

BİLECİK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DAN BATIYA
YÖNELEN GÖÇLERİN TOPLUMSAL
SONUÇLARI (1984-2006)

Deniz ZEYREK
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SADOĞLU

BİLECİK, 2010

ÖZET

DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DAN BATIYA YÖNELEN GÖÇLERİN TOPLUMSAL SONUÇLARI (1984-2006)

Deniz ZEYREK

Anadolu, coğrafi konumu gereği tarih boyunca demografik anlamda hareketli olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun genişleme döneminde Balkanlar'a yönelen göçler, gerileme ve dağılma döneminde tersine dönmüş ve Anadolu yoğun bir göç baskısı altında kalmıştır. Nüfusunun önemli bir kısmı Balkanlar ve Kafkaslardan gelen göçmenlerden oluşan Türkiye, 1950'den sonra kentleşme sürecine girmiştir. Kırdan-kente ve doğudan-batıya yönelen bu göçlerle ülkenin önemli şehirleri yoğun bir göç baskısı altında kalmıştır. 1984'te PKK terör örgütünün silahlı eylemlere başlamasıyla Türkiye'de yeni bir göç dalgası başlamıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden yaklaşık bir milyon kişi can güvenliği olmadığı için göç etmiştir. Bölgenin önemli kentlerine ve Türkiye'nin batısındaki büyük şehirlere yönelen bu göç, ani ve zorunlu olduğu için göçün sonuçları da yıkıcı olmuştur. Zorunlu olarak yerinden olmuş bu nüfusun aile yapısı ve psikolojisi zarar görmüş ve yaklaşık yüzde sekseni de yoksullukla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin kentleşme sürecinde yaşadığı çarpık yapılaşma, suç oranlarındaki artış ve kayıt dışı ekonomi bu göç ile daha belirgin hale gelmiştir. Ülkenin batı kentlerinde zorunlu göç sonrasında ortaya çıkan etnik polarizasyon ise en önemli toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Elinizdeki tez, güvenlik nedeniyle yerinden olmuş nüfusun büyüklüğünü, sorunlarını ve bu göçün toplumsal etkilerini irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Zorunlu Göç, Yerinden Olmuş Nüfus, Çarpık Kentleşme

ABSTRACT

THE SOCIAL EFFECTS OF THE MIGRATION FROM THE EAST AND SOUTHEAST ANATOLIAN TO THE WEST (1984-2006)

Deniz ZEYREK

Due to its geographical position, Anatolia has always experienced demographic changes. While the migrations had a tendency towards the Balkans during the expansion period of the Ottoman Empire, the migration turned its way to Anatolia during the regression and disintegration periods. Turkey, whose population was largely composed of the immigrants from the Balkans and the Caucasus, went through urbanization process after 1950s. The major cities of the country were faced with intensive migration movements from the rural areas to urban ones and from east to west. In 1984, Turkey experienced a new migration movement took place due to the PKK's uprising in arms. About one million citizens from the Eastern Anatolia and Southeastern Anatolia Regions migrated to the major cities of the regions and west. However, such a sudden and compulsory migration brought about destructive results. The family structure and psychology of these immigrants were adversely affected and 80% of these people had to cope with poverty. During the urbanization period, the country faced distorted settlement, an increase in the crime rate and informal economy and these problems became more severe with the migrations. The ethnic polarization in the western cities resulting from the migrations has become the most important social problem of the country. This thesis explicates thoroughly the problems of the immigrants and the social effects of the migrations.

Key Words: Migration, Forced Emigration, The Population Obligated, Unplant Urbanization

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ KAVRAMI

1.1. Göçün Tanımı ve Sebepleri.....	8
1.2. Göç Olgusunu Açıklayan Kuramlar.....	9
1.3. Göç Çeşitleri.....	10
1.3.1. Sebepleri Açısından Göç Çeşitleri.....	11
1.3.2. Uzaklık, Göç Biçimi ve Akım Yönüne Göre Göç Çeşitleri.....	11
1.4. Göçün Sonuçları.....	12
1.4.1. Göç Veren Yer Üzerindeki Etkileri.....	13
1.4.2. Göç Alan Yer Üzerindeki Etkileri.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İSKÂN POLİTİKASI

2.1. Kuruluş ve Yükseliş Dönemi İskân Politikası.....	15
2.2. Konar-Göçer Aşiretlerin İskânı.....	16
2.3. 19 yy'dan Sonraki Göç ve İskân Politikası.....	17
2.3.1. Muhacirlere Yapılan Yardımlar.....	19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GÖÇLER

3.1. Dış Göçler.....	20
3.1.1. Türkiye'ye Göç.....	21
3.1.2. Türkiye'den Göç.....	26
3.2. İç Göç.....	29
3.2.1. Türkiye'deki iç Göçlerin Geçirdiği Değişim.....	31
3.2.2. 1923–1950 Dönemi.....	32
3.2.3. 1950–1960 Dönemi.....	33

3.2.4. 1980 Sonrası Dönem	36
---------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KENTLEŞME VE KENTLİLEŞME SÜRECİ

4.1. Kent	39
4.2. Kentleşme Ve Kentlileşme	40
4.3. Türkiye’de Kentleşme Süreci	41

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ZORUNLU GÖÇ

5.1. Ülke İçinde Yerinden Edilen Nüfus Büyüklüğü (YON)	45
5.1.1. İçişleri Bakanlığı Verileri Işığında YON Sayısı	46
5.1.2. TÜİK Verilerine Dayanarak Hesaplanan YON Miktarı	47
5.1.3. HÜNEE’nin Tespit Ettiği YON Miktarı	48
5.2. Yerinden Olmuş Nüfusun(YON) Göç Nedenleri	50
5.2.1. Fiziki Güvensizlik	53
5.2.2. Maddi Yoksunluk	56
5.3. Göç Veren İller	57
5.4. YON’ların En Çok Göç Ettiği İller	62
5.5. Yerinden Olmuş Nüfusun Nitelikleri	63
5.5.1. Eğitim Düzeyi	63
5.5.2. Aile Yapısı	65
5.5.3. Etnik Köken	67
5.5.4. Konuşulan Dil	69
5.5.5. Meslekler	72
5.6. Yerinden Olmuş Nüfusun(YON) Sorunları	74

ALTINCI BÖLÜM

ZORUNLU GÖÇÜN NEDEN OLDUĞU SORUNLAR

6.1. Kentleşme Üzerindeki Etkileri	83
6.2. Ekonomik Etkileri	86
6.3. Aile Kurumu Üzerindeki Etkileri	88
6.4. Psikolojik Etkileri	89
6.5. Kimlik Sorunu ve Etnik Ayrışma	92
6.5.1. Kimlik Kavramı	93

6.5.2. Türkiye’de Kentleşme Süreci, Kültürel Gecekondukluk ve Hemşericilik	
Anlayışı	95
6.5.3. YON’larda Kimlik Sorunu ve Etnik Ayrışma.....	96
6.6. Suç Oranları Üzerindeki Etkileri	99

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN YON’LARIN MAĞDURİYETİNİ GİDERMEK İÇİN ALDIĞI TEDBİRLER

7.1. T.C.’nin YON Sorununun Çözümü İçin Attığı Adımlar.....	103
7.1.1. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi(KDRP).....	103
7.1.2. 5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun.....	104
SONUÇ VE ÖNERİLER	106
KAYNAKLAR	118
ÖZGEÇMİŞ	123

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1: Mübadillerin Yerleştikleri İllere Göre Aile ve Nüfus Miktarıyla Bunlara Verilen Taşınmaz Mallar (1924-1933).....	22
Tablo 3.2: 1923–1960 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türk Göçleri.....	24
Tablo 3.3: 1952–1967 Yıllarında Yugoslavya’dan gerçekleşen göç miktarı.....	25
Tablo 3.4: Batı Avrupa’daki Türkiyeli Nüfus.....	27
Tablo 3.5: 1998-2005 yılları arasında Türkiye’ye giriş yapan işçi dövizi.....	28
Tablo 3.6: Batı Avrupa’daki Türkiyeli göçmenlerin göçün türüne göre dağılımı.....	28
Tablo 3.7: Türkiye’de tarımsal olanakların ve karayolu ulaşımının büyümesi: 1947-1990.....	30
Tablo 3.8: Türkiye’de gecekondü sayısı 1955-1990.....	31
Tablo 3.9: Yerleşim yerlerine göre göç eden nüfus, 1975–2000.....	37
Tablo 3.10: Yerleşim yerleri ve iller arası göç eden nüfus, 1975–2000.....	37
Tablo 3.11: 1927–2009 döneminde il, ilçe merkezi nüfusu, köy-belde nüfusu ve yüzde olarak oranları.....	38
Tablo 5.1: Güvenlik nedeniyle son 20 yılda gerçekleşen göçlerin toplam nüfus içindeki yüzde dağılımı ve sayısal büyüklüğü.....	51
Tablo 5.2: YON’ların Göç Nedenleri.....	52
Tablo 5.3: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden Göçün Nedenleri.....	53
Tablo 5.4: Yerleşim yerleri ve iller arası göç eden nüfus, 1975–2000.....	57
Tablo 5.5: Yerleşim yerlerine göre göç eden nüfus.....	58
Tablo 5.6: Güvenlik nedeniyle göç veren illerin 1975–2000 döneminde dışarıya verdiği göç oranları.....	59
Tablo 5.7: Güvenlik nedeniyle göç veren illerin daimi ikametgah nüfusu (1975-2000).....	60
Tablo 5.8: Güvenlik nedeniyle göç veren illerin göç rakamları (1975-2000).....	61

Tablo 5.9: YON'larda Cinsiyete Göre Eğitim Seviyesi Dağılımı.....	64
Tablo 5.10: Çocukların Eğitimi Konusunda Neler Düşünüldüğü.....	65
Tablo 5.11: Kız Çocuklarının Eğitimi.....	65
Tablo 5.12: Aile Biçimi.....	66
Tablo 5.13: Ailede Kaç Kişi Olduğu	67
Tablo 5.14: Ailedeki Çocuk Sayısı.....	67
Tablo 5.15: Etnik Köken.....	69
Tablo 5.16: Anadil.....	70
Tablo 5.17: Evde En Çok Konuşulan Dil.....	70
Tablo 5.18: Ailede Türkçe Bilmeyenlerin Olup Olmadığı.....	71
Tablo 5.19: Görüşülen Kişinin Mesleği.....	73
Tablo 5.20: Göç Öncesi Geçim Sağlama Yolları.....	74
Tablo 5.21: Yerinden olmuş nüfusun yerleştiği seçilmiş bazı kentsel yerleşmelerde işsizlik oranları (1985–2000).....	75
Tablo 5.22: En Çok Zorlanılan Konu.....	76
Tablo 5.23: Doğu ve Batı Bölgelerinde Aynı Evi Kaç Ailenin Paylaştığı.....	77
Tablo 5.24: Oturulan Konutun Genişliği ve Elektrik, Su İmkanları.....	78
Tablo 5.25: Doğu ve Batı Bölgelerine Göre Oturulan Mekanın Türü.....	78
Tablo 5.26: Köydeki Ekonomik Durum.....	79
Tablo 5.27: Göç edilen yerdeki ekonomik durum.....	80
Tablo 5.28: Göç Öncesi ve Sonrası Ekonomik Durum Mukayesesi.....	80
Tablo 5.29: Gelir Durumu/Günlük.....	81
Tablo 5.30: Devletten Maddi Yardım Alıp Almadıkları.....	82
Tablo 5.31: Maddi Yardım Talebi Olup Olmadığı.....	82
Tablo 6.1: Mersin'de 1993–2002 yılları arasında işlenen suçların seyri.....	102
Tablo 8.1: Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Grupları.....	113

KISALTMALAR

age	Adı Geçen Eser
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ATO	Ankara Ticaret Odası
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
HÜNEE	Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KADİM	Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi
KDRP	Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi
KÖYDES	Köylerin Altyapısının Desteklenmesi
OHAL	Olağan Üstü Hal
PKK	Kürt İşçi Partisi(Partiya Karkeran Kurdistan)
s.	Sayfa
S.	Sayı
SPÇG	Somut Politikalar Çalışma Grubu

ŞNT	Şartlı Nakit Transferi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TGYONA	Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TSSB	Travma Sonrası Stres Bozukluğu
YON	Yerinden Olmuş Nüfus

GİRİŞ

PKK terör örgütüyle mücadele sürecinde ortaya çıkan zorunlu göç, son yirmi yıldır Türkiye’de çeşitli yönleriyle gündeme gelen ve tartışılan bir konudur. Güvenlik kaynaklı bu göçler PKK terör örgütünün silahlı eylemlere başlamasıyla ortaya çıkmış ve 1990–1995 döneminde çatışmaların yoğunlaşmasıyla hızlanmıştır. 1995 yılından sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde güvenliğin sağlanmaya başlamasıyla zorunlu göç azalmış ve günümüzde de durma noktasına gelmiştir.

Yaklaşık on beş yıllık göç süresince (1985–2000) Türkiye’de önemli demografik değişimler olmuştur. Binlerce köy ve mezra boşalmış, Doğu ve Güneydoğu’daki il ve ilçelerin çoğu büyük bir göç baskısı altında kaldığı için hızlı nüfus artışları meydana gelmiştir. Yine geleneksel anlamda göç alan, başta bir kısım sahil kentleri olmak üzere, Türkiye’nin batısındaki bazı şehirlere yönelen göçler daha da artmıştır.

Türkiye’de bir taraftan Yerinden Olmuş Nüfus(YON) göçü meydana gelirken öte yandan kentlerdeki yapısal sorunlar daha görünür hale gelmiş ve kamuoyu, alışık olmadığı yeni tablolar ile karşılaşmaya başlamıştır. Gecekondulaşma ve kayıt dışı ekonomiye giren kişi sayısı artmıştır. Diyarbakır ve Mersin gibi YON göçüne yoğun bir şekilde maruz kalmış kentlerde “sokak çocukları”, “taş atan çocuklar” kavramları ortaya çıkmıştır. Çocuk suçları ve çocukların çalıştırılması ile doğrudan ilintili olan ve giderek büyüyen bu iki olgu Türkiye’de tartışılan ve gündemdeki tazeliğini koruyan konulardır.

Türkiye’nin şu sıralar gündemini meşgul eden başka bir sorun ise taş atan çocuklar ile PKK sempatanlarının güvenlik güçleri ile sık sık karşı karşıya gelmesidir. Özellikle batı şehirlerinde yer yer ortaya çıkan bu görüntüler, etnik ayrışmaya neden olmaktadır. Bu olayların, iyi yönetilmediği takdirde, toplumu ciddi biçimde kutuplaştırma ve çatışma ortamına sürüklenme potansiyeli taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Toplumun demografik yapısında ve davranış örüntülerinde bu tür değişimler yaşanırken YON göçüne ilişkin de çeşitli tartışmalar yaşanmaktadır. Daha çok YON’ların göç etme nedenlerine ve göç eden YON miktarına odaklanan bu tartışmalarda öne sürülen rakamlar ve göçe kimin zorladığı konularında araştırmacılar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların önemli bir nedeni konuya ilişkin kapsamlı ve detaylı araştırma sayısının oldukça az olmasıdır.

Ülke içinde gerçekleşen bu zorunlu göç; göç edenlerin yaşadığı mağduriyetler ve sosyal, ekonomik, psikolojik ve kentleşme konularında ortaya çıkan problemler nedeniyle Türkiye'nin geleceği için önem arz etmektedir. Bu açıdan YON göçü etraflıca irdelenmesi ve çözüme yönelik planların hayata geçirilmesi gereken bir konudur. Bu çalışma, Türkiye için önemli olduğunu düşündüğüm bu sorunun çözümüne yönelik mütevazı bir katkı sağlama amacındadır.

Bu tezin hedeflerinden biri YON' un sayısal büyüklüğünü irdelemektir. Zira YON'ların miktarı hakkında oldukça tutarsız, çok çeşitli rakamlar ifade edilmektedir. Çalışmanın ikinci amacı en çok YON göçü alan kentlerden hareketle, bu göçün ortaya çıkardığı sorunları ele almaktır. YON göçü zorunlu bir göç olduğu için bir kısım mağduriyetlere neden olmuştur. YON'ların zorunlu göç sebebiyle yaşadığı mağduriyetler ve kırdan kente göç nedeniyle ortaya çıkan uyum sorunları bu tezin diğer bir alt başlığıdır. Kentleşme sürecinde ortaya çıkan sorunlar göç edenlerin nitelikleri ile ilgilidir. Bu amaçla YON'ların toplumsal ve ekonomik özellikleri de tartışılacaktır.

Tezin iddiası şudur: Terör kaynaklı kitlesel YON göçü kamu otoritesi tarafından etraflı bir plan doğrultusunda yönlendirilmediği için mağduriyetler yaşanmış ve önemli toplumsal problemler ortaya çıkmıştır. Süreç içerisinde uygulanan bazı palyatif tedbirler de arzulanan sonuçları vermemiştir. Zira YON göçünün tetiklediği sorunlar halen Türkiye'nin gündemindedir ve YON'ların yaşadığı mağduriyetler özellikle STK'lar tarafından tartışılmaya devam etmektedir.

Göç kısaca kişinin yaşadığı çevreyi, yani yerleşim yerini değiştirmesi olarak tanımlanabilir. Bu demografik hareketlilik sosyal, ekonomik, siyasi veya güvenlik gibi nedenlerden kaynaklanır. Ve doğal olarak göçün büyüklüğüne göre toplumda kimi parametreler de bundan şöyle ya da böyle etkilenir. Göçler sebepleri açısından zorunlu göç- gönüllü göç; uzaklığa göre iç göç – dış göç; biçimine göre bireysel-zincirleme-kitlesel göç ve akım yönüne göre ise kırdan kente-kırdan kıra, kentten-kıra ve kentten kente göçler olarak sınıflandırılabilir. Göç ile toplumun en önemli unsuru olan beşeri yapı değiştiği için, zamanla ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yapı da değişime uğramaktadır. Değişimlerin nasıl ve hangi boyutta meydana geldiği göç edenlerin miktarına olduğu kadar, toplumsal niteliklerine de bağlıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran nüfusun önemli bir kısmı göçmendir. Cumhuriyet tarihi boyunca da demografik hareketlilik devam etmiştir. Türkiye, Osmanlı'nın siyasi mirasçısı olduğu için imparatorluk coğrafyasında bulunan Türk ve Müslüman unsurlar etnik, dini ve kültürel nedenlerle Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bu göçler Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve özellikle Balkanlar'dan milyonlarca göçmen Türkiye'ye göç etmiştir. Türkiye'den yurt dışına yönelen göçler ise daha çok ekonomik nedenlere dayanmaktadır. 1960'lı yıllarda başlayan bu süreçle yaklaşık beş milyon Türk Batı Avrupa'ya işçi olarak göç etmiştir. Bu dış göçlerin yanı sıra 1950'den sonra ülke içinde kırdan kente yoğun bir göç başlamıştır. Kırsal yerleşimlerin iticiliği, kentin çekiciliği, ulaşım ağlarındaki gelişmeler ve ekonomik yapının değişmesinden kaynaklanan bu göçlerden dolayı yoğun bir kentleşme süreci yaşanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kent nüfusu %24 iken, 2009 yılında %75'e çıkmıştır. Kentlere yönelen kitleleri emebilecek iş olanakları olmadığı için, gecekondulaşma enformel sektör gibi kent hayatı ile bağdaşmayan türedi alanlar oluşmuştur. 1984'ten sonra ise Türkiye yeni bir göç türü ile karşı karşıya kaldı. PKK terör örgütünün eylemlerinden dolayı ülkenin güney doğusunda kendilerini güvende hissedemeyen kimi insanlar zorunlu olarak göç etmişlerdir. Bu göçlerin bir kısmı güvenlik güçlerinin telkin ve talepleri ile diğer bir kısmı ise PKK terör örgütünün baskısı ile meydana gelmiştir.

Türkiye'de güvenlik nedeniyle kaç kişinin yerinden olduğu tartışmalı bir alandır. İçişleri Bakanlığı güvenlik nedeniyle yerinden olmuş nüfus(YON) iki farklı şekilde hesaplamıştır. Bakanlık tamamen boşalmış köy ve mezralardan hareketle YON miktarını 378.335 kişi olarak hesaplamıştır. İçişleri Bakanlığının YON sayısını tespit etmek için başvurduğu ikinci yöntem ise Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi(KDRP) kapsamında yapmış olduğu hesaplama. Bakanlık KDRP'den faydalanmak için başvuran kişi sayısından hareketle 355.803 kişinin güvenlik nedeniyle göç ettiğini belirlemiştir. Öte yandan Yüceşahin ve Özgür (2006) TÜİK (DİE) verilerinden hareketle YON sayısını birinci hesaplamada 664.000, ikinci hesaplamada ise 998.000 olarak bulmuşlardır. YON miktarına ilişkin en etraflı çalışmayı Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) yapmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın talebiyle Türkiye genelinde yapılan araştırmaya göre YON miktarı 953.680 ile 1.201.200 kişi arasında tahmin edilmektedir (HÜNEE:2005). Bunun yaklaşık %75'i kırdan kente göç şeklinde, %25'i ise kentten kente göç şeklinde meydana gelmiştir.

YON konusundaki araştırmalara göre göçün nedenleri daha çok fiziki güvensizlik ve maddi yoksunluk olarak gösterilmektedir. Buna göre, PKK baskısı ve güvenlik gçlerinin korucu olmayanlara Őphe ile bakması fiziki güvensizlik ortamını doğurmuştur. Terör rgtnn eylemelerinden dolayı birçok okul, sağlık ocağı, cami boş kalmış, kamu hizmetleri etkin bir Şekilde yrtlememiştir. Bu bağlamda kamu hizmetlerinde yaşanan aksaklıklar da maddi yoksunluğa neden olmuştur. Eğitim, sağlık ve alt yapı gibi hizmetlerden mahrum kalan, can ve mal güvenliğinden endişe eden YON'lar bu sorunları yaşamayacaklarına inandıkları başka bir yerleşim birimine göç etmek zorunda kalmışlardır.

Güvenlik gerekçesiyle gç veren 14 il bulunmaktadır. Bunlar; Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van illeridir. Buna karşılık YON göçünün en çok yöneldiği bölge kentleri Diyarbakır, Siirt, Şırnak, Batman, Mardin ve Van illeridir. Bölge dışında en çok YON göçüne uğrayan yerler ise Adana, Antalya, Mersin, İzmir ve Manisa'dır. Yani YON'lar Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki önemli yerleşimlere ve Batı bölgelerindeki liman kentlerine yönelmişlerdir. Gç edilecek yerin belirlenmesinde akraba ve hemşeriler etkili olmaktadır. Bu itibarla YON'lar daha çok akraba veya hemşerilerinin olduğu yerlere göç etmişlerdir.

Güvenlik nedeniyle göç eden nüfus eğitim düzeyi düşük ve çok çocuklu ailelerden oluşmaktadır. Araştırmalar YON'ların yaklaşık %80'inin yoksul olduğunu, birden fazla ailenin aynı haneyi paylaştığını ve işsizliğin en önemli sorun olduğunu ortaya koymaktadır (Bilgili vd., 1997). Terör nedeniyle göç eden nüfusun %81'i kendisini Kürt, Kırmani, Zaza, Arap veya Azeri olarak tanımlamakta; %67'si evde Türkçenin dışındaki dilleri kullanmaktadır (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998). Yine araştırmaya göre gç öncesinde YON'ların %90'dan fazlası tarım ve hayvancılıkla geçinirken, göç sonrası ise YON'ların önemli bir kısmı işçi veya marjinal sektörlerde çalışmaya başlamıştır.

YON'ların en önemli sorunları işsizlik, yoksulluk ve barınmadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu kentlerinde yaşayanlarda bu problemler daha belirgindir. Yoksulluk nedeniyle birçok aile çocuklarını çalıştırmak zorunda kalmaktadır (Bilgili vd., 1997). Batı kentlerinde sanayileşme olduğu için çalışma imkânları fazladır. Oysa Doğu ve

Güneydoğu'da iş imkânları çok daha azdır. Batı kentlerinin göçü emme kapasiteleri daha yüksek olduğu için, buralara göç eden YON'ların durumu Doğu ve Güneydoğu'daki YON'ların durumundan görece daha iyidir.

Terör kaynaklı zorunlu göç birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Türkiye kentleri 1950'den beri yoğun göç baskısı altında olduğu için güvenlik kaynaklı kitlesel göç ile bu sorunlar artmıştır. Gecekondu sayısı artmış, enformel piyasa büyümüş ve kültürel yozlaşma kentlerde daha da görünür hale gelmiştir. Kentlerde kalifiye olmayan işgücü arttığı için ücretler reel anlamda düşmüştür. Kayıt dışılığın ekonomideki payı ise enformel piyasaya paralel olarak artmıştır. YON göçünün ekonomik anlamdaki en büyük etkisi ise meydana gelen doğrudan maddi kayıplardır. Maddi kayıpların birinci nedeni terk edilen ev, tarla ve bahçelerin kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. İkinci maddi kayıp ise YON'ların yeniden yerleşmek için yaptıkları harcamalardan ortaya çıkmaktadır. YON göçünün neden olduğu toplam doğrudan maddi kayıp 24 milyar TL civarındadır (Mutlu, 2008).

Göç nedeniyle ailenin geleneksel yapısı zarar görmüş, buna karşılık modern ilişkiler ikame edilmediği için de aile kurumu zarar görmüştür. Yine araştırmalar zorunlu göç nedeniyle YON'ların güvensizlik, kaygı, ümitsizlik, özgüven eksikliği ve bastırılmış öfke duyguları başta olmak üzere birçok ruhsal sorun yaşadığını ortaya koymaktadır. Kırdan kente göç sürecinde göçmenler yeni kimlikler inşa etmektedir. YON göçünün zorunlu olması ve göç edenlerin yeni ortamda kimlik arayışında olmaları bazı kişi ve gruplarca etnik polarizasyona yol açacak şekilde manipülasyon konusu olmaktadır. Diyarbakır'da ve Mersin'de başta olmak üzere güvenlik güçleri ile kitlelerin karşı karşıya gelmeleri Türkiye'deki gerilimi artırmaktadır. Türkiye gibi duygusal bir toplumda ortaya çıkan etnik polarizasyon iyi yönetilemediği takdirde büyük yıkımlara neden olabilir. 2010 yılında Manisa'nın Selendi İlçesinde Roman vatandaşlara yönelen kitlesel baskı, ülke insanının bu tür manipülasyonlara ne kadar açık olduğunu ortaya koymaktadır.

YON göçü kentlerdeki suç oranlarını, özelliklede çocuk suçlarını artırmıştır. Göçün suç oranları üzerindeki etkisini inceleyen Yusuf Ay (2004), Mersin'deki karakol kayıtlarından hareketle göçün suç çeşitliliğini ve suç sayısını artırdığını tespit etmiştir. Mersin'e göç edenlerin yaklaşık %85'i Doğu ve Güneydoğu kökenlidir. Kentin en fazla

göç aldığı dönem ise 1986–1995 dönemidir. Yani Mersin’e göç edenler içerisinde YON oranı oldukça fazladır. Dolayısıyla Yusuf AY’ın araştırması aynı zamanda YON göçünün de suç oranlarını artırdığını ortaya koymaktadır.

Zorunlu Göç nedeniyle YON’ların yaşadığı mağduriyetleri gidermek ve ortaya çıkan sorunları çözmek için bazı planların hayata geçirilmesi gerekir. Anket çalışmaları YON’ların bir bölümünün köylerine geri dönmek istediğini, diğerlerinin ise şehirde yaşamaya devam etmek istediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla köylerine dönmeyi düşünen göçmenlere kır hayatına uygun projeler, kentte kalacaklara da şehirde yaşamı kolaylaştıracak projeler geliştirilmelidir. Projelerle YON’ların uğradığı zararların tazmin edilmesi, köye döneceklerin güvenliğinin sağlanması, meslek edindirme kurslarıyla kalifiye olmayan YON’ların meslek sahibi olması ve işsizlikle mücadele edilmesi gerekir. Yine YON’ların kente uyum sorununu gidermek için toplum merkezlerinin sayısının ve etkinliğinin artırılması gerekir. Sokaktaki çocukları eğitime dâhil etmek de önemli bir hedef olmalıdır. YON’ların en önemli sorunlarından biri de barınmadır. Kentlerdeki gettolaşmayı önlemek ve sorunlu olarak göç edenlere insan onuruna yakışır bir konut sunmak için kentsel dönüşüm projeleri uygulanmalıdır.

Türkiye’de YON’ların mağduriyetlerini gidermek için bu güne kadar iki proje hayata geçirilmiştir. 1998’de başlayan ve günümüzde de devam eden Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi, İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Proje kapsamında köylerine geri dönmek isteyenlere başta konut olmak üzere çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesinde (KDRP) bu güne kadar (2009 yılı sonu itibari ile) 187.861 kişi köylerine geri dönmüştür ve 1999–2009 yılları arasında toplam 95.700.000 TL harcama yapılmıştır. “Terör mağdurları”na yönelik ikinci proje ise 2004 yılında 5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun olmuştur. Bu kanun kapsamında terörden dolayı cana ve mala gelen zararlar devlet tarafından ilgililere ödenmiştir. Ancak kanunun içeriği özellikle sivil toplum kuruluşları tarafından eleştirilmiştir. Başvuruların bir yıla sınırlandırılması tazminat oranlarının düşüklüğü YON’ların önemli bir kısmının kanundan habersiz olması, tazminata karar verecek komisyonların niteliği ve çalışma şekli eleştirilen konular arasında bulunmaktadır.

Tez çalışması kapsamında yukarıda özetlenen verilere ulaşılmasına rağmen birkaç husus arzu edilen ölçüde aydınlatılamamıştır. Bu bağlamda 16.03.2010 tarihli dilekçe ile Emniyet Genel Müdürlüğü'nden Adana, Mersin, Antalya, İzmir, Manisa, Diyarbakır, Siirt, Şırnak, Batman, Mardin ve Van illerinin 1985–2009 yılları arasındaki asayiş olaylarının suç türlerine göre dağılımı tarafımdan istenmiştir. Talebin amacı, en çok YON göçüne uğrayan bu illerdeki suç oranlarını ve türlerini inceleyerek YON göçünün suça etkisini tespit etmektir. Ancak Genel Müdürlük 515–298/59509 sayılı yazısında “Bilgi sistemi günün şartlarına uygun yeniden yapılandırılması çalışmaları devam ettiği” gerekçesiyle sözü edilen talebime olumsuz yanıt vermiştir. İçişleri Bakanlığı müfettişleri de 2006 yılında Adana, Antalya, Aydın, İzmir, Bilecik ve Manisa illerinde göçün neden olduğu sorunları irdelemek amacıyla raporlar hazırlamışlardır. Söz konusu raporlar İçişleri Bakanlığı Teftiş Kurulundan talep edilmiş ancak “gizlilik” gerekçesiyle bu talebime de olumlu yanıt verilmemiştir. Bu iki talebim olumlu sonuçlanmadığı için YON göçünün suç oranlarına ve suç çeşitlerine etkisi istenen ölçüde ele alınamamıştır. İçişleri Bakanlığı müfettişleri raporlarını hazırlarken kurumlardan ve illerin üst düzey yöneticilerinden öneriler de almışlardır. Söz konusu raporlar verilmediği için YON sonucunu çözme konumunda olan illerin üst düzey yöneticilerinin olaya nasıl baktıkları ve ne tür çözüm önerileri sundukları tartışılmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇ KAVRAMI

1.1. Göçün Tanımı ve Sebepleri

Göç kavramı kısaca insanın fiziksel çevresini geçici veya sürekli olarak, zorunlu veya isteğe bağlı bir şekilde değiştirmesidir. Bu itibarla, göç sadece demografik bir olgu değildir. Siyasi, iktisadi, sosyal ve çevresel faktörlerden kaynaklanan ve yeni toplumsal sonuçlara gebe bir süreçtir. Süreç boyunca hem birey hem de göç edilen yer sosyo-ekonomik ve kültürel boyutlarıyla değişime uğramaktadır (Durugönül, 1997:95). Bu anlamda göç, yerleşim yeri değişikliğinden kaynaklanan nüfus hareketlerinin toplumu siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla değiştirmesidir (Bayhan, 1997:178).

Ünalın'a göre göçün tanımı *uzaklık, kalıcılık ve zaman* kriterlerine göre yapılır. Yazara göre zaman unsuru konusunda nesnel bir değerlendirme yapılamayacağı için bu kriter göz ardı edilebilir (Ünalın, 1998:92).

Göçün önemli bir toplumsal olgu olarak ortaya çıkmasında sanayileşme ve kentleşmenin büyük etkisi vardır (Akan ve Arslan, 2008:3). Endüstrileşme ile beraber Batı toplumlarında kentlere yoğun göçler başlamış ve birçok büyük kent ortaya çıkmıştır. Bu anlamda göç önemli ölçüde modern bir olgudur.

Esas itibariyle göç, çevre koşullarının yaşamı zorlamasıyla ortaya çıkar (Yüceşahin ve Özgür, 2006:16). Yaşamı zorlaştıran sebepler; savaş, dini, ekonomik, siyasi veya ailevi sebeplerden biri veya birkaçı olabilir (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:3). Ekolojik değişiklikler, güvenlik sorunları ve barınma ihtiyaçları da göçe iten önemli etmenlerdir (Erjem, 2009:8). Keleş göç sebeplerini itici ve çekici faktörler olarak sınıflandırmaktadır (Keleş, 1984:34). Yetersiz ve kötü dağıtılmış toprak, düşük verimlilik, doğal afetler, kan davaları, toprağın mirasla parçalanması, tarımda makineleşme sonucu işsiz kalanların kente göçü, terör ve güvenlik nüfusu kırdan iten etmenlerdir. Daha iyi eğitim, kentin cazibesi, iş bulma ümidi, daha yüksek yaşam standardı, ulaşım olanakları, kentlerdeki sosyal ve kültürel olanaklardan faydalanma isteği de nüfusu kente çeken etkenlerdir.

Göç kısa ve orta vadede bir kısım sorunlara ve uyumsuzluklara neden olsa da uzun vadede topluma dinamizm kazandıran bir olgudur. Göç edenler daha iyi bir yaşam hayaliyle yerleşim yerlerini değiştirmektedir. Bu genel kurala rağmen göçün sebep ve sonuçları toplumların yapısına göre farklılık göstermektedir. Örneğin Avrupa’da kentleşme(kırdan kente göç) sanayileşmeden dolayı kentin daha cazip imkanlar sunmasından kaynaklanırken; Türkiye’deki kentleşme 1950’den sonra tarımdaki makineleşmeden, yani kırın iticiliğinden ileri gelmektedir (Tekeli, 2008:68).

1.2. Göç Olgusunu Açıklayan Kuramlar

Göç, zamana, mekâna ve topluma göre değişen bir olgudur. Göçün bir süreç olması, onun tanımlanmasını, ölçülmesini ve belli bir kuramsal çerçevede açıklanmasını zorlaştırmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999:249–250). Bundan dolayı göçe ilişkin birden fazla kuramsal çerçeve bulunmaktadır. Konu ile ilgili yapılan araştırma ve incelemelerde ortaya konan kuramlar belli bir sorundan hareket edilerek geliştirilmiştir.

Göç ihtiyacını açıklayan dört farklı kuram bulunmaktadır (Tekeli, 2008:176). Burada kuramlar kısaca açıklanacak ve bu kuramların karşıt yönlerine vurgu yapılacaktır.

Kuramlardan birincisi ve en yaygını Modernleşme Okuludur. Buna göre piyasaya müdahale edilmediği takdirde göç mekanizması bölgelerarasında işgücü dengesizliklerini giderir (Ersoy, 1985:8). Büyümenin görece küçük ve emeğin yoğun olduğu bölgelerde emek baskısı oluşmakta ve iş imkânlarının fazla olduğu gelişmiş bölgelere doğru emek göçü başlamaktadır. Bölgeler arasındaki gelişmişlik farkından dolayı bireyler daha iyi bir yaşam sürmek için az gelişmiş yörelerden gelişmiş bölgelere göç etmektedir. Çünkü gelişmiş bölgelerde ücretler yüksek, iş imkânları fazla, eğitim ve sağlık hizmetleri daha etkindir. Böylece bölgesel dengesizlikler ortadan kalktığı gibi iş gücünün verimliliği artacak ve kaynaklar daha uygun değer kullanılacaktır. Bu kurama göre devletler bilinçli ekonomi politikalarıyla bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırarak göçü yönlendirebilir (Tekeli, 2008:176).

Modernleşme Kuramı bölgesel ve toplumsal dengesizliklerin göç ile giderildiğini savunur. Buna göre toplum kültürel, sosyal ve ekonomik anlamda

birbirinden kopuktur. Birbirinden kopuk olan sosyal yapılar arasındaki gerilimler ve dengesizlikler göç sayesinde ortadan kalkmaktadır.

Modernleşme kuramı 1960'dan sonra Bağımlılık Ekolü tarafından eleştirilmeye başlandı (Ersoy, 1985: 11). Bağımlılık okulunun savunucularından olan Myrdal'a göre göç, bölgesel dengesizlikleri gidermemektedir. Toplum ekonomik, sosyal ve kültürel olarak bir bütündür. Bu bütünde merkez-çevre ilişkisi vardır. Merkez, çevrenin bütün kaynaklarını çekerek burayı yoksullaştırmaktadır. Çevredeki yoksullaşma, göçü tetiklemektedir. Yani çevreden merkeze emek ve sermaye göçü olduğu için buralar yoksullaşmakta ve göç vermektedir.

Bağımlılık Kuramı'na göre çevrenin gelişme ihtimali yoktur. Ancak özellikle Portes yaptığı ampirik çalışmalarla geri kalmış bölgelerin de sermaye birikimini sağlayıp gelişebildiğini ifade etmektedir (Ersoy, 1985:13).

Göç gereksinimini açıklayan üçüncü kuram ise görece daha yeni olan ve göçü toplumsal evrim ile açıklayan kuramdır (Tekeli, 2008:176). Kuram'a göre ekonomik yapı ve toplumsal örgütlenmedeki dönüşüm göç olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Geleneksel üretimde birey toprağa bağlı olup emek metalaşmamıştır. Özgür birey yerine klan kültürü hâkimdir. Sanayi devrimi ile beraber emeğin metalaşması, tarımdaki makineleşme ve tarımsal işletmelerdeki dönüşüm ile beraber kırdan kente göç başlamıştır. Bu kuram göç sürecinde bireyin iradesini dışlamakta ve göçü sistemdeki dönüşüm üzerine inşa etmektedir (Tekeli, 2008:176).

Son kuram ise göç gereksinimini insanların ekonomik ve estetik tercihlerine dayandırmaktadır. Dolayısıyla üretim yapısı istikrarlı kalsa ve bölgesel dengesizlikler giderilse bile kişisel tercihler sebebiyle göçler devam edecektir (Tekeli, 2008:177). Aynı yeri farklı insanlar farklı şekilde tanımlayabilir; birisi için cazip olmayan bir yer başka birisine cazip gelebilir. İnsanlardaki bu özgünlükten dolayı göç olmaktadır.

1.3. Göç Çeşitleri

Önemli bir sosyolojik olay olan göçler çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Buradaki sınıflandırmalar iki ana başlık altında yapılacaktır. Bunlar; sebepleri açısından göç çeşitleri ve uzaklık, göç biçimi ve akım yönüne göre göç çeşitleri

1.3.1. Sebepleri Açısından Göç Çeşitleri

Göçler sebepleri ve güzergâhlarının çeşitliliği açısından birbirinden ayrılmaktadır. Bu önemli olgu farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Gürbüz ve Yetim(1997:110) sebepleri itibariyle göçleri beş sınıfa ayırmaktadır. Bunlar; kontrollü, zorunlu, ilkel, serbest ve zorlama göçtür. Türkiye, tarihsel süreçte kontrollü göçün dışındaki bütün göç çeşitlerini yaşamış bir ülkedir.

İlkel göç çevresel faktörlerdeki değişimden dolayı ortaya çıkar (Kaygalak, 2009:11). İnsan, hayatı boyunca doğanın çetin şartları ile mücadele eder. Ancak doğal güçlerle mücadelede yetersiz kaldığı zaman göç eder. İlkel toplumlar doğa şartları ile mücadele edecek teknolojik donanıma sahip olmadıkları için bu tür göçler ilkel toplumlarda sıkça meydana gelmiştir.

Zorunlu göç, devlet veya başka bir otoritenin baskısından kaynaklanan nüfus hareketleridir (Kaygalak, 2009:11). Tekeli'ye göre üç çeşit zorunlu göç vardır. Bunlar; doğal afetlerden kaynaklanan göçler, savaş sonrasındaki duruma uyum sağlamak için yapılan göçler ve devletin belli bir amacı gerçekleştirmek için planladığı göçlerdir. Bunlardan son ikisi devletten kaynaklanmasına rağmen, doğal afetlerin meydana getirdiği olumsuz sonuçların çözümü de çoğu zaman devletten beklenmektedir (Tekeli, 2008:141).

1.3.2. Uzaklık, Göç Biçimi ve Akım Yönüne Göre Göç Çeşitleri

Uzaklığa göre göçler, iç göç ve dış göç olmak üzere ikiye ayrılır. İç göçler, bir ülke içerisindeki bir yerleşim biriminden başka birine göç etmeyi ifade eder. Dış göç ise çalışmak veya yerleşmek amacıyla bir ülkeden başka bir ülkeye yönelik nüfus hareketleridir (Üner, 1972:77).

Göç etme biçimi açısından göçler; bireysel, kitlesel ve zincirleme olmak üzere üçe ayrılır. Bireysel göçlerde kişiler, göçün sebep ve sonuçları hakkında daha rasyonel bilgiye sahiptirler ve bundan dolayı gerçekçi bir yaklaşım sergilemektedirler. Belli bir sermayeye veya hünere sahip olan bu tip göçün aktörleri yoksulluk dışı nedenlerle göç etmektedir (Erder, 1995:110).

Politik, toplumsal veya ekonomik nedenlere dayanan kitlesel göçte toplumun bütün katmanları göç eder. Bu tür göçler genellikle zorunlu göç şeklinde ortaya çıktığı için bireyin iradesinin dışında gerçekleşir. Kitlesel göçte toplumun bütün katmanları dâhil olduğu için göç edenler arasında zengin-yoksul ve niteliksiz-kalifiye insanlar bulmak mümkündür.

Zincirleme göçlerde birey göç kararını özgür iradesiyle değil, akrabalarıyla beraber verir. Akrabalar, çevreye uyumu kolaylaştıran önemli bir etken olduğu için göç kararında etkili olmaktadır. Göç edilecek yerin seçiminde ve göçte karar verme aşamasında akraba önemli bir çarpan etkisidir (Tekeli, 2008:31–32). Kente uyum sürecinde göç edenler fırsatları araştırmak için akrabalarının yardımına başvurmaktadır. Zincirleme göç edenler daha çok niteliksiz iş gücüdür (Erder, 1995:111).

Göç etme biçimi kente uyum aşamasında önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bireysel göç ile kente göçenler, kentin iktisadi ve sosyal yapısına süratle eklemlenirken, niteliksiz iş gücü ve yoksul kitleler gettolar oluşturmakta ve kentin enformel piyasasını şişirmektedir. Kalifiye, sermaye sahibi ve eğitilmiş bireyler kente uyum sürecinde bu avantajlarını kullanırlar. Kitlesel ve zincirleme göç ile gelen göçerler ise kentteki kurumların yetersizliği nedeniyle kendilerini kökenleri ile tanımlamakta ve “hemşehri” türü yeni ilişkiler geliştirmektedir (Güneş-Ayata; 1991:89). Etnik kökene dayalı bu toplumsal tanımlama Batı şehirlerimizde sıkça görülmeye başlanan etnik ayrışmaya zemin hazırlamaktadır.

Akım yönüne göre göçler; kırdan kente, kırdan kıra, kentten kıra ve kentten kente göçlerden oluşur. Sanayileşme ile beraber net göç yönü kırdan kente olsa da kentten kıra göç olgusu da görülmektedir. Türkiye’de esas itibarıyla kırdan kente göç yaşanmaktadır. Bununla beraber 1980’lerden sonra kentten kente göç olgusu artmaya başlamıştır.

1.4. Göçün Sonuçları

İktisadi, sosyal ve kültürel yapı toplumun niteliğine göre şekillenir. Göçler bir toplumun en önemli unsuru olan beşeri yapıyı değiştirerek birçok dinamiği harekete geçirir. Değişimin hangi ölçekte olacağı göç edenler ile göç edilen yer arasındaki farklılıkların büyüklüğü ile ilgilidir. Aradaki makas büyüdükçe değişim daha sancılı,

uzun süreli ve büyük olacaktır. Nüfus hareketleri iki yönlü sonuçları olan demografik olgulardır.

1.4.1. Göç Veren Yer Üzerindeki Etkileri

Göçlerin sonuçlarına ilişkin yapılan değerlendirmelerde genellikle göç alan yerleşim yeri üzerindeki etkilerine vurgu yapılır. Oysa göç alan yerler gibi göç veren yerleşimler de göçten etkilenmektedir. Göçe ilişkin projeksiyonlar genç ve risk alma iştahı yüksek kimselerin göç eğiliminin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Tekeli, 2008:179). Nüfusun aktif kısmı göç ettiği için toplumsal dinamizm azalır. Toplum için en önemli kayıp sermaye ve beyin göçüdür. Göç edenler seçici kimselerdir. Yani göç ettikleri yere sunabilecekleri bir şeyi olanlar göç ederler. Bunlar; Zanaat, sermaye ve emektir. İşgücünü(genç nüfusu), sermayeyi ve önemli beyinleri kaybeden bölgenin ekonomik büyümesi sekteye uğrar. Ekonomik daralma yeni göçleri tetikleyerek bir kısır döngü oluşturur. Göç edenler hem üretici hem de tüketici oldukları için ekonomik daralma kaçınılmazdır. Böylece göç veren yer diğer bölgeler karşındaki avantajını kaybettiği için bölgesel dengesizlikler ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdaki olumsuz etkilerine karşın göçün kültürel anlamda dönüştürücü etkisi de vardır. Göçerler eski yerleşimleriyle bağlarını belli ölçüde devam ettirdikleri için yeni deneyimleri sayesinde buraları etkilemekte ve farklı yaşam tarzlarının oluşmasını sağlamaktadır (Kaygalak, 2009:19). Göçerlerle devam eden sosyal ilişkiler nedeniyle kapalı toplum yapısı kırılırken, kültür alışverişinden dolayı bölgeler arası farklılıklar törpülenmektedir.

1.4.2. Göç Alan Yer Üzerindeki Etkileri

Sanayi devriminden önceki göçler afet, sürgün gibi nedenlere dayandığı için zorunlu göç statüsündedir. Modern anlamda göç sanayi devrimi ile ortaya çıkmış ve bireyin iradesine bağlıdır. Kişi kentin sunduğu imkânlardan faydalanmak ve daha müreffeh bir hayat sürmek için kendi iradesi ile fiziki çevresini değiştirmeye, yani göç etmeye karar vermektedir. Artık toprağa alternatif geçim kaynakları da ortaya çıkmıştır. Bunlar sanayi kuruluşlarıdır. Göçerle bu sanayi kuruluşları etrafında büyük yerleşim birimleri(kentler) ortaya çıkmaya başladı. Bunun için göç modern bir olgudur ve göçün

sonuçlarına ilişkin yapılan değerlendirmeler kent yaşamının nasıl etkilendiğini ortaya koyan çalışmalardır.

Kırdan kente gücün iş gücü piyasası, kentsel altyapı, ekonomik yapı, sosyal ve kültürel yapı ve suç oranları üzerinde etkileri vardır. Kentlerin emebilme kapasitelerinin düşük olması sosyal, ekonomik, sağlık ve eğitim alanlarında baskının artmasına neden olmaktadır (Erjem, 2009:11). Kente uyumun kültürel boyutu da olduğu için gcmenlerin tam olarak kentlileşmesi için birkaç nesil geçmesi gerekir (Tekeli, 2008:180). Sorunların ortadan kalkması kente uyuma bağlıdır ve bu süreç uzun vadelidir.

eşidi ne olursa olsun gc beraberinde yenilik getirir. Gc edenlerle eski yerleşimciler arasındaki uyum sorunun aşılmasından sonra sosyal gruplar ve kültürler harmanlanır, ekonomi canlanır ve yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkar.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İSKÂN POLİTİKASI

Osmanlı İmparatorluğu altı asırlık tarihi boyunca iktisadi, siyasi, askeri ve sosyal hayattaki gelişmelere paralel olarak farklı iskân politikaları izlemiştir. İmparatorluk kuruluş aşamasında dışa dönük ve fethettiği yerleri Türkleştirecek nitelikte bir siyaset takip etmiştir. Devletin ekonomik bunalıma girdiği ve iç asayişin bozulduğu XVI. yy. sonları ile XVII. yy. da içe dönük iskân politikası uygulanmıştır. Osmanlı Devleti yıkılış döneminde de kaybettiği topraklardan Anadolu'ya göç eden muhacirleri yerleştirmek durumunda kalmıştır. Bu çerçevede İmparatorluğun iskân politikasını üç dönemde incelemek mümkündür. Bunlar; Kuruluş ve Yükseliş Dönemi İskan Siyaseti, XVII. yy.'da konar- göçerlerin iskan ve 19. yy.'da muhacirlerin iskanıdır.

2.1. Kuruluş ve Yükseliş Dönemi İskân Politikası

Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetini tesis edecek bir iskân politikası izlemiştir. 1345 yılında Rumeli'ye çıkan Osmanlılar 1359'dan itibaren bu bölgenin iskânına başlamışlardır (Tabakoğlu, 2009:180). Dervişler, Balkanlarda kurdukları zaviyelerle bölgenin kültür ve güvenlik ihtiyacını karşılayarak buraların Türkleşip Müslümanlaşmasında önemli rol oynamışlardır (Tabakoğlu, 2009:180). Devlet de Dervişlerin bu katkılarına karşı onları bir kısım vergilerden muaf tutmuş ve imar ettikleri yerlerin mülkiyetini bırakmıştır (Tabakoğlu, 2009:180).

Osmanlı'nın iskân faaliyetini yürütürken başvurduğu diğer bir yol ise sürgünlerdir. Fethedilen bir yerin imarı ve iskânı için bir kısım aileler buralara sürgün edilirdi. Gönderilenler fethedilen yöreyi şenlendirebilecek nitelikte olmalıydı. Dolayısıyla seçilenlerin ayakkabıcı, hallaç, debbağ, dülger, kuyumcu, inşaat ustası gibi kalifiye eleman olmasına dikkat edilirdi (Tabakoğlu, 2009:181). Sürgünde gönüllülük esastır. Gaza düşüncesi ve fethedilen verimli toprakların sürgünlere veriliyor olması Anadolu'daki Türkmenleri Balkanlara çekiyordu (Halaçoğlu, 2006:4). Ancak gönüllü sürgünler yetersiz kaldığında zorunlu sürgüne de başvuruluyordu. Temelde bir iskân yönetimi olan sürgün, asayiş bozan ve huzursuzluk çıkaran kimseler için, bir cezalandırma metodu olarak da uygulanmaktaydı.

Devlet kendi gelirlerini arttırmak amacıyla da sürgün siyasetine başvurmuştur. Artı değerın merkeze gelmesini önleyecek bir nüfus fazlası olduğunda veya verimsiz topraklarda çalışan köylüler olduğunda, devlet bunların verimli topraklara sürerek üretimi ve gelirini arttırmaktadır (Barkan, 2000:555).

Osmanlı'da sürgün stratejik yerleri korumak, asker sevkiyatını kolaylaştırmak, fethedilen yörelerde nüfus dengesini sağlamak amacıyla da başvurulan bir yöntem olmuştur (Barkan, 2000:556). Göçebe Türkmen Aşiretlerin bir kısmı devletin siyasi birliği için tehdit oluşturmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu siyasi birliği sağlama gayesiyle bazı aşiret beylerini Balkanlar'a sürmüştür (Barkan, 2000:583).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve genişleme döneminde fethettiği yeni topraklar nedeniyle uyguladığı dışa dönük iskân politikası XVI. yy.'ın sonlarından itibaren değişmiştir. Zira bu dönem artık devlette iç ve dış sorunların başladığı bir dönemdir. Yeni dönemin iskân siyaseti de yeni duruma göre şekillenmiştir.

2.2. Konar-Göçer Aşiretlerin İskânı

Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI yy. sonlarından itibaren huzursuzluklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Celali isyanlarından kaynaklanan iç karışıklar ve uzun savaşların yol açtığı ekonomik bunalım Anadolu'da birçok meskûn yerin boşalmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti;

- a- Vergileri arttırmak veya yeni vergileri koymak,
- b- İçerde baş gösteren karışıklığı gidermek,
- c- Boş ve harap toprakları işletmeye açarak devlete gelir sağlamak ve
- d- Sınırlardan devletin içlerine yönelen göçleri engellemek amacıyla konar-göçerlerin iskânına karar vermiştir (Tabakoğlu, 2009;194).

1683'ten itibaren devam eden uzun savaşlar devlet hazinesini eritmiş (Orhonlu, 1963:1) imparatorluğun tahıl deposu olan Balkanlar'daki toprak kayıpları da ekonomik sorunları arttırmıştır. Devlet savaşların finanse etmek amacıyla vergilerin arttırılması yeterli bir gelire sahip olmayan aşiretleri yerlerinden ediyordu (Tabakoğlu, 2009;194). Arap aşiretlerin kuzey Suriye'ye doğru baskı yapmaları ve konar-göçerlerin yerleşiklere

zarar vermeleri de iskân sebepleri arasındadır (Halaçoğlu, 2006:7). İmparatorluk konar-göçerleri iskân ederek Arap aşiretlerin baskısını da azaltmayı amaçlamıştır.

XVIII yy'da derbentler konusunda da önemli bir iskân çalışması yapılmıştır. Devlet için stratejik konuma sahip tesisler onarılarak başıboş kimseler buralarda ikamete zorlanmıştır (Halaçoğlu, 2006:6). Bu iskânlarla bir taraftan derbentlerin güvenliği sağlanırken öte yandan da isyancılara karşı halkta güven duygusu tesis edilmeye çalışılmıştır (Halaçoğlu, 2006:6).

2.3. 19 yy'dan Sonraki Göç ve İskân Politikası

İmparatorluğun dağılma döneminde göç dalgası tersine dönmüştür. Osmanlı misyonunu Balkanlar'a 'Evlad-ı Fatihan' olarak isimlendirilen Müslüman unsurlar kaybedilen topraklardan Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır. İmparatorluğun küçülme sürecinde ilk göç hareketleri 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Balkanlar'daki bir kısım toprakların Ruslara bırakılması ile başladı. Ancak esas göçler 1792'de Yaş Antlaşması ile Kırım'ın Ruslara bırakılması ile başlamıştır. 1789-1800 yılları arasında 500.000 Tatar, Osmanlı topraklarına göç etmiştir (Tekeli, 2008: 150). 1828-1829 ve 1860-1864 arasındaki göçlerde hesaba katıldığında 1783-1922 yılları arasında yaklaşık 1.800.000 Tatar Anadolu'ya göç etmiştir (Tekeli, 2008: 150).

Dağılma döneminde ikinci göç dalgası Kafkaslar'da yaşanmıştır. 1829 Edirne Antlaşması ile Kafkaslar'ı işgal eden Ruslara karşı Çerkezler ve Abazalar direnişe geçti. Rusya ancak 1865 yılında buralara tam olarak hâkim olmuştur. Rusya'nın Kafkasya'ya hâkim olmaya başlamasıyla buralardan Anadolu'ya kitlesel göçler başlamıştır. Bu göçlerle Kafkasya'dan yaklaşık 2.000.000 kişi göç etmiştir (Tekeli, 2008: 151).

1877- 1878 Osmanlı-Rus harbi balkanlardan göçün en yoğun yaşandığı savaşlardan biridir. Romanya ve Bulgaristan bu savaş sonrasında kurulmuştur. Bu iki ülke sınırlarında kalan Müslümanlar büyük baskılara maruz kaldığı için göç etmek zorunda kalmıştır. 93 Harbi olarak da adlandırılan bu savaş sonrasında yaklaşık 1500.000 kişi Osmanlı topraklarına göç etmiştir (Babuş, 2006:47). Savaş ve göç sırasında yüz binlerce kişi de hayatını kaybetmiştir. Göçmenler Anadolu ve Balkanlar'a yerleştirilmiştir.

İmparatorluk son göç dalgasını 1912–1913 yıllarındaki Balkan Savaşı ile yaşamıştır. Balkan Savaşları ile İmparatorluk Batı Trakya dışındaki Balkan topraklarını kaybettiği için kaybedilen topraklardaki Müslümanlar da Anadolu’ya göç etmeye başlamışlardır. Bu savaşlar sonrasında yaklaşık 650. 000 kişi göç etmiştir (Babuş, 2006:48).

Osmanlı İmparatorluğu karşı karşıya kaldığı bu göç dalgalarını çözme işini 1850’lere kadar şehremanetlerine (belediyelere) bırakmıştır (Tekeli, 2008:151). Ancak 1860 yılında kurulan “İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu” ile göç sorunu merkezi düzeyde ele alınmıştır. Karpat’a göre dağılma sürecinin başlangıcından Osmanlı’nın yıkılışına kadar yaklaşık 700.000 kişi günümüz Türkiye’ sinin topraklarına göç etmiştir. Buna Cumhuriyet döneminde Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya’dan gelen göçmenler de dâhil edilirse Anadolu’ya göç edenlerin sayısı 9 milyona çıkmaktadır (Karpat, 2003:16).

Göç sorunun merkezi düzeyde ele alınmasından sonra, İmparatorluk daha bilinçli bir göç politikası uygulamaya başlamıştır. Belediyeler sadece göçmenlerin geçici iskânı ile ilgileniyorlardı. Merkezi düzeyde kurulan komisyonla beraber göçmenlerin nerelere kalıcı bir şekilde iskân edileceği, nasıl nakledilecekleri, neyle geçinecekleri ve iskân edilecekleri yerdeki nüfus dengeleri gözetilmeye başlanmıştır.

Göçmenler öncelikle Osmanlı’nın Balkanlar’daki boş topraklarına yerleştirilmiştir. Bunun nedeni Balkanlar’daki iklim ve toprak yapısının göçmenlere uygun olması ve İmparatorluğun buralarda yüksek yoğunluklu tampon bölgeler oluşturmak istemesidir (Tekeli, 2008:152). Balkanlarda yer kalmaması üzerine göçmenler Aydın, Bursa, Biga, Kastamonu, Konya, Ankara, Trabzon, İzmit, başta olmak üzere birçok Anadolu, Suriye ve Irak’taki yerleşimlere yerleştirilmiştir (İpek, 1999:174).

Göçmenlerin yerleştirildikleri yerlerdeki nüfus dengelerine de dikkat edildiği görülmektedir. Göçmenlerle yerlilerin birbirini ezmeme için nüfusların eşit olmasına dikkat edilmiştir (Tekeli, 2008:152). Yine özellikle Anadolu’nun batı kıyılarındaki yerleşimlerde nüfusun büyük çoğunluğu Rumlardan oluşuyordu. Osmanlı Devleti buralardaki nüfus dengesini lehine çevirmek için göçmenlerin bir kısmını buralara yerleştirmiştir (İpek, 1999:156).

2.3.1. Muhacirlere Yapılan Yardımlar

Osmanlı İmparatorluğuna 1860'da İdare-i Umumiyye-i Muhacirin Komisyonu'nun kurulmasıyla beraber göçmenlerin sorunları ve yerleştirilmeleri daha sistemli bir şekilde ele alınmıştır. Göçmenlerin büyük çoğunluğu mallarını, mülklerini bırakıp geldiği için mali yoksunluk içindeydi. Osmanlı Devleti hem kısa ve uzun vadeli ihtiyaçlarını karşılamaları için göçmenlere çeşitli yardımlar yapmıştır. Aşağıda zikredilen yardımlar 1876–1878 Osmanlı-Rus Harbinden dolayı göç edenlere yapılan yardımlardır.

Göçmenlere ekip biçmeleri için yerleştirildikleri yerlerde toprak verilmiştir. Verimli yerlerden 70 dekar, orta verimliliklerdeki yerlerde 100 dekar ve verimsiz yerlerde 130 dekar verilmiştir (Tekeli, 2008:152). Bu toprakların 15 yıl boyunca satılması yasaklanmıştır. Toprakların işlenebilmesi için çift hayvanları, tarım araçları ve tohumluk alımı için para yardımı yapılmıştır (Tekeli, 2008:152).

Özellikle İstanbul'a gelen göçmenlere kira, iaşe ve yakacak yardımı yapılmış, şehir içi ulaşımda indirimle gidilmiştir (İpek, 1999: 86–88). Seyyar satıcılık yaparak geçimini temin edenler, gelirlerini arttırıncaya kadar esnaf vergisinden muaf tutulmuştur (İpek, 1999: 88).

Muhacir masraflarını azaltmak ve onları üretime katmak için Osmanlı Devleti muhacirleri istihdam etmeye çalışmıştır (İpek, 1999:89). Bu amaçla muhacir kadınlar askeri dikim evlerinde veya yalı, köşk gibi yerlerde hizmetçi olarak çalışmışlardır. Çalışabilir durumda olan erkekler ise resmi dairelerde istihdam yoluna gidilmiştir. Yine ziraat erbabı olan göçmenlere zanaatlarının icrası için belli bir miktar yardım yapılmıştır (İpek, 1999:89).

Muhacirler kitlesel göç ve yokluk nedeniyle hastalıklarla boğuşuyordu. Bu sebeple sağlık hizmetleri de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktaydı. Sorunun çözümlü için; semt tabipleri mahallerindeki hasta muhacirlere bakmak zorundaydı ve muhacirlerin reçete ücretleri Sıhhiye Nezareti (Sağlık Bakanlığı) tarafından karşılanacaktı (İpek, 1999:93) Bazı doktorlar göçmenlerin tedavisi için özel olarak görevlendirilmiştir (İpek, 1999:94). Bulaşıcı hastalıklar hızla yayıldığı için mevcut sağlık kurumlarının yanı sıra muhacirlere münhasıran bir kısım hastaneler temin edilmiştir (İpek, 1999:95).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GÖÇLER

Göç, Türkiye'nin toplumsal yapısını şekillendiren en temel olgulardan birisidir. Bu sebeple, özellikle Cumhuriyet tarihimiz iç ve dış göçler tarihi olarak da yazılabilir (İçduygu ve Sirkeci, 1999:249). Esasında göç olgusu, Cumhuriyet tarihinden de önce Anadolu coğrafyasının tarihsel bir gerçeğidir. Bu coğrafya kavimler göçünden beri demografik anlamda sürekli hareketlidir. Cumhuriyet dönemi göçler ise Osmanlı'dan bağımsız ele alınamaz. Osmanlı'nın yıkılma sürecinde geri çekildiği Balkanlar ve Kafkaslardaki çoğunluğu Türk olan Müslüman unsurlar, vatan olarak Anadolu'yu seçmiş ve buraya göç etmişlerdir. 19.yy'ın başlarından itibaren başlayan ve 1876–1878 Osmanlı-Rus Harbi ile Balkan Harbinde hızlanan bu göçler, Cumhuriyet döneminde de değişik yoğunluklarda devam etmiştir.

Cumhuriyet dönemi siyasal ve ekonomik nitelikli dış göçlerin yanında, kentleşme sürecinin de yaşandığı bir dönemdir. Kentleşme ise kırdan kente göç ile meydana gelmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun %24'i kentlerde yaşarken bu oran 2009 yılı itibariyle %75'e çıkmıştır. Bu veriler, Türkiye'nin 86 yıllık süreçte yaşadığı nüfus hareketliliğinin boyutlarını ortaya koymaktadır.

Türkiye, Cumhuriyet tarihi boyunca iki tip göç yaşamıştır: Dış göçler ve iç göçler. Dış göçlerden Türkiye'ye göç etnik, ulusal, kültürel ve siyasal nedenlerle olmuştur (İçduygu ve Sirkeci, 1999:249). Buna karşın Türkiye'den yurt dışına göç ise esas itibariyle ekonomiktir (Yunanistan'la mübadele ve bir kısım gayrimüslimlerin gönüllü göçü bu konunun istisnasıdır). Bu bölümde öncelikle dış göçler, daha sonra ise iç göçler konusu ele alınacaktır.

3.1. Dış Göçler

Osmanlı'nın siyasal mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın Balkanlardaki kalıntıları olan Türk ve Müslüman unsurların sorunlarını da devralmıştır. Bu sebeple Cumhuriyet dönemi boyunca dışarıdan Türkiye'ye yönelen göçler Osmanlı coğrafyasındaki Türk unsurların Anadolu'ya göçüdür. Türkiye'den göçler ise iki karakterdedir. Birincisi gayrimüslimlerin mübadele ve gönüllülük esasına göre dışarıya

göçüdür. Türkiye’den yurt dışına yönelen ve ağırlıklı olarak gayrimüslimlerden oluşan bu göçler, 1960’lı yıllara kadar devam etmiştir (Akan ve Arslan, 2008:10). Dışarıya yönelen ikinci nitelikteki göç ise ekonomik nedenlerden kaynaklanan ve Batı Avrupa’nın ihtiyaç duyduğu iş gücünü karşılama amacıyla. Türk işçilerinin Avrupa’ya göçü ise, 1960’lı yıllarda başlamış ve halen devam eden bir süreçtir.

3.1.1. Türkiye’ye Göç

Türkiye’ye yönelik göçler Cumhuriyet öncesine dayanmaktadır. Tekeli’nin (2008:43) “Balkanlaşma göçleri” olarak tanımladığı bu göçler, Osmanlı’nın ulus devletlere ayrışmasından kaynaklanmıştır. İmparatorluğun toprakları üzerinde bulunan yeni ulus devletlerde barınamayan Türk ve Müslüman unsurlar, Anadolu’ya göç etmeye başlamışlardır. Sadece Balkan Harbinden sonra 450.000 kişi Anadolu’ya göç etmiştir (Ağanoğlu, 2001:95).

Türkiye’nin göç tarihindeki önemli olaylardan biri, Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesidir. Lozan Anlaşması kapsamında imzalanan protokol ile İstanbul’daki Rumlar ve Batı Trakya’daki Türkler hariç olmak üzere karşılıklı nüfus mübadelesi konusunda anlaşma imzalanmıştır. Mübadele 1923–1925 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Anadolu’dan Yunanistan’a 1.200.000 civarında Ortadoks Rum göç etmiştir. Mübadele kapsamında Türkiye’ye gelen göçmen sayısı da 500.000 civarındadır (Ağanoğlu, 2001:295). Aşağıdaki tablo mübadillerin yerleştirildikleri yerleri ve kendilerine verilen malları göstermektedir.

Tablo 3.1: Mübadillerin Yerleştikleri İllere Göre Aile Ve Nüfus Miktarıyla Bunlara Verilen Taşınmaz Mallar (1924-1933)

Sıra no	İller	Aile Ad.	Nüfus	Ev	Dükkan	Arsa	Toprak (Dönüm)	Bağ (Dönüm)	Bahçe (Dönüm)
1	Adana	1.640	5.862	1.640	344	41	45.187	2.870	84
2	Afyon K.H.	109	358	74	-	-	3.472	-	58
3	Aksaray	1.076	3.186	747	22	-	13.561	2.178	2.273
4	Amasya	475	2.087	448	43	5	14.887	1.549	-
5	Ankara	185	925	135	159	56	16.426	286	290
6	Antalya	1.087	4.015	1.033	228	-	106.780	939	-
7	Aydın	2.264	8.312	1.893	201	144	97.256	-	12.466
8	Balıkesir	7.541	25.515	7.018	1.583	958	131.541	606	906
9	Bilecik	771	2.665	-	-	-	11.308	2.696	3.393
10	Bolu	14	122	5	9	-	3.131	-	-
11	Burdur	102	380	98	8	-	2.403	330	57
12	Bursa	7.082	31.558	5.317	719	1.844	150.221	4.445	33.885
13	Çanakkale	2.143	9.646	2.709	152	8	87.894	1.091	3.492
14	Çankırı	2	5	2	-	-	-	-	6
15	Çorum	428	1.680	181	83	42	18.697	297	150
16	Cebelibereket	502	2.396	486	48	16	13.482	-	960
17	Denizli	490	1.740	193	141	-	14.511	-	-
18	Diyarbakır	3	8	2	4	-	296	-	-
19	Edirne	10.354	24.705	10.354	128	243	400.334	11.998	3.485
20	Elazığ	174	651	174	-	-	11.484	-	-
21	Erzincan	272	945	272	-	-	11.805	-	-
22	Eskişehir	855	1.214	186	29	214	4.633	1	-
23	Gaziantep	119	438	117	-	-	8.082	-	-
24	Giresun	216	832	214	39	-	938	-	6.118
25	Gümüşhane	17	130	839	-	-	11.191	-	-
26	İçel	143	543	143	16	-	5.674	-	32
27	İzmir	13.234	62.947	5.000	3.000	-	1.000.000	5.000	5.000
28	Isparta	264	984	254	39	-	6.281	830	193
29	İstanbul	8.610	33.328	2.553	2.000	-	937.441	12.158	-

Tablo 3.1(Devam): Mübadillerin Yerleştikleri İllere Göre Aile Ve Nüfus Miktarıyla Bunlara Verilen Taşınmaz Mallar (1924-1933)

Sıra no	İller	Aile Ad.	Nüfus	Ev	Dükkan	Arsa	Toprak (Dönüm)	Bağ (Dönüm)	Bahçe (Dönüm)
30	Kastamonu	97	333	94	27	-	771	13	-
31	Kayseri	1.644	6.150	1.640	119	-	65.244	3.721	3.008
32	Kırklareli	4.729	19.739	4.437	192	-	151.069	3.005	-
33	Kocaeli	5.071	17.074	1.688	29	2	111.218	-	-
34	Konya	1.021	4.023	1.021	156	-	33.858	32	492
35	Kütahya	176	669	139	64	3	4.145	-	-
36	Malatya	1	4	1	-	-	-	-	-
37	Manisa	3.662	15.468	2.349	155	423	45.572	22.893	798
38	Maraş	103	842	103	-	-	5.000	1.711	274
39	Mersin	803	3.091	680	115	11	23.264	1.075	942
40	Muğla	647	2.401	641	99	-	27.040	-	89
41	Niğde	3.969	15.750	-	120	-	134.709	-	-
42	Ordu	332	1.438	389	178	148	21.174	-	24
43	Samsun	6.288	23.454	4.209	511	544	112.997	-	-
44	Sinop	225	920	204	41	-	8.202	-	24
45	Sivas	486	1.918	288	15	-	25.636	-	-
46	Şebinkarahisa	1.425	5.617	1.515	-	-	58.450	-	-
47	Tekirdağ	6.430	23.221	3.179	361	266	290.571	18.878	1.722
48	Tokat	1.630	6.209	1.325	25	-	75.868	-	-
49	Trabzon	77	393	77	65	-	590	-	-
50	Urfa	1	3	1	-	-	-	-	-
51	Yozgat	1.113	3.911	698	67	3	56.731	4	80.100
52	Zonguldak	207	938	207	9	-	1.542	-	3
	TOPLAM	99.709	380.243	66.872	11.609	4.996	4.482.567	98.606	160.300

(Ağanoğlu, 2001:298)

Mübadele sonrasında da Yunanistan'dan Türkiye'ye göç devam etmiştir. 1934–1980 yılları arasında 23.788 Türk, Yunan Hükümetleri tarafından vatandaşlıktan çıkartıldığı için Türkiye'ye göç etmişlerdir.

Türkiye'ye yönelen dış göçün ikinci kaynağı ise Bulgaristan'dır. 1923'ten 1945'e kadar 308.000 Türk Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir (Ağanoğlu, 2001:310). Bu ilk göçler göçmenlerin kendi isteği ile yaptıkları göçlerdir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da kurulan komünist rejim (İçduygu ve Sirkeci, 1999:264) buradaki Türkleri zorunlu olarak göçe zorlamıştır. Komünist rejim 1950

yılından önce Türkiye'ye nota vererek Türkleri kabul etmesini istemiş, sonra da 1950–1951 yıllarında 154.000 Türk'ü sınır dışı etmiştir. Bu zorunlu göçten sonra Bulgar hükümetlerinin Türkleri Bulgarlaştırma çabalarından dolayı, 1969–1978 yılları arasında da 130.000 Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmiştir (Ağanoğlu, 2001:310). Aşağıdaki tablo 1923–1960 yılları arası Bulgaristan'dan gelen göçmen sayısını göstermektedir.

Tablo 3.2:1923–1960 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Türk Göçleri

Yıllar	İskânlı		Serbest	
	Aile	Nüfus	Aile	Nüfus
1923-1933	-	-	23.767	101.507
1934	1.888	6.598	894	2.084
1935	5.991	23.783	447	1.185
1936	2.750	11.064	236	666
1937	3.056	11.900	582	1.590
1938	3.246	11.389	3.050	9.153
1939	2.690	10.640	2.112	7.129
1940	188	420	1.882	6.584
1941	11	24	1.023	3.779
1942	2	3	733	2.669
1943	6	17	340	1.128
1944	2	5	157	484
1945	1	6	195	625
1946	6	28	260	678
1947	-	-	403	1.763
1948	-	-	522	1.514
1949	-	-	470	1.670
1950	12.233	52.185	-	-
1951	25.188	102.208	-	-
1952	-	-	4	4
1953	1	1	1	1
1954	-	-	9	9
1955	-	-	3	4
1956	-	-	30	32
1957	-	-	-	-
1958	3	3	2	3
1959	-	-	10	25
1960	-	-	7	11
1969-1980(Yaklaşık)	-	-	-	130.000
Toplam	57.262	230.270	37.139	274.297
Genel Toplam	İskanlı ve serbest göçmen olarak 504.567 kişi			

(Ağanoğlu, 2001:319)

Bulgar baskısının 1989’da yoğunlaşması ile beraber yeni bir göç dalgası başlamıştır. 1989-1990 yıllarında 345.960 Türk Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiştir.

Dışarıdan Türkiye’ye yönelen bir diğer göç dalgasının kaynağı ise Yugoslavya’dır (İçduygu ve Sirkeci, 1999:264). II. Dünya Savaşından sonra iktidara gelen Komünist Parti’nin talebi ile Bulgaristan’la olduğu gibi Yugoslavya ile de anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya bağlı olarak 1957 ile 1980 yılları arasında yaklaşık 185 bin kişi Yugoslavya’dan Türkiye’ye göç etmiştir. Yine 1923–1947 yılları arasında yaklaşık 119.000 kişi gönüllü olarak Yugoslavya’dan Türkiye’ye göç etmiştir (Ağanoğlu, 2001:320). Aşağıdaki tablo 1952’den itibaren Yugoslavya’dan gelen göçmen sayısını yıllara göre vermektedir.

Tablo 3.3: 1952–1967 Yıllarında Yugoslavya’dan Gerçekleşen Göç Miktarı

Yıl	Aile Miktarı	Nüfus Miktarı
1952	32	73
1953	303	1.113
1954	2.437	9.728
1955	4.047	17.000
1956	8.083	31.969
1957	8.250	30.162
1958	8.741	18.403
1959	3.795	18.403
1960	3.417	13.304
1961	1.801	7.091
1962	1.286	3.399
1963	996	2.603
1964	318	1.288
1965	333	1.998
1966	783	3.672
1967	716	3.452
TOPLAM	46.338	175.392

(Ağanoğlu, 2001:328)

Cumhuriyet döneminde Romanya’dan da önemli miktarda Türk göçmen Türkiye’ye göç etmiştir. 1923–1938 yılları arasında 75.771 iskânlı ve 38.000 serbest olmak üzere toplam 113.710 Romanyalı Türk, Türkiye’ye göç etmiştir (Ağanoğlu, 2001:332).

1980'ler ve 1990'lı yılları kapsayan dönemde Afganistan'daki iç savaştan dolayı bazı aşiretler Pakistan'a sığınmıştır. Bu aşiretlerin içinde 7 Bin dolayındaki Kırgız, Türkmen ve Özbek kökenli mülteciler Cumhurbaşkanı Kenan EVREN tarafından Türkiye'ye kabul edildi (İçduygu ve Sirkeci, 1999:264). Bunların dışında 1991'de Kuzey Irak'tan bir miktar Türkmen ve 1992 yılında ise Sırp işgalinden kaçan az sayıda Boşnak da Türkiye'ye göç etmiştir.

3.1.2. Türkiye'den Göç

Türkiye'den ilk önemli göç Rumlarla Türklerin mübadelesinden dolayı Türkiye'den Yunanistan'a göç eden 1.200.000 dolayındaki Ortodoks Rumlardır. Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan Anlaşması temelinde imzalanan protokole göre meydana gelen bu göç, zorunlu niteliklidir. Sayıları tam olarak bilinmemekle beraber önemli sayıda Ermeni, Yahudi ve Rum'un da gönüllü olarak, Cumhuriyet döneminde Türkiye'den göç ettikleri bilinmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999:254).

1948–1952 yılları arasında İsrail Devleti'nin kurulması üzerine, 35 bin Musevi Türkiye'den İsrail'e göç etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında çıkarılan Varlık Vergisi de gayrimüslimlerin göçünü hızlandırmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999:254). 1960'tan önce yaşanan bu gayrimüslim ağırlıklı göç siyasi ve kültürel sebeplere dayanmaktadır.

1960'lardan itibaren Türkiye'den dışarıya ekonomik nedenlere dayanan bir göç dalgası başlamıştır. Türkiye'deki ilk beş yıllık (1962–1967) kalkınma planında belirlenen stratejilerden birisi de, işsizliği azaltmak ve döviz akışını sağlamaktır (Akan ve Arslan, 2008:10). Batı Avrupa'da ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra yakaladığı hızlı kalkınmayı devam ettirmek için iş gücüne ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu doğrultuda Türkiye işsizliği azaltmak ve döviz girdisini sağlamak için, Batı Avrupa ülkeleri de ihtiyaç duydukları ucuz emeği temin etmek amacıyla, Türkiye'den Avrupa'ya işçi göçü başladı. Bu amaçla Türkiye 1961'de Almanya ile 1964'te Avusturya, Hollanda ve Belçika ile 1965'te Fransa ile ve 1967'de İsveç ve Avustralya ile göç anlaşmaları imzaladı. Bu anlaşmalar göçün koşullarını, iş ve ücret konularını içermekteydi (Akan ve Arslan, 2008:10).

1960'larda hızlanan 1970'lerde petrol kaynaklı ekonomik krizden dolayı yavaşlayan Avrupa'ya işçi göçü, değişen yoğunluklarla günümüze kadar devam

etmiştir. 1980’de Batı Avrupa’daki Türk nüfusu 1.7 milyon iken, bu sayı 1995’te 3 milyona ulaşmıştır. Gayriresmi rakamlara göre Avrupa’daki Türk sayısı bundan daha fazladır. Çünkü kaçak yollarla Avrupa’ya gidenlerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Aşağıdaki tablo Avrupa’daki Türk nüfusuna ilişkin bazı verilerini göstermektedir.

Tablo 3.4: Batı Avrupa’daki Türkiyeli Nüfus

Ülke	1980		1985		1989		1995	
	İşçi	İşçi+Aile	İşçi	İşçi+Aile	İşçi	İşçi+Aile	İşçi	İşçi+Aile
Avusturya	30.100	65.000	29.200	80.000	42.400	90.000	55.000	150.000
Belçika	23.000	66.600	31.100	77.100	35.100	84.100	26.800	85.300
Fransa	38.000	92.800	65.800	154.900	91.500	204.200	10.300	268.000
Almanya	540.500	1.268.300	585.600	1.400.400	654.200	1.613.000	751.000	2.007.500
Hollanda	47.300	121.700	77.700	155.600	82.000	176.500	84.500	164.800
İsviçre	20.100	35.900	25.300	49.300	30.700	59.500	36.000	78.200
Diğer	21.100	40.800	34.100	71.800	48.400	105.300	62.000	136.100
Toplam	720.100	1.691.100	848.800	1.989.100	984.300	2.332.600	1.118.300	3.989.900

Kaynak (İçduygu ve Sirkeci, 1999:255)

Türkiye’nin I. Beş Yıllık Kalkınma Planında öngördüğü gibi işçi dövizleri, Türk ekonomisi için önemli bir kaynak haline geldi. Özellikle Türkiye gibi yatırım malı ithal eden ve dış ödemeler dengesi açık veren ülkeler için, bu dövizler çok daha önem arz etmektedir. İşçi dövizleri, Türkiye’nin dış ödemeler açığını kapatan önemli kalemlerden biri haline gelmiştir. İşçi dövizleri, 1964 yılında Türkiye dış ticaret açığının %6’sı, 1973 yılında %15,4’ü, 1979 yılında %60’ı, 1989’da ise %73’ü büyüklüğüne ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren bu oranın düştüğü görülmektedir. Aşağıdaki tablo, 1998–2005 yılları arasında Türkiye’ye giriş yapan işçi dövizini göstermektedir. Şekle göre Türkiye’ye giren işçi döviz miktarı zamanla azalmaktadır. Bunun nedeni işçilerin Türkiye yerine, buldukları ülkeye yatırım yapmalarındadır (Akan ve Arslan, 2008: 12).

Tablo 3.5: 1998-2005 Yılları Arasında Türkiye'ye Giriş Yapan İşçi Dövizi

Yıl	İşçi Dövizi (Milyar Dolar)
1998	5.3
1999	4.5
2000	4.5
2001	2.7
2002	1.9
2003	0.729
2004	0.804
2005	0.851

Güngör Uras, "İşçiler 75 milyar dolar gönderdi", Milliyet Gazetesi (8.9.2006)

Türkiye'den Avrupa'ya göç edenlerin bir kısmı da siyasi sığınma talebiyle göç etmiştir. 1980–1995 yılları arasında siyasi sığınma yoluyla Türkiye'den Avrupa'ya 350 bin kişi göç etmiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1999:258). Ancak bu göçmenlerden bazısının esasında ekonomik gerekçelerle göç ettiği, mülteciliği bir araç olarak kullandığı bilinmektedir. Aşağıdaki tablo Avrupa'ya göç etmiş Türk göçmenlerin, göçün türüne göre dağılımını vermektedir.

Tablo 3.6: Batı Avrupa'daki Türkiyeli Göçmenlerin Göçün Türüne Göre Dağılımı

Batı Avrupa'daki Türkiyeli göçmenlerin göçün türüne göre dağılımı,1995 Göçün Türü					
Ülke	Toplam	Aile birleşimi	Sığınmacı	İşçi	Öğrenci
Avusturya	113.000	99.500	12.000	1.000	500
Belçika	37.900	23.400	14.200	200	100
Danimarka	16.200	14.000	2.000	100	100
Fransa	140.200	72.200	66.600	700	700
Almanya	996.900	775.200	205.900	7.900	7.900
Hollanda	103.700	100.200	2.300	1.000	200
Norveç	2.700	1.700	800	100	100
İsveç	20.500	15.200	5.000	200	100
İsviçre	68.900	46.000	22.300	500	100
İngiltere	27.300	14.900	11.900	300	200
Diğer	62.400	57.800	3.400	800	400
Toplam	1.589.700	1.220.000	346.400	12.800	10.500
	100%	77%	22%	1%	1%

Kaynak (İçduygu ve Sirkeci, 1999)

3.2. İç Göç

Türkiye'deki ekonomik yapıyı 1950'den sonra dönüştüren ve kırdan kente göçü tetikleyen iki unsur vardır. Bunlar; tarımdaki makineleşme ve karayolları ağındaki gelişmelerdir (Tekeli, 2008:78). Öküzden traktöre geçen çiftçi daha önce 5.5 hektar işleyebilirken yeni dönemde 75 hektar işleyecek kapasiteye kavuşmuştur. Nitekim toprak sahipliğini değiştiren şey de bu son gelişmedir. Karayolları ağının gelişmesi ise pazar ekonomisinin gelişmesine ve çiftçinin artık ekonomik yapıya eklenilerek piyasa için üretim yapmasına olanak tanımıştır (Tekeli, 2008: 78).

Gülten Kazgan' a göre bir traktör, arazinin yapısına göre 9-15 arasındaki çiftçiyi işsiz bırakmaktadır. Toprak sahipliğindeki değişimden dolayı topraksız kalan köylüler de eklenince kırdaki nüfus, yoğun bir göç baskısı altında kalmıştır. Bu sebeple 1950-1960 dönemindeki iç göç kırsal alandaki bu değişimin meydana getirdiği itici faktörlerden kaynaklanmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999:250). 1950'de kırdaki binde 71.5 olan yıllık nüfus artış hızı, 1955'de binde 17.4'e gerilerken, kentteki nüfus artış hızı da binde 22.5'den binde 55.7'ye çıkmıştır. Aynı dönemde dört büyük ilin nüfusu %75 oranında artmıştır.

Kırdan kente başlayan yoğun göçler kır-kent nüfus dağılımını da değiştirmiştir. 1950-1960 yılları arasında kent nüfusunun Türkiye toplam nüfusuna oranı %19'dan %26'ya çıkmıştır (DİE, 1996). Bu göç dalgası Türkiye'deki gecekondulaşmayı da tetiklemiştir. 1955'de 50.000 gecekondu ve buralarda yaşayan 250.000 kişi varken, 1960'da 240.000 gecekondu ve 1.200.000 kişiye çıkmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999:257). Dönem boyunca iç göç Türkiye'nin liman kentlerine doğru yoğunlaşmıştır (Peker, 1999:296). Dönem boyunca 3.000.000 kişinin kırdan kente göç ettiği tahmin edilmektedir (İçduygu vd., 1998:221).

1950-1960 döneminde kırdan kente göç nedeni kırdaki dönüşümün iticiliğinin yanında sanayi ve inşaat sektöründeki gelişmelerin de payı vardır. Sanayi ve inşaat sektöründeki gelişim iş gücü ihtiyacını artırdığı için çekici bir etken olarak kırdan kente göçü getirdi (İçduygu vd., 1998:222). Aşağıdaki şekil Türkiye'deki tarımsal olanakların gelişimini ve karayolu ulaşımını göstermektedir.

Tablo 3.7: Türkiye’de Tarımsal Olanakların ve Karayolu Ulaşımının Büyümesi:
1947-1990

Yıl	Traktör (1000)	Azotlu gübre kullanımı (1000 ton)	Ekilebilir alan (1000 ha)	Otoyol (1000 km)	Otobüs (1000)
1947	1	1.1	13.000	12	2
1950	10	6.2	16.008	17	3
1955	40	10.1	22.763	29	7
1960	42	22.6	25.167	40	11
1965	55	53.3	25.456	42	22
1970	175	330.7	24.296	59	16
1980	510	596.7	24.560	60	33
1990	689	899.8	24.258	60	63

Kaynak : (İçduygu vd, 1998:222)

Uygulanan ekonomi politikalarıyla yabancı sermaye girişi hızlanmış, tarımsal üretim artmış, ticaret kredileri bollanmış, bu da küçük ve orta ölçekli işletme sayısında artışa neden olmuştur. Kentlerdeki ticaretin canlanması ve işletme sayısının artmasına bağlı olarak iş gücü ihtiyacı artmıştır (Peker, 1999:296).

1960–1980 dönemi: Türkiye 1960’tan sonra planlı kalkınma dönemine girmiştir. 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı(DPT) kalkınmayı planlaması için kurulmuştur. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı da 1963 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye’nin kalkınma için hayata geçirdiği ikinci önemli stratejisi ise ithal ikameci politikalarıdır. Bununla ülke içindeki üretimin desteklenmesi ve sermaye birikimi hedeflenmiştir. İthal ikameci ekonominin sebep olduğu dış ticaret açığının ise işçi dövizleri ile giderilmesi planlanmıştır.

Türkiye 1960–1980 döneminde gelişmiş ülkelerle ikili anlaşmalar yaparak uzun vadeli, düşük faizli krediler almış ve bu kredileri kalkınma planları doğrultusunda reel yatırımlara dönüştürerek kırdan kente göç edenlere istihdam olanakları tanımıştır (Peker, 1999:302). Bununla beraber Türkiye’nin kalkınma hızı göç ile gelen işsiz kitleleri emebilme kapasitesine sahip olmadığı için, göçmenler kendi imkanları ile katma değeri düşük, kurumsallaşmamış, esnek emek ilişkilerine sahip enformel sektörü oluşturmaya başladılar (Peker, 1999:300). Bu sektör 1980’den sonra liberal ekonomi politikalarından dolayı daha da büyümüştür. Dönemin önemli gelişmelerinden birisi de gecekondulaşmaya ilişkin gelişmelerdir. 1960’dan önce gecekondular yoksul kimseler

tarafından sadece barınma ihtiyaçlarını kendi imkânları ile karşılamak için inşa ediliyordu. 1960–1970 döneminde gecekondular sahipleri birden fazla gecekondular yaparak, ihtiyaçlardan fazlasını kiraya vermeye başlamışlardır. 1970–1980 arasında ise gecekondular yapımı tamamen ticarileşmiştir. “Gecekondular firmaları” fakir kitle için arsa bulan ve arsa üzerinde gecekondular inşa ederek bunu fakirlere satar hale gelmişlerdir (Keleş,1993:390–391). Aşağıdaki şekil Türkiye’deki gecekondular verilerini göstermektedir (İçduygu vd., 1998:223).

Tablo 3.8:Türkiye’de Gecekondular Sayısı 1955-1990

Yıl	Gecekondular Sayısı	Gecekondular nüfus	Toplam konut stokunda gecekondular oranı
1955	50.000	250.000	4,7
1960	240.000	1.200.000	16,4
1965	430.000	2.150.000	22,9
1970	600.000	3.000.000	23,6
1980	1.150.000	5.750.000	26,1
1990	1.750.000	8.750.000	33,9

Kaynak (İçduygu vd, 1998:223).

Tekeli, (2008:110–111) Türkiye’deki gecekondulaşmanın kentler üzerindeki olumsuz etkileri yanında üç konuya dikkati çekmektedir. Bunlar; toplumun kapasitesi en düşük kesimleri kendi imkanları ve geliştirdikleri çözüm önerileri ile kente uyum sağlamaları, modernitenin meşruiyet sınırlarının çözümler üretme ve bu kitlelerle iletişime geçmede başarısız olması, son olarak çok partili siyasi yaşamın temel aktörlerinin popülist politikalarla modernitenin meşruiyet sınırlarının ortaya çıkarabileceği gerilimleri gidermeye çalışmasıdır.

3.2.1. Türkiye’deki iç Göçlerin Geçirdiği Değişim

Türkiye’de iç göç esas itibarı ile 1950’den sonra başlamıştır. Çünkü 1923–1950 dönemindeki nüfus hareketliliği sonraki dönemlerle karşılaştırılmayacak kadar küçüktür. 1923–1950 yılları arasında kent nüfusunda sadece %3’lük bir artış olmuştur (İçduygu ve Sirkeci, 1999:251).

Türkiye’deki iç göçlerin nedenleri sosyo-ekonomik yapıdaki değişime bağlı olarak farklılık göstermiştir. 1950’den günümüze iç göç hareketi kesintisiz olarak

devam etmiştir. Fakat iç göçün nedenleri, dönemler itibarı ile farklılık göstermektedir. Türkiye’deki iç göç tarihini nedenleri bakımından 1923–1950, 1950–1960, 1960–1980 ve 1980 sonrası olmak üzere dört döneme ayırmak mümkündür (İçduygu ve Sirkeci, 1999:250).

3.2.2. 1923–1950 Dönemi

1923–1950 yılları arasında Türkiye’deki önemli bir iç göç hareketi yoktur. Bu dönemin başında kent nüfusunun oranı %16 iken, 1950 yılında bu oran %19 düzeyindedir. 1923–1950 arası göçler ağırlıklı olarak memur tayinleri ve mevsimlik işçi göçünden kaynaklanmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999:251). Cumhuriyetin ilk yıllarındaki nüfus hareketliliğinin az olması Türkiye’deki iktisadi yapıdan kaynaklanmaktadır.

Türkiye bu dönemde siyasal alanda birçok reform yapmış olsa da 1950 yılına kadar geleneksel bir tarım toplumu olma özelliğini koruyordu (İçduygu vd., 1998:218) 1927 yılında toplam işgücü içinde tarımda istihdam edilen işgücü oranı %81 iken 1950 yılında bu oran %78’e düşmüştür (İçduygu vd., 1998:218). Aynı dönemde sanayi sektöründe istihdam edilen işgücü oranı %9’dan %10’a, hizmet sektöründe istihdam edilen işgücü oranı da %10’dan, %12’ye çıkmıştır (İçduygu vd., 1998:218). Ekonominin tarımsal karakterde olduğu, işgücü verileri gibi üretim alanında verilerde de görülmektedir. 1927–1950 arasında tarımsal üretimin payı toplam üretim içinde %49’dan, %45’e düşerken; sanayi üretimi %14’dan, %18’e çıkmıştır.

Türkiye ekonomisi 1923–1950 döneminde tarıma dayalı olmasına rağmen pazar için üretim bazı bölgelerle sınırlıdır. Sadece Akdeniz, Ege ve Marmara’nın kıyı bölgelerinde iç piyasaya yönelik üretim yapılmaktadır (Köymen, 1999:2). Pazaraya yönelik üretim yapan bu yerlerde yeni yapılan demiryolu hatları civarı ile sınırlıdır (Köymen, 1999:2). Tarım ilkel yöntemlerle yapılmaktadır ve Türkiye ekilebilir topraklarının sadece %5–10 arası işlenmektedir (Köymen, 1999:2). Akdeniz ve Ege Bölgelerinin dışındaki büyük toprak sahipleri topraklarını ortakçı ya da kiracılara işlettirmektedir ve çiftçilerin yaklaşık %85’i 50 dekardan daha az toprak işletiyordu (Köymen, 1999:2–3). Dolayısıyla Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye ekonomisi tarım ağırlıklı olmasına rağmen; a) Tarım ilkel yöntemlerle yapılmaktaydı, b) Piyasa için

üretim yapılmıyordu, c) Büyük toprak sahipleri topraklarını işletmiyordu, d) Türkiye ekilebilir alanlarını etkin kullanmıyordu, e) Çiftçilik yapanların ezici çoğunluğu geçimlerini temin edecek kadar toprak işlemiyordu. Bütün bu sebeplerle 1923–1950 döneminde Türkiye’de sermaye birikimi ve ekonomik kalkınma yeterli derecede sağlanamadığı için tarımsal modernizasyon yapılamamıştır. Çünkü yatırımları ve modernizasyonu finanse edecek bir artı değer üretilmemektedir. Ekonomik yapıdaki bu atalet, demografik atalet de neden olmuş olacak ki dönem boyunca ciddi bir hareketliliği yaşanmamıştır.

3.2.3. 1950–1960 Dönemi

1950’den sonraki dönem Türkiye’nin ekonomik yapısının dönüştüğü yıllardır. Türkiye II. Dünya Savaşı’ndan sonra Batı blokunu seçmiştir. Bu blokun lideri konumundaki ABD’nin ekonomi politikaları da Türkiye’yi önemli ölçüde etkilemiştir. 1950’den sonra ABD ve Dünya Bankası az gelişmiş ülkelere kalkınma için tarımsal modernizasyonu ve tarımsal üretimin devlet tarafından desteklenmesini önermiştir (Köymen, 1999:13). ABD’nin önerdiği kalkınma stratejisini benimseyen Türkiye Marshall Planı ile sağlanan kredilerle hızlı bir traktörleşme ve tarımsal modernizasyon sürecine girdi.

Tarımdaki makineleşmeye paralel olarak tarımsal işletme yapısı da değişmiştir (Tekeli, 2008:75–87). Tarımdaki modernizasyon, toprak sahipliğinin değişmesi kırsal nüfus artışı ve ulaşım ağlarının gelişmesi bu dönemde kırdan kente göçü hızlandırmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999:251). 1950’de 47080 km olan karayolu ağı, 1960’da 61542 km’ye çıkmıştır.

İç göç günümüz Türkiye’sini şekillendiren en önemli sosyal olgulardan birisidir. Çok yönlü etkiye sahip olan göç, toplumun bütün dinamiklerini dönüştürme kapasitesine sahiptir. Türkiye, ülke içindeki nüfus hareketliliği nedeniyle Cumhuriyet döneminde önemli demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler yaşamıştır. Hatta iç göçten Türkiye’deki siyasi yapı ve siyasetçiler de etkilenmiştir. Örneğin İstanbul, Ankara gibi önemli kentler, kırdan kente göç nedeniyle siyaseten muhafazakâr bir seçmen tabanına sahip olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun sadece %16’sı şehirlerde yaşayan ve ekonomik anlamda bütünleşmemiş olan Türkiye 21. yy.’ın

başında nüfusunun %75'i şehirlerde yaşayan ve entegre olmuş bir ülke haline gelmiştir. Türkiye de iç göçler genel anlamda kırdan kente, doğudan batıya ve az gelişmiş yörelerden daha gelişmiş bölgelere yönelmektedir. Göç veren yerlerin genel karakteristiği geri bölgeler olmalarıdır.

Türkiye'deki iç göçün nedenleri özellikle ekonomik gelişmelerle doğrudan ilintilidir. Bunun için iç göç nedenleri ekonomik değişimlerle paralel olarak dönemden döneme farklılık göstermektedir. Bununla beraber iç göç nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür (Işıkpınar, 2000:30-31).

- Nüfusun hızlı artışı
- Tarım sektörü alanında teknolojik gelişmelerin hız kazanması
- Tarım alanlarının miras yoluyla küçük parçalara ayrılması
- Aile ve köy içi anlaşmazlıklar
- İklim şartları
- Sağlık nedenleri
- Terör olaylarının yarattığı huzursuz ortam
- Bölgeler arasındaki yatırımların dağılışında dengesizliklerin olması
- İş imkânlarının sınırlı olması
- İmalat sektörü ile ulaşım sektörünün gelişmesi

TÜİK(2000) verileri incelendiğinde memuriyetten kaynaklanan tayin ve atamaların da önemli bir iç göç nedeni olduğu görülmektedir. Ruşen Keleş kırdan kente göçün nedenlerini dört grupta incelemiştir. Bunlar: ekonomik, teknolojik ve sosyo-psikolojik nedenlerdir. Yazar, Türkiye'ye özgü kırdan kente göç nedenlerini ise itici, iletici ve çekici nedenler olarak sıralamaktadır (Keleş, 2008:69–78). 1990'dan sonra kırdaki makineleşme ve işletme yapısındaki değişim nedeniyle buralarda işsiz kalan kitleler kırdan kente göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu göç kırın iticiliğinden kaynaklanmıştır. Kentlerdeki sanayileşmeye paralel olarak ortaya çıkan imkânlar çekici neden iken 1950'den sonra karayolları ağının gelişmesi ve bu sebeple göçün kolaylaşması da iletici bir etkidir.

Göçün akım yönleri kentten-kente, kırdan-kente, kentten, kıra ve kırdan, kıra doğru olabilir. Türkiye’de ise göçler ilk dönemlerde daha çok kırdan-kente iken, son zamanlarda yoğun olarak kentten-kente olmaktadır (İçduygu vd., 1998:216).

Türkiye’nin planlı kalkınma hamleleri nedeniyle sanayi sektörünün ekonomideki payı arttı. 1960–1980 döneminde Türkiye yıllık ortalama %6,6 büyümüştür. Aynı dönemde sanayi sektörünün yıllık ortalama büyüme oranı % 9,6 iken tarım sektörünün yıllık ortalama büyüme oranı %3,9 dur. 1960 dan 1976 ya kadar sanayinin ekonomideki payı %17,5 den %21,2 ye, hizmet sektörü %46 dan %51,7 ye çıkarken tarım sektörü %36,5 dan %27 ye düşmüştür. 1960- 1980 arasında hizmet sektöründe istihdam edilen aktif nüfus büyüklüğü %15,4 den %25,5 e çıkarken (Boratav, 1990:105) sanayi sektöründe bu oran % 9,6 dan %12,5 e yükselmiştir (Boratav, 1990:106). Türkiye 1960’dan itibaren ekilebilir alanların tamamına yakınını ektiği için bu dönemde tarıma açılacak yeni alanlar bulunmamaktadır (İçduygu vd., 1998:222).

1950-1960 arasında tarımsal üretime dayalı büyüme modelini benimseyen Türkiye, 1960’dan sonra sanayileşme eksenli büyümeyi benimsemiştir. 1960–1980 arası iç göç sanayileşmenin “çekiciliğinden” kaynaklanmaktadır. Oysa 1950–1960 dönemi iç göçler kırdaki dönüşümün itici faktörler neden olmuştur. 1960’dan 1970’lerin ortalarına kadar iç göçler içinde kırdan kente göçün payı daha fazla iken, 1970’lerin ortalarından sonra kentten kente göç oranını daha fazla olduğu görülmektedir (TÜİK, 2000).

1960–1970 yılları arasında 5.000.000 kişi kırdan kente göç etmiştir (İçduygu vd, 1998:220). 1970–1980 döneminde ise yılda ortalama 350.000 kişi kırdan kente göç etmiştir (İçduygu vd, 1998:223). 1960–1980 yılları arasında kent nüfusu %26’dan %45’e çıkarken, kır nüfusu %74’dan %55’e düşmüştür (DİE, 1996). 1960–1975 arası cumhuriyet tarihinin en hızlı kentleşme dönemidir (DİE, 1996). İç göçlerde 1975–1980 arasında %4.3 oranında bir düşüş olmuştur. Bunun nedenleri; kırsal alanda göç eğilimi olan nüfusun azalması, kentlerdeki işsizlik ve hayat pahalılığı, şiddet olayları, tarımsal destekleme fiyatları ve yaygın tarımdan yoğun tarıma geçiştir.

Dönem boyunca en çok göç alan iller yine Adana, Ankara, İstanbul, İzmir ve Ankara’dır. Ancak bu iller gelen göçleri kaldıramadığı için Kocaeli, Tekirdağ, Bursa, Aydın ve Manisa gibi çevre illerde yoğun göç almaya başlamıştır (Işıkpınar, 2000:49).

3.2.4. 1980 Sonrası Dönem

Türkiye 1980'den sonra ithal ikamesi politikaları bırakıp ihracat dayalı büyüme modelini benimsemiştir. Liberal ekonomi politikalarını hayata geçiren Türkiye özelleştirmelerle devletin ekonomideki payını küçültmüştür. Küreselleşme olarak isimlendirilen bilgi, insan ve mallardaki ulaşım kolaylığı mekânsal uzaklığı ortadan kaldırmıştır. 1980 sonrası yıllar aynı zamanda bireyin öne çıktığı bir dönemdir. Ulaşım ve iletişim olanaklarının geliştiği ve sivil toplum kuruluşlarının önem kazandığı bu yıllardan toplumsal hareketliliği hızlandığı yıllardır (İçduygu ve Sirkeci, 1999:253). “İletici Etkenler” olarak tanımlanan bu gelişmeler 1980 sonrası iç göçün nedenleri olarak ifade edilmektedir.

Özelleştirmeler ve teknoloji yoğun yatırımlar nedeniyle işten çıkarmalar, taşeronluk, eve iş verme, parça başı iş ve mevsimlik işçilik olanakları ortaya çıkmıştır (Peker, 1999:301). İş imkanlarındaki daralma enformel piyasayı büyütüştür.

Aşağıdaki şekil 1975–2000 döneminde yerleşim yerleri ve iller arası göç eden nüfusu göstermektedir. Buna göre toplam göç içinde kentten kente göç oranı bütün dönem boyunca en fazla olan orandır. Dönem boyunca köyden köye göç sürekli düşerken, köyden kente göç oranlarında önemli bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Şehirden köye göç ise genel anlamda düşüş eğiliminde olmasına rağmen 1995–2000 döneminde artmıştır. Artışın güvenlik nedeniyle göç edenlerin geri dönüşlerinde kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 3.9: Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus, 1975–2000

Yerleşim yeri	1975-1980	1980- 1985	1985-1990	1995-2000
Toplam	3.584.421	3.819.910	5.402.690	6.692.263
%	100,00	100,00	100,00	100,00
Şehirden Şehire	1.752.817	2.146.110	3.359.357	3.867.979
%	48,90	56,18	62,18	57,80
Köyden Şehire	610.067	860.438	969.871	1.168.285
%	17,02	22,53	17,95	17,46
Şehirden Köye	692.828	490.653	680.527	1.342.518
%	19,33	12,84	12,60	20,06
Köyden Köye	528.709	322.709	392.935	313.481
%	14,75	8,45	7,27	4,68

Kaynak(TÜİK, 2000)

Tablo 3.10 ise 1975–2000 yılları arasında yerleşim yerlerine göre göç eden nüfusu göstermektedir. Buna göre göç eden nüfusun toplam nüfus içindeki payı düzenli olarak artmıştır. 15 yıllık süreçte göç eden nüfus sayısı, 3.819.910’dan 6.692.263’e çıkmıştır. Ortalama 5 yılda bir Türkiye’deki her on kişiden biri göç etmiştir.

Tablo 3.10: Yerleşim Yerleri Ve İller Arası Göç Eden Nüfus, 1975–2000

Sayım Yılı	Daimi ikametgah nüfusu (1)	Yerleşim yerleri arası göç eden nüfus			İller arası göç eden nüfus	
		Dönem	Sayı(2)	(%)	Sayı	(%)
1980	38.395.730	1975-1980	3.584.421	9,34	2.700.977	7,03
1985	44.078.033	1980-1985	3.819.910	8,67	2.885.873	6,55
1990	49.986.117	1985-1990	5.402.690	10,81	4.065.173	8,13
2000	60.752.995	1995-2000	6.692.263	11,02	4.788.193	7,88

Kaynak (TÜİK, 2000)

Daimi ikametgâh nüfusu içinde yurt dışından gelen göç kapsamamıştır.

1) Aynı ilçeye bağlı köyler arasındaki göç kapsamamıştır.

2) Aynı ile bağlı ilçe merkezleri ve köyler arasındaki göç kapsamamıştır. 1995-2000 döneminde; aynı ile bağlı ilçeler arasında göç eden toplam nüfus 125.896 , aynı ile bağlı köyler arasında göç eden toplam nüfus 99.823'tür.

Türkiye'nin 86 yıllık Cumhuriyet tarihi boyunca ekonomik ve toplumsal yapısı gibi demografik yapısı da değişti. 1920'lerde nüfusunun %24'ü kentlerde yaşarken bu oran 2009'da %75'e çıkmıştır. Aşağıdaki şekil süreç boyunca kırsal nüfusunda meydana gelen değişimi göstermektedir.

Tablo 3.11: 1927–2009 Döneminde İl, İlçe Merkezi Nüfusu, Köy-Belde Nüfusu ve Yüzde Olarak Oranları

Yıl	Kent Nüfus Miktarı/bin	Kent Nüfus Oranı %	Kırsal Nüfus Miktarı/bin	Kırsal Nüfus Oranı %
1927	3.306	24,2	10.342	75,8
1935	3.803	23,5	12.355	76,5
1940	4.346	24,4	13.475	75,6
1945	4.687	24,9	14.103	75,1
1950	5.244	25,0	15.703	75
1955	6.927	28,8	17.137	71,2
1960	8.860	31,9	18.895	68,1
1965	10.806	34,4	20.586	65,6
1970	13.691	38,5	21.914	61,5
1975	16.869	41,8	23.479	58,2
1980	19.645	43,9	25.092	56,1
1985	26.866	53,0	23.799	47
1990	33.326	59,0	23.147	41
2000	44.006	64,9	23.798	35,1
2008	53.612	75,0	17.905	25
2009	54.807	75,5	17.754	24,5

Kaynak (TÜİK, 2009)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KENTLEŞME VE KENTLİLEŞME SÜRECİ

4.1. Kent

Kentleşme, kentten hareketle açıklanan bir kavramdır (Tekeli, 1996:804). Bunun için kentleşme terimine geçmeden önce kenti anlamak gerekir. Kent, demografik yapısı, kültürel dokusu, yönetsel niteliği, üretim yapısı ile diğer yerleşim birimlerinden farklıdır (Erjem, 2009: 11–16).

Nüfus büyüklüğü belli bir değerin üzerinde olan yerleşim birimlerine kent denir. DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)'ye göre nüfusu yirmi bin ve üstü olan birimlere kent denir. Yani, ancak belli bir nüfus büyüklüğüne ulaşan yerleşimler kent olarak nitelendirilir. Kentteki demografik yapının ikinci yönü metrekareye düşen nüfus miktarının yani yoğunluğun fazla olmasıdır. Dolayısıyla köyün aksine kent sınırlı bir alanda büyük bir nüfus kitlesinin yaşadığı yerdir. Bu yoğunluğun pratik bir sonucu olarak bireyler arasında yoğun bir iletişim vardır.

Kentin ayırt edici olan ikinci yönü kültürel yapısıdır. Kentin nüfusu heterojen olduğu için kültürel dokusu da renklidir. Karşıt fikirlerin, yaşam tarzlarının harmanlandığı çok boyutlu bir harmonidir. Bu nedenle kentler, medeniyetin doğduğu yerleşim yerleri olarak kabul edilir. Çünkü kent kültürü çoğulcu ve çok merkezli bir yapıdadır ve bu çoğulculuktan dolayı demokrasinin geliştiği yerleşimler yerleridir. Çünkü kentteki farklı din, mezhep ve ırklara mensup topluluklar çıkar çevrelerini çeşitlendirmekte, farklı baskı gruplarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kent, ekonomideki sınıflardan dolayı da birbirleri ile çatışan çeşitli çıkar gruplarını barındırır. İşçiler, sanayiciler, memurlar vb. gruplar kendi aralarında örgütlenerek çıkarları için mücadele etmektedir. Bu mücadele demokrasinin gelişimine katkı sağlamak ve kararların tek merkezden alınmasına engel olmaktadır. Oysa kır, tek tipte ve baskıcı bir yapıdadır.

Kentlerin çok boyutlu yapısı yönetsel alanda da kendisini ortaya koymaktadır. Köyün yalın yönetiminin aksine kent, merkezi idare kurumlarının, yerel yönetimlerin, meslek odalarının, derneklerin bulunduğu yetki ve görev paylaşımının yapıldığı

yerleşimlerdir. Türkiye özelinde bakıldığında, valilikler, kaymakamlıklar, belediyeler, özel idareler ve sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Bu çoklu idari yapı işbölümü ve uzmanlaşmayı da beraberinde getirmektedir.

Kenti köyden ayırıştıran en önemli yönlerden birisi de kentin ekonomik yapısıdır. Üretim, tarım dışı olup, tarım dışı üretim denilen sanayi ve hizmet sektörüne dayanır. Özellikle günümüzün kentlerindeki üretim, teknoloji yoğun üretimdir. Hem üretimde hem de üretimi gerçekleştiren iş gücünde uzmanlaşma vardır. Ekonominin aktörleri sınıf temeline dayalı bir örgütlenme içerisindedirler. Bu sınıflar işçi ve işverenlerdir. Modern kent, ekonomik anlamda etken durumdadır. Bu yönüyle kentler, kırsal alanın üretimini ve ekonomik yapısını denetleyip, şekillendirmektedir (Erjem, 2009:15).

Kentlerin çok boyutlu yapısı, sosyal bilimlerin özellikle de sosyoloji biliminin gelişimine katkıda bulunmuştur. Heterojen yapı bir yandan kente özgü kültürel dokuyu meydana getirirken, öte yandan bu grupların birbirleriyle mücadele içerisinde olmasına da neden olmaktadır (Erjem, 2009:13). Bu çıkar çatışması kenti dinamik ve üretken olmaya da zorlamaktadır.

4.2. Kentleşme Ve Kentlileşme

Kentleşme toplumu ve bireyi dönüştüren sosyolojik bir süreçtir. Bu süreç modernleşmeyi ve nüfusun yeniden dağılımını içermektedir (Tekeli, 1996:804). Yani sanayileşen ve modernleşen topluma uyum sağlamak için, nüfus kentlere göç etmekte veya yeni kentler kurulmaktadır. Ancak kentleşme, kentteki nüfus artışından öte bireyin ve toplumun dönüştüğü bir süreçtir.

Kent, teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı, tarım dışı üretimin yapıldığı, toplum yapısında örgütlenme, uzmanlaşma ve işbölümünün olduğu mekandır (Erjem, 2009:17). Kapitalist süreçte sermaye birikimi ve yatırımlar artarken, ihtiyaç duyulan iş gücü de kırdan göç edenlerden karşılanmaktadır. Bu göçerler zamanla dönüşerek kente uyum sağlamakta, yani kentlileşmektedir. Modernist anlayışta kente uyum sağlamak, göçerlerin kent soylularının yaşam biçimini benimsemesi, kentteki üretim yapısının ve kent sınıflarının bir parçası olması demektir.

Bireyin kente uyum sağlaması “kentlileşme” olarak adlandırılır. Kentlileşme, kişinin kır kimliğini bırakıp kent kimliğini benimsemesi; değer yargılarında, davranış

kalıplarında ve gündelik yaşamında bireyleşmesi, kentin gerektirdiği donanımı edinmesi demektir (Genç, 1997:313). Bu anlamda kentleşme bireyi merkeze alan, özne merkezli gelişen bir süreçtir. Bireyin kentlileşmesi, onun kentin sosyo-ekonomik ve kültürel imkanlarından yararlanması, kente özgü işlerde çalışması, kente özgü davranışları benimsemesidir (Erjem, 2009:20).

Kentleşme süreci uzun ve karmaşık bir sosyolojik süreçtir. Göç edenlerin konut, sağlık, eğitim ve iş ihtiyaçlarını karşılama konusunda Türkiye örneğinde olduğu gibi, genellikle yetersiz kalınmaktadır. Bu ihtiyaçlar karşılanırsa bile göç edenlerin kente ait davranış kalıplarını edinmesi, yani tam olarak kentlileşmesi birkaç nesil sürmektedir.

4.3. Türkiye’de Kentleşme Süreci

Türkiye’de kentleşme süreci 1950’den sonra başlamıştır. Bu tarihten öncesi kentsel nüfus oranının %20’lerde olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tablo Türkiye’deki kent-kır nüfusunun yıllara göre dağılımını göstermektedir. Tabloda da görüleceği üzere kent nüfusundaki artış 1950’den sonraya denk gelmektedir.

Türkiye’deki kentleşme Avrupa’dakinden iki kat daha hızlı gerçekleşmiştir. Ancak Avrupa’nın aksine, kırdan kopup gelen kitleleri emebilecek ekonomik büyümemiz ve kurumsal kapasitemiz bulunmamaktaydı. Bunun için kentsel uyumun göstergesi olan üç alanda, yani konut alanında iş piyasasında ve kültürel dönüşümde problemler ortaya çıktı. Göçerler, ekonomik durumlarının ve kent kurumlarının yetersizliği nedeniyle konut ihtiyaçlarını gecekondularla giderdiler. Bu gelişme uzun vadede uydu kentlerin oluşumuna ve imar çarpıklıklarına yol açacaktır. 1948 ve 1984 yıllarında çıkarılan af yasalarıyla gecekondular, Türkiye’de meşruiyet kazandı. Kent, sanayi ve hizmet sektörünün hizmet alanıdır. Yani ekonomik hayat tarım dışı üretime dayanmaktadır. Kentlerimizdeki sanayi gelişimi göç ile gelen işsizleri istihdam edecek ölçüde gelişmediği için göçmenler enformel piyasaya yöneldiler. Nitekim terör nedeniyle batıya göç edenlerin %5’inin (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998) enformel piyasada çalıştığı tespit edilmiştir. Enformel piyasa işportacılık, tablacılık, minibüsçülük gibi iş alanları olup, modern kentin ekonomik isterleriyle uyumlu değildir.

Avrupa’da ayrı ayrı kentleşme ve kentlileşme kavramları kullanılmaz (Tekeli, 2008:61). Kentleşme, Batı’da kentlileşmeyi de içeren bir süreçtir. Türkiye’de

“kentleşme” ile beraber “kentlileşme” kavramının kullanılmasının nedeni kırdan kente gelenlerin kent değerlerini benimseyemeyişindedir (Tekeli, 2008:61). Göç edenler gecekondular ve enformel piyasada nasıl kendi şartlarını oluşturmuşlarsa kültürel anlamda da aynı şeyi yapmaktadırlar. Arabesk müzik, ahabap-çavuş ilişkisi sayesinde kentin fırsatlarından yararlanma bu kültürel yapının örneklerindedir. Türkiye’de gecekonduların arabesk müziğinin, kayırmacılığın ve enformel piyasanın meşruiyet kazanması bu yeni kültürel yapının doğmasına zemin hazırlamıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ZORUNLU GÖÇ

Cumhuriyet tarihi boyunca zorunlu iç göç birkaç şekilde yaşanmıştır. İlk Cumhuriyetin ilk yıllarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki isyanlardan sonra bazı ailelerin Batı bölgelerimize mecburi iskâna zorlanmasıdır. Bu ailelerin daha sonra DP (Demokrat Parti) döneminde geri dönmelerine izin verilmiştir. İkincisi baraj yapımından dolayı sular altında kalan yerleşimlerin zorunlu yer değişimidir. Sonuncusu ve en önemlisi ise 1984'ten sonra silahlı eylemlere başlayan PKK teröründen dolayı ve güvenlik gerekçesiyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden Batı illerimize yönelen göçlerdir. İlk ikisi hem nüfus büyüklükleri hem de sonuçları itibariyle küçük ölçekli oldukları için bu çalışmanın kapsamına dâhil edilmemiştir. Terör kaynaklı zorunlu iç göç ise Türkiye'nin doğusunda ve batısında bulunan birçok ili sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi yönleriyle etkileyen güncel bir olgudur ve bu çalışmanın temel ilgi alanıdır. Bu göçün detaylarına geçmeden önce tam olarak açıklık kazanamamış üç hususa ilişkin kısa birer açıklama yapılacaktır.

Birincisi 1984'ten sonradan güvenlik kaygılarıyla başlayan bu göç olgusunun adlandırılması konusunda literatürde bir ittifak yoktur. Olay çeşitli kişi ve kurumlarca birbirinden farklı bir şekilde isimlendirilmektedir. TMMOB(Türkiye Mimar ve Mühendisler Odası), konuyla ilgili hazırladığı raporunda olayı “zorunlu göç”, göçerleri de “zorunlu göç mağdurları” olarak tanımlıyor. Konu İçişleri Bakanlığı ve Başbakanlık Aile Kurumu tarafından “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Terörden Kaynaklanan Nedenlerle Yaşanan Göçler” şeklinde isimlendirilmektedir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdüleri Enstitüsü(HÜNEE) ve TESEV gibi kuruluşlar ise BM'nin Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkelerinden hareketle olayı Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler(TESEV) veya Yerinden Olmuş Nüfus (HÜNEE) olarak isimlendirmişlerdir. BM'nin Ülke İçinde yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkelerine göre

“Ülke içinde yerinden olmuş kişiler; zorla ya da zorunda kalarak yerlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların, yaygın şiddet hareketlerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden, kaçınmak için, uluslar arası düzeyde kabul görmüş hiçbir devlet sınırını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişiler ya da kişi gruplarıdır” (Kälin, 2005:1)

Bir sorunun adlandırılma şekli, esasında o sorunun hangi parametreler ışığında ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu noktadan hareketle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden güvenlik nedeniyle göç edenlere ilişkin tanımlamanın bütün dinamiklerini ihtiva eder nitelikte olması gerekmektedir. Ancak böyle bir çerçevede bu olgunun ortaya çıkardığı sorunlar teşhis edilebilir ve yine bu şartlar altında geliştirilebilecek çözüm önerileri sorunun çözümüne anlamlı bir katkı sunabilir.

“Zorunlu göç” kavramı bütün irade dışı göçleri içine alan bir terim olduğu için konumuz özelinde yeterince açıklayıcı değildir. “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde Terörden Kaynaklanan Nedenlerle Yaşanan Göçler” ifadesi aşağıda ayrıca tartışılacak olan güvenlik görevlilerinin sürece dahilini yadsıyan bir tanımlamadır. Yukarıda tanımı verilen “Yerinden Olmuş Nüfus” (YON) ifadesi daha kapsamlı ve anlamlı olarak değerlendirildiğinden bu çalışmada bundan böyle 1984'ten sonra güvenlik nedeniyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde batıya göç edenler için YON terimi kullanılacaktır.

Kamuoyunda yeterince anlaşılmayan ve bu yönüyle müphem kalan ikinci husus ise güvenlik birimlerinin YON konusundaki rolüdür. TBMM'nin 1998'de yayımlanan raporuna ve OHAL Bölge Valiliğinin açıklamalarına göre bazı köy ve mezraların boşatılması güvenlik birimlerinin telkinleri sonucunda olmuştur. Ancak bu hususun bir devlet politikası olmadığı açıktır. Çünkü köy ve mezraların boşaltılmasına ilişkin yasama organının bir düzenlemesi olmadığı gibi; yürütme erkinin de herhangi bir kararı bulunmamaktadır. İşte konuyu sorunsallaştıran esas husus da bu durumdur. Yani herhangi bir yasal dayanak olmaksızın Anayasanın şu maddeleri ihlal edilmiştir:

Herkesin yaşamını koruma hakkı (17.Madde),

Özel ve aile hayatına saygı ilkesi(20.Madde),

Konut dokunulmazlığı(21.Madde),

Mülkiyet hakkı(35.Madde),

Temel hak ve hürriyetlerin korunması ilkesi (40.Madde),

Eğitim ve öğretim hakkı(42.Madde),

Özel mülkiyetin kamulaştırılmasına ilişkin düzenlemeler(46.Madde) (TBMM raporu: 1998). Yasal bir dayanak olmaksızın Anayasanın yukarıdaki maddelerinin ihlal edilmesi ve faillere ilişkin idari ve adli herhangi bir işlemin tesis edilmemesi;

a) Anayasanın ikinci maddesinde sayılan “ Türkiye Cumhuriyeti Bir Hukuk Devleti”dir ilkesini zedelemiştir.

b) Devleti zan altında bırakmıştır.

c) Türkiye’yi AIHM gibi bir kısım uluslar arası kuruluşlar karşısında zor durumda bırakmış ve aleyhimize kararların verilmesine neden olmuştur.

d) Belki de en önemlisi, devlet politikası olmaksızın başlatılan bu göç dalgasıyla Batı kentlerimizde sosyo-ekonomik ve kültürel problemler nedeniyle etnik ve kültürel ayrışma başlamış ve kentsel alt yapı yetersizliği sebebiyle de plansız kentler daha da yaygınlaşmıştır.

Özellikle polarizasyon nedeniyle Türkiye’nin önünde yönetilmesi zor bir süreç bulunmaktadır. Bu göçün rasyonel bir politika ile yönetilmemesi YON açısından da önemli sorunlara neden olmuştur. Konut sorunu, işsizlik, travma, aile yapısının bozulması, suçla karışma, kent yaşamına uyum sorunu ve yoksulluk bunlardan sadece birkaçıdır. Bu konular ilerde daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Üzerinde anlaşma sağlanamayan son husus da YON’ un sayısal büyüklüğüdür. Bu konu aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı için burada izah edilmeyecektir.

5.1. Ülke İçinde Yerinden Edilen Nüfus Büyüklüğü (YON)

Güvenlik nedeniyle göç etmek zorunda kalan YON’un büyüklüğü konusunda ifade edilen rakamlar arasında önemli boyutta farklılıklar vardır. YON’un sayısal boyutuna ilişkin çalışmalar 355 bin ile 3–4 milyon arasında değişmektedir. YON’un sayısal büyüklüğü konusundaki rakamların bu kadar farklı olmasının nedeni, eldeki verilerin YON’un sayısını tam olarak tespit edecek ölçüde olmamasıdır (TESEV, 2005).

Çeşitli sivil toplum kuruluşları YON sayısının 3–4 milyon olduğunu iddia etseler de bu rakamları destekleyecek veriler bulunmamaktadır (TESEV, 2005). Burada YON’un sayısal boyutunun tespitine ilişkin yapılan üç çalışma ayrı ayrı ele alınacaktır. Bunlar İçişleri Bakanlığının, OHAL Bölge Valiliği’nin verileri ışığında belirlediği YON

sayısı Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün "Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması" kapsamında ortaya çıkan YON sayısı ve Yüceşahin ile Özgür'ün Türkiye'deki iç göç verilerindeki değişimden hareketle tespit ettikleri YON sayısıdır.

5.1.1. İçişleri Bakanlığı Verileri Işığında YON Sayısı

İçişleri Bakanlığı YON'un sayısını iki farklı şekilde hesaplamıştır. Birincisi OHAL Bölge Valiliği'nin TBMM İnsan Hakları Komisyonu'na verdiği rakamdır. Buna göre 1997 itibarı ile OHAL kapsamındaki iller ile bazı çevre illerde toplam 905 köy ve 2523 mezra boşaltılmıştır. Boşalan 3428 köy ve mezranın toplam nüfusu ise 378.335'dir. Bu noktadan hareketle YON sayısının 378.335 olduğu ifade edilmiştir.

Bakanlığın YON sayısı tespitinde baz aldığı ikinci veri ise, köye dönüş ve rehabilitasyon projesi (KDRP) kapsamındaki başvurulardır. 8 Ağustos 2005 tarihi itibarı ile KDRP'den faydalanmak için yapılan başvurulara göre 935 köy ve 2019 mezra boşalmıştır. Boşalan 2954 köy ve mezranın toplam nüfusu 355.803 olup, bu rakam aynı zamanda YON sayısını ifade etmektedir.

Yukarıdaki veriler YON sosyal büyüklüğünü tam olarak yansıtmadığı gerekçesiyle eleştiriye uğramaktadır. Öncelikle güvenlik gerekçesi ile meydana gelen bu göç köy ve mezralarla sınırlı değildir. Terörün yoğun olduğu dönemlerde özellikle Lice, Kulp, Cizre ve Şırnak gibi il ve ilçelerden de batıya göç yaşanmıştır (TESEV, 2005). Dolayısıyla bu veriler il ve ilçelerden göç etmek zorunda kalmış YON'u kapsamamaktadır. 5233 sayılı kanuna göre KDRP'den faydalanacak kişiler "terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle" göç etmiş kişilerdir. Yani kanun, mera yasağı gibi yasaklarla ekonomisi bozulmuş ve göç etmiş kişileri kapsam dışında bırakıyor (TESEV, 2005). Kanundaki bu sınırlamadan dolayı KDRP'ye başvurunun az olduğu değerlendirilmektedir. YON'un sayısına ilişkin yukarıdaki rakamlara yöneltilecek üçüncü eleştiri de kısmen boşalan köy ve mezralardaki göçü içermemesidir. HÜNEE'nin (2005) yaptığı TGYONA'ya göre kırdan göçleri incelediğimizde güvenlik nedeniyle meydana gelen göçün %63,1'i bireysel, %45,4'ü aile göçü, %42,3'ü de yerleşim yerinin topluca göçüdür. Yani kırdan güvenlik nedeniyle meydana gelen göçlerin sadece %42,3'ünde yerleşim yerleri topluca göç

ettiği için boşalan yerleşim yerinden hareketle belirlenecek YON'un sayısının doğru tespit edilmesi mümkün görünmemektedir.

5.1.2. TÜİK Verilerine Dayanarak Hesaplanan YON Miktarı

Yüceşahin ve Özgür (2006) tarafından yapılan çalışmada toplam YON miktarı iki şekilde hesaplanmıştır. Birinci hesaplama 1985–2000 yılları arasında OHAL bölgesinde 14 ilde iller arası ve il içi göçe katılmış nüfusa bakılarak hesaplanmıştır. 1985–1990 (DİE, 1997) ve 1995–2000 dönemlerinde göçe katılan nüfus büyüklüğü 1985 yılından önceki göç miktarının iki katına yakındır. Terör öncesi 5 yıllık dönemlerde (1965–1970, 1970–1975, 1975–1980, 1980–1985) bölgedeki ortalama göç miktarı 138.446'dır. Buna karşın çatışmanın yaşandığı 1985–1990 ve 1995–2000 devirlerindeki göç miktarı 287.067'dir. Yani göç miktarı iki kattan daha fazla artmıştır. Nüfus sayımının yapılmadığı 1990–1995 dönemindeki artış da diğer iki dönemle aynı kabul edilirse her bir dönem için ortalama 148.621 kişi güvenlik nedeniyle göç etmiş olmaktadır. Buna göre iller arası göçe katılmış YON miktarı 446.000 civarındadır.

DİE'nin (1997) verilerine göre 1985–1990 döneminde OHAL bölgesindeki il içinde yer değiştiren nüfus miktarı 61.220, 1995–2000 yılları arasında ise 78.594'tür. İstatistikî bilgilerin olmadığı 1990–1995 döneminde il içi yer değiştirme de 78.000 olarak kabul edilirse 1985–2000 yılları arasında toplam 218.000 kişi il içi yer değiştirmiş olur. Buna göre 218.000'i il içi, 446.000'i iller arasında göç etmiş toplam 664.000 YON bulunmaktadır.

İkinci hesaplama ise brüt dışarıya göç değerlerindeki değişimden hareketle yapılmıştır. OHAL Bölgesi'ndeki 14 ilden 1985 yılından önceki 5'er yıllık dönemdeki göç miktarı 303.000 ile 367.000 arasında değişmektedir. 1985–1990 dönemindeki brüt göç miktarı 540.821 iken, bu oran 1995 ile 2000 döneminde 628.470'dir. Buna göre 1985 öncesi 5 yıllık dönemdeki brüt göç miktarı minimum rakam olan 303.000 baz alınrsa 1985–1990 arasında yaklaşık 200.000, 1995–2000 döneminde ise yaklaşık 290.000 kişi YON kapsamına girmektedir. OHAL öncesinde göçün en yoğun yaşandığı 1990–1995 dönemindeki YON miktarı da 290.000 olarak kabul edilirse 1985–2000 döneminde iller arası göç eden YON büyüklüğü 780.000 olacaktır. Bu rakama yukarıda

hesaplanan 218.000 kişilik il içi göç de dâhil edilirse toplam YON miktarı yaklaşık 998.000 olarak hesaplanacaktır.

OHAL Bölgesindeki 14 ilden göç eden YON'ların yoğunlaştığı dönem 1991–1995 arasıdır. Çünkü bu dönem PKK terörünün en yoğun olduğu dönemdir. HÜNEE'nin yaptığı Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması'na göre 14 ilin kırsal yerleşim yerlerinden güvenlik nedenleriyle gerçekleşen göçlerin yaklaşık yüzde 32'si 1986–1990 döneminde; yüzde 61'i 1991–1995 döneminde; geriye kalan yüzde 7'si ise 1996–2005 döneminde gerçekleşmiştir. Yine Başbakanlık Aile Kurumu 1998 yılında “Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları” adlı çalışmasına göre YON'ların %33.4 1983–1990 döneminde, %55.8'i ise 1991–1994 döneminde göç etmiştir(1998:44). Buna göre Yüceşahin ve Özgür'ün (2006) istatistikî verinin olmadığı 1990–1995 dönemindeki YON miktarını 1995–2000 dönemi ile eşdeğer kabul etmesi, gerçek YON büyüklüğünün tespitinde önemli bir sapmaya neden olmaktadır. HÜNEE ve Başbakanlık Aile Kurumu'nun verilerine göre 1990–1995 dönemindeki YON miktarı 1984–1990 döneminin yaklaşık iki katı olması gerekir. Bu çerçevede 1990–1995 dönemindeki YON miktarı 1984–1990 döneminin iki katı hesaplanırsa 148 bini iller arası, 61 bini il içi olmak üzere toplam 200 bin YON artışı olacaktır. Buna göre ilk hesaplanan rakam yaklaşık 864 bin olur ki bu büyüklük HÜNEE'nin bulgularıyla önemli bir paralellik gösterir.

5.1.3. HÜNEE'nin Tespit Ettiği YON Miktarı

Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) talebi üzerine Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) tarafından “ Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (TGYONA)” adında bir proje hayata geçirilmiştir. Bu proje ile güvenlik nedeniyle göç eden YON'un nitelikleri ve sayısı araştırılmıştır. Araştırma yaklaşık 6.000 aile ile yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Araştırma evreninin oluşturulma evresinde Türkiye üç ayrı bölgeye ayrılmıştır. Birinci bölge güvenlik gerekçesiyle göç veren 14 il'dir. Bunlar; Adıyaman, Ağrı, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Tunceli ve Van illeridir. İkinci bölge ise YON'ların yöneldiği, yani göç alan illerdir. Bu iller; İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin, Bursa, Antalya, Malatya, Manisa ve Kocaeli'dir. Göç alan illerdeki araştırma

evresi göçün yoğunlaştığı semt ve mahallelerden oluşturulmuştur. Araştırma evresinin oluşturulmasında belirlenen üçüncü bölge ise, en çok göç veren ve en çok göç alan illerin dışında kalan 57 vilayeti kapsamaktadır. Bu 57 ilden 8'i (Tekirdağ, Muğla, Burdur, Bolu, Çankırı, Aksaray, Kars ve Giresun) tesadüfi olarak seçilmiştir. Toplam 32 ilde ve yaklaşık 6000 hanede yüz yüze görüşme yöntemiyle yapılan araştırmada 1986–2005 yılları arasında güvenlik nedeniyle göç edenlerin Türkiye nüfusu içerisindeki payı %1,48 (-/+ 0,17) olarak belirlenmiştir. Göç veren 14 ilin kırsal alanlarından göç edenlerin Türkiye nüfusu içerisindeki payı ise %1,15 (-/+ 0,15). Bu çerçevede 1986–2005 yılları arasında 14 ilin köy ve kentlerinde güvenlik nedeniyle göç edenlerin toplamı 953.680 ile 1.201.200 kişi arasındadır. 14 İlin sadece köy ve mezralarından 1986–2005 yılları arasında güvenlik nedeniyle göç edenlerin toplamı da 728.000 ile 946.400 arasında değişmektedir.

TGYONA'nın bulgularına göre göç veren 14 ilin kırsalından güvenlik nedeniyle meydana gelen göçlerin %32'si 1986–1990 yılları arasında; %61'i 1991–1995 döneminde son %7'lik dilim ise 1996–2005 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu veride yine güvenlik nedeniyle göçün en yoğun olduğu yıllar terörün en yoğun olduğu 1991–1995 dönemi olduğunu göstermektedir. Bu verilerin ortaya koyduğu bir diğer gerçek ise güvenlik nedeniyle göç edenlerin büyük çoğunluğunun kır kökenli olduğudur.

YON miktarının tespitine ilişkin ele aldığımız üç çalışma arasında birbirini destekleyici önemli veriler bulunmaktadır. Yüceşahin ve Özgür'ün, TÜİK'in (DİE) göçe ait verilerini kullanarak, tespit ettiği YON miktarı 670 bin ile 998 bin arasındadır. HÜNEE'nin TGYONA kapsamında elde edilen YON büyüklüğü ise 953.680–1201.200 arasındadır. Bu veriler her iki çalışma arasında önemli bir korelasyonun olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada dikkat çeken bir diğer şey ise OHAL Bölge Valiliği verileri ile TGYONA'nın verileri arasındaki ilgidir. OHAL Bölge Valiliği, tamamen boşalmış köy ve mezralardaki nüfustan hareketle güvenlik nedeniyle göç eden kişi sayısını 378 bin olarak tespit etmiştir. TGYONA'ya göre kırdan güvenlik nedeniyle göç edenlerin yaklaşık %42,3'ü yerleşim yerlerini tamamen boşaltmıştır. Yani geriye kalan %57,7'lik kısım bireysel veya aile ile göç etmiş, yerleşim yerinin tamamı boşalmamıştır. Basit bir matematiksel hesapla buradan göç eden nüfus 893 bin olarak bulunacaktır. Bu rakam

TGYONA’da elde edilen kırsal göç miktarı olan 728.000–946.000 bandının arasında bulunmaktadır.

YON’un sayısal büyüklüğü hakkında çeşitli spekülatif rakamlar ileri sürülse de yukarıdaki çalışmalar daha anlamlı değerler ortaya koymaktadır. Yukarıdaki verilere göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nden güvenlik nedeniyle göç edenlerin sayısı yaklaşık bir milyondur. YON’un yaklaşık 750 bini kırdan kente göç ederken geri kalan 250 bine yakını ise kentten kente göç etmiştir.

Güvenlik gerekçesi ile yerinden olmuş nüfus (YON), önemli bir sosyolojik olgu olmasına rağmen ortaya çıktığı dönemlerde yeterli ilgiyi görmemiştir. Bu sebeple YON’un sayısal büyüklüğü YON’un yerinden olma nedenleri ve bu yerinden oluşun Türkiye’den ve YON’dan neler götürdüğü/götüreceği konuları yeterince irdelenmedi. Esasında bugün de YON olgusunun ne ölçüde ele alındığı tartışmalıdır. Bununla beraber son yıllarda özellikle akademik camia tarafından bu alanda yapılan çalışmaların konuya ilişkin ilgiyi arttıracacağı beklenebilir.

5.2. Yerinden Olmuş Nüfusun(YON) Göç Nedenleri

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ekonomik geri kalmışlıktan ve hızlı nüfus artışından dolayı terör olaylarından önce de Batı illerine göç vermektedir. Terörle beraber ekonomik kaygılara güvenlik sorunları da eklenince bu göçler kitlesel bir hale dönüştü. Güvenlik güçleri ile PKK arasındaki mücadeleden dolayı insanlar can güvenliklerinden ve geleceklerinden kaygı duymaya başlamış, ekonomik sorunlar daha da artmıştır. Devam eden bu sorunlar nedeniyle yüzlerce köy ve mezra tamamen boşalmış, göç edilen yerleşimlerde yoğun bir göç baskısı meydana gelmiştir.

Zorunlu göçü ortaya çıkaran iki temel etmen vardır. Bunlar; fiziki güvensizlik ve maddi yoksunluktur (Yüceşahin ve Özgür, 2006:20). Katliamlar, köy basmalar, adam kaçırmalar, kepenk kapatmalar, haraç almalar, faili meçhuller, teröristlerin lojistik destek için vatandaşa yaptığı baskılar ve güvenlik önlemleri nedeniyle yasaklar, OHAL uygulamaları özgürlükleri daraltmış, can güvenliğini tehlikeye atmış, sosyal ve ekonomik hayatı önemli ölçüde daraltmıştır. Bütün bu fiziki ve maddi yoksunluklar insanları daha güvenli ve huzurlu yerleşimlere göçe zorlamıştır. Aşağıda güvenlik

nedenleriyle 1985–2005 döneminde gerçekleşen göçlerin toplam nüfus içindeki yüzde dağılımı ve sayısal büyüklüğü verilmektedir (HÜNEE, 2005).

Tablo 5.1: Güvenlik Nedeniyle Son 20 Yılda Gerçekleşen Göçlerin Toplam Nüfus İçindeki Yüzde Dağılımı ve Sayısal Büyüklüğü

Güvenlik nedenleriyle son 20 yılda gerçekleşen göçlerin toplam nüfus içindeki yüzde dağılımı ve sayısal büyüklüğü, HÜNEE, 2005						
Son 20 yıldaki göçler	Güvenlik nedenleriyle göç yüzdesi	Nüfus*	Güven Aralığı		Nüfus*	
			En Düşük	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek
14 il ana-tabaka toplam	1,48	1.077.440	1,31	1,65	953.680	1.201.200
14 il ana-tabaka kır	1,15	837.200	1,00	1,30	728.000	946.400
Güvenlik nedenleriyle gerçekleşen göçlerin sayısal büyüklerinin hesaplanmasında, öncelikle TGYONA–2005 hane halkı nüfusundan güvenlik nedenleriyle göç eden nüfusun toplam hane halkı nüfusu içindeki yüzdeleri bulunmuştur. Bu işlem yapılırken, hane halkı nüfusu içindeki KDRP illerinin kırsal(mezra, köy ve bucak) ve kentsel alanlarından (ilçe ve il) güvenlik nedenleriyle göç eden nüfus temel olarak dikkate alınmıştır. Daha sonra ise, söz konusu yüzdeler TGYONA–2005 dönemi için projekte edilen Türkiye nüfus ile (72.800.000) çarpılarak, KDRP illerinden güvenlik nedenleriyle göç edenlerin sayısal büyüklüğüne ulaşılmıştır.						

Başbakanlık Aile Kurumu'nun araştırmasına(1998) göre terör nedeniyle göçün iki sebebi var. Bunlar; örgüt-devlet etkisi, gizli işsizlik ve empati (1998:3). Örgüt veya devlet, dolaylı veya dolaysız olarak bölge halkını göçe zorlamıştır. Örneğin mera yasağı veya OHAL nedeniyle bir kısım hakların askıya alınması dolaylı sebeplerdir. Buna karşın köylerin basılması ve yakılması, katliamlar da dolaysız nedenlerdir. Aşağıdaki grafik çalışmaya katılan YON'lar açısından göçün nedenlerini göstermektedir.

Tablo 5.2: YON'ların Göç Nedenleri

Göç etmemizdeki en önemli sebep nedir?	% n
Örgüt etkisiyle	33.9 1472
Devletin etkisiyle	24.4 1059
Ekonomik şartların bozulması	13.2 575
İşsizlik	12.1 524
Köy korucularının baskısı	10.9 472
Diğer	2.3 99
Kan davası	1.8 78
Örgüt ve Devlet	0.4 17
Ağa baskısı	0.1 6
Cevapsız	0.9 41
Toplam	100.0 4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu,1998:70)

Gizli işsizlik nedeniyle yaşanan yoksulluk ve şehrin çekiciliği de göçte önemli bir etkidir. Empati Türkçe'de '*duygudaşlık*', '*anlayış*', '*duyarlılık*' veya '*eşduyum*' anlamlarına gelmektedir. Göçe karşı empati duygusunun yüksek olması bireylerin sosyo-kültürel değişime ve yer değiştirmeye meyilli olduklarını ortaya koymaktadır. Araştırma YON'lardaki empatinin yüksek olduğunu ve dolayısıyla güvenlik kaygılarının yanında empati duygusunun da göçe iten önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:4).

TBMM araştırma komisyonuna göre, YON'ların göçe iten nedenler; (a) Mera yasağı ve operasyonlar ve çatışmalardan sebebiyle hayvancılık ve tarımın durma noktasına gelmesi; korucu olan köylere PKK tarafından baskı uygulanması; güvenlik güçlerinin koruculuğu kabul etmeyen köylere kuşkuyla yaklaşarak askeri operasyonları bu köylerde yoğunlaştırmaları ve sonuçta bütün bu nedenlerle insanların köylerini terk

etmeleri; (b) PKK'nın, koruculuğu kabul eden bazı köy ve mezraları basıp yakması, katliam yaparak boşaltması; (c) Koruculuğu reddeden, güvenliği sağlanamayan veya PKK'ya yardım ettiği düşünülen köylerin güvenlik birimlerince boşaltılmasıdır.

Tablo 5.3: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden Göçün Nedenleri

Göç Nedenleri	Oran (%)
İşsizlik nedeniyle	35.8
Memur olduğumdan tayinimiz buraya çıktı	3.9
Burasını iklim olarak sevdiğim için yerleştim	5.9
Geldiğimiz bölgede can güvenliğimiz yoktu	10.5
Devletin baskısı nedeniyle	6.0
Geldiğimiz yerde geçim sıkıntısı çekiyorduk	25.3
Başka	9.3
Cevapsız	3.3

Kaynak (Özdağ, 1995:192)

Son tahlilde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde geri kalmışlık, işsizlik ve yoksulluk nedeniyle fiziki ortamı değiştirme eğilimi(empati) yüksektir. PKK terör örgütü ile güvenlik güçleri arasındaki çatışmalar ve terörle mücadele için hayata geçirilen bir kısım yeni yasal düzenlemeler ve idari uygulamalar da hayatı olumsuz etkilemiştir. Vatandaşların bazısının koruculuğu kabul edip diğerlerinin reddetmesi halk arasında güvensizliğe; güvenlik güçlerinin korucu olmayan kişilere şüphe ile yaklaşmasına, teröristlerin de korucu olan yerleşimlere baskı uygulamasına neden olmuştur. Herkesin birbirine şüphe ile baktığı, OHAL uygulaması nedeniyle bazı temel hak ve özgürlüklerin askıya alındığı, faili meçhullerin olduğu, sokağa çıkma yasağının uygulandığı ve seyahat sırasında sık sık aramaların yapıldığı bir ortamda huzurun ve refahın olmayacağı açıktır. PKK ile güvenlik güçlerinin arasındaki mücadelenin neden olduğu maddi yoksunluk ve fiziki güvensizlik empati duygusuyla, yani göç eğiliminin yüksek olmasıyla birleştiğinde ortaya kitlesel göçler çıkmıştır.

5.2.1. Fiziki Güvensizlik

Fiziki güvensizlik ortamı PKK'nın 1984'te silahlı eylemlerine başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Devletin terörle mücadele için hayata geçirdiği birtakım uygulamalar ve PKK'nın eylem ve faaliyetleri bu güvensizlik ortamını derinleştirip kronikleştirmiştir.

Terörle mücadele için devlet tarafından alınan ilk önlem “Köy Koruculuğu” sistemidir. Köy Koruculuğu, Köy Kanunu’na 26 Mart 1985 tarihinde 3175 sayılı yasa ile eklenen bir hüküm ile kurumsallaştı. Amaç güvenlik güçlerinin ulaşamadığı kırsal bölgelerdeki güvenliği Geçici Köy Korucuları ile sağlamaktı. Çünkü bölgenin dağınık yerleşim yapısı ve engebeli coğrafyası güvenlik güçlerinin etkinliğini azaltmaktadır. Sistemin uygulanmaya başlamasıyla beraber bazı köy ve mezralar koruculuğu kabul etmiş, bazıları da kabul etmemiştir. Geçici köy korucusu olmayı kabul edenler, PKK’nın baskısına maruz kalırken, geçici köy korucusu olmayı kabul etmeyen yerleşimlere de güvenlik güçleri kuşku ile bakmaya başlamış ve operasyonları bu bölgelerde yoğunlaştırmaya başlamışlardır (CHP-SPÇG, 1999:338).

Terör olaylarının artmasına paralel olarak alınan önlemlerin de ölçüsü ve şiddeti artmıştır. PKK’yı bitirme amacıyla devletin uygulamaya koyduğu ikinci uygulama OHAL ilanıdır. Olağanüstü Hal Uygulaması; 1982 tarihli Anayasa’nın 120. maddesinde öngörülen; “Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde...” ilan edilen olağanüstü hal uygulaması 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu ve bu kanuna dayalı olarak yürürlüğe konulan 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliğinin İhdası Hakkında ve 430 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine göre icra edilmektedir. Türkiye’de olağanüstü hal uygulamasına ilk defa 19 Mart 1984 tarihinde sıkıyönetim uygulaması kaldırılan 8 ilde (Çanakkale, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Isparta, Kırşehir, Gümüşhane, Bitlis) başlanmıştır. Ardından Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ni içine alan bir biçimde 1987 yılında olağanüstü hal uygulaması ilan edilmiştir. 19 Temmuz 1987 tarihinde Diyarbakır, Bingöl, Hakkâri, Mardin ve Siirt illerinde uygulanan sıkıyönetim sona erdirilmiş ve 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Bingöl, Tunceli, Van, Siirt ve Mardin İlleri Olağanüstü Hal Bölge Valiliği kapsamına alınarak olağanüstü hal uygulamasına geçilmiştir. 30 Kasım 2002 tarihi itibarıyla ülke genelinde olağanüstü hal uygulaması son bulmuştur. Bu kanun güvenlik güçlerine köyleri boşaltma yetkisi vermektedir. Bazı köy ve mezralar PKK’nın dağlarda

barınmasını engellemek amacıyla bu kanundan alınan yetkilerle boşaltılmıştır (CHP-SPÇG, 1999:338–339).

Fiziki güvensizliğin ikinci boyutu ise PKK'nın faaliyetleridir. Terör örgütünün köyleri basması ve yakması, kamu kurumlarına yönelik saldırıları, yol kesme ve soygun eylemleri, adam kaçırmaları ve katliamları can ve mal güvenliğini tehdit eder niteliktedir.

PKK'nın bölgedeki hareket kabiliyetini kırmak ve lojistik desteğini engellemek amacıyla kişi ve araçların sık sık aranması, devriyelerin, askeri karakol ve noktaların sıklığı da OHAL psikolojisini yansıtan önlemlerdir.

1985 yılında çıkarılan 3175 sayılı yasa ile eklenen ve 1990 yılında çıkarılan 3612 sayılı yasa ile getirilen hükme göre “Bakanlar Kurulunca tespit edilecek illerde; olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplere ve şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde veya çevrede ortaya çıkması veya ne sebeple olursa olsun köylünün canına ve malına tecavüz hareketlerinin artması hallerinde de, valinin teklifi ve İçişleri Bakanlığının onayı ile yeteri kadar geçici köy korucusu görevlendirilebilir. Bu şekilde görevlendirilen geçici köy korucularına görevleri süresince ödenecek ücret ile hizmetin bitiminde verilecek tazminat miktarı ve giyim bedelleri İçişleri ile Maliye ve Gümrük Bakanlıklarınca müştereken tespit edilir ve Maliye ve Gümrük Bakanlığı bütçesinin ilgili transfer harcamaları bölümünden İçişleri Bakanlığı bütçesine aktarılacak ödenekten bu bakanlıkça karşılanır” şeklindedir.

Barut (2002), konuya ilişkin yapmış olduğu bir alan araştırmasında, YON'ların göç etme nedeni içinde OHAL bölge valiliğinin uygulamalarının, can korkusu ve köy-mezra boşaltmalarının etki düzeylerini ölçmeye çalışmıştır. Bu çalışmada ankete katılan YON'ların %83.7 OHAL bölge valiliğinin uygulamalarının, %66.5 can korkusunun ve %60.9 köy-mezra boşaltmalarının göç etmelerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Bilgili ve diğerlerinin (Bilgili vd., 1997:330) YON'larla ilgili Van'da yaptığı bir araştırmaya göre, ankete katılan YON'ların %51'i can güvenliği, %25'i köyü boşaltmaya zorlayan devlet baskısını ve %23'ü de örgüt baskısını zorunlu göç etme nedeni olarak göstermişlerdir. Benzer bir şekilde Göktürk'ün (1997) Diyarbakır'da yaptığı araştırmada, YON'ların %73.7'sinin çatışmanın meydana getirdiği güvensiz ortam ve köylerinin yakılması nedeniyle göç ettikleri belirlenmiştir.

5.2.2. Maddi Yoksunluk

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri geri kalmışlığı, coğrafi yapısı ve ülkenin ana merkezlerine olan uzaklığı nedeniyle kamu görevlileri tarafından eskiden beri “sürgün bölgesi” olarak görülmektedir. Yerleşim yerlerinin dağınıklığı ve bölgenin engebeli yapısı da altyapı yatırımlarının maliyetini artırmaktadır. Terör olaylarının başlaması kamu çalışanlarında zaten var olan bölgenin imajını daha da olumsuz hale getirmiştir. Okulların ve sağlık ocaklarının yakılması, öğretmenlerin öldürülmesi, bu bölgeye tayini çıkan kamu görevlileri üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuş, bu sebeple birçok hastane, sağlık ocağı, okul, camii işlevsiz kalmıştır. Özellikle terörün yoğun olduğu dönemde güvenlik dışındaki kamu hizmetleri önemli ölçüde sekteye uğramıştır. Bu süreçte devletin bütün gücüyle kendini hissettirdiği alan güvenlik olmuştur. Sosyal ve refah devletinin göstergeleri olan eğitim, sağlık gibi temel hizmetler can güvenliğinin olmayışı nedeniyle yeterli ölçüde sunulamamıştır.

Tosun vd. (2003) yaptığı araştırmaya göre 1987–2001 yılları arasında 241 okul, 14 hastane, 305 pastane, 500 kamu aracı, 89 karakol, 26 köprü, 624 özel araç ve tren vagonu kısmen veya tamamen tahrip edilmiştir.

Maddi yoksunluğun birinci boyutu ekonomik hayatın sekteye uğramasıdır. Bölge ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Mera yasakları hayvancılığa büyük bir darbe indirmiştir. Operasyonlarda ve PKK saldırılarında da birçok ahır, ekin, sebze ve meyve bahçesi zarar görmüştür (TMMOB, 2004). Sınır illerde(Ağrı, Van, Hakkâri vb.) sınır kapılarının kapanması nedeniyle büyük ekonomik kayıplar yaşanmıştır. Bütün bu gelişmeler tarım, hayvancılık ve ticaretin daralmasına ve halkın daha da fakirleşmesine sebep olmuştur.

OHAL bölge valiliği verilerine göre OHAL bölgesinde 1259 okul güvenlik, 357 okul öğretmensizlik ve 587 okul diğer eksiklikler nedeniyle olmak üzere toplam 2202 okul eğitime kapanmıştır (Yüceşahin ve Özgür, 2006:23). Yine terörün yoğun olduğu 1990’lı yıllarda 387 sağlık ocağından 54’ü güvenlik, 18’i personel yetersizliği ve 15’i de diğer nedenlerden dolayı kapalı durumdadır. Bölgedeki 801 sağlık evinden sadece 88’i açık kalmıştır. Geriye kalan 743 sağlık evinden 374’ü güvenlik, 233’ü personel yetersizliği ve 136’sı da diğer nedenlerle faaliyetlerini durdurmuşlardır. Sağlık hizmetlerindeki bu kötü gidişat bölgede 1991’den 1997’ye tifo ve dizanteri hastalıkları

vakalarında 3 ila 3,5 kata kadar artışlara neden olmuştur (Yüceşahin ve Özgür, 2006:23). Son dönemlerde, başta sağlık sektöründe olmak üzere, personel sayısı artmıştır. Bununla beraber bölge, sorunları nedeniyle daha tecrübeli ve başarılı kamu görevlilerine ihtiyaç duymaktadır. Bölgenin kamu görevlileri nezdinde daha cazip hale getirilmesi ve nitelikli ve deneyimli kamu görevlilerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde istihdam edilmesi hem terör faaliyetlerinin kesintiye uğraması hem de bölgenin Türkiye'nin geri kalanı ile sıkı entegrasyona geçmesi için önem arz etmektedir.

5.3. Göç Veren İller

Türkiye 1950'den sonra demografik olarak hareketlilik yaşayan bir ülkedir. Bu sebeple hem il içi hem de iller arası göçün yoğun yaşandığı bir ülkedir. Aşağıdaki şekil TÜİK'in 2000 nüfus sayımındaki verilerine dayanarak çıkardığı göç oranını ve göç hızını göstermektedir. Bu sonuçlara göre Türkiye'deki göç oranı ve yer değiştiren nüfus miktarı giderek artmaktadır. Yirmi beş yıllık süreçte(1975–2000) göç oranı %9.34'ten %11.02'ye çıkarken, dönem boyunca göç eden toplam nüfus 19.499.284'tür.

Tablo 5.4: Yerleşim Yerleri ve İller Arası Göç Eden Nüfus, 1975–2000

Sayım Yılı	Daimi ikametgah nüfusu (1)	Yerleşim yerleri arası göç eden nüfus			İller arası göç eden nüfus	
		Dönem	Sayı (2)	%	Sayı	%
1980	33.395.730	1975–1980	3.584.421	9,34	2.700.977	7,03
1985	44.078.033	1980–1985	3.819.910	8,67	2.885.873	6,55
1990	49.986.117	1985–1990	5.402.690	10,81	4.065.173	8,13
2000	60.752.995	1995–2000	6.692.263	11,02	4.788.193	7,88

Kaynak (TÜİK, 2000)

Aşağıdaki şekil de ise 1975–2000 döneminde yerleşim yerine göre göç eden nüfus verilmektedir (TÜİK, 2000). Şekilden anlaşılacağı üzere şehirden şehre, köyden şehre ve köyden şehre göç eden nüfusun büyüklüğü artarken; köyden köye göç hem oransal hem de nüfus büyüklüğü olarak azalmıştır.

Tablo 5.5: Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus

Yerleşim yeri	1975–1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Toplam	3.584.421	3.819.910	5.402.690	6.692.263
%	100	100	100	100
Şehirden Şehire	1.752.817	2.146.110	3.359.357	3.867.979
%	48,9	56,18	62,18	57,8
Köyden Şehire	610.067	860.438	969.871	1.168.285
%	17,02	22,53	17,95	17,46
Şehirden Köye	692.828	490.653	680.527	1.342.518
%	19,33	12,84	12,6	20,06
Köyden Köye	528.709	322.709	392.935	313.481
%	14,75	8,45	7,27	4,68

Kaynak (TÜİK, 2000)

Türkiye genelinde çeşitli soyo-ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı bu göçler meydana gelmiştir. 1984'te başlayan terör saldırılarından sonra ortaya çıkan zorunlu göç ise çatışmaların yaşandığı bölgede bulunan ve Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nden faydalanan illerdir. Bunlar; Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli, Van, Ağrı ve Adıyaman'dır. Bu iller terör nedeniyle göç veren illerdir. PKK ile güvenlik güçlerinin arasındaki mücadelenin ortaya çıkardığı güvensiz ve istikrarsız ortam nedeniyle 1985–2000 yılları arasında bu 14 vilayetten dışarıya göç arttığı gibi bu illerin ve illere bağlı ilçelerin nüfus artışlarında da patlama yaşanmıştır. HÜNEE'nin yaptığı Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması'nda konu şöyle açıklanmaktadır:

Türkiye'de son yirmi yılda, 1986–2005 döneminde, göç eden nüfusun yaklaşık yüzde 4'ünün güvenlik nedenleriyle göç ettiği görülmektedir. 14 ilden göç edenler arasında ise güvenlik nedenleriyle göç edenlerin payının yüzde 16 olduğu dikkati çekmektedir. Son yirmi yılda, güvenlik nedenleri ile yapılan göçlerin hemen tamamının çıkış noktası, 14 ilin oluşturduğu “göç veren iller” tabakasıdır. On dört ilden yapılan güvenlik göçlerinin yaklaşık yüzde 80'inin çıkış noktası kırsal yerleşim yerleri, yaklaşık yüzde 20'sinin çıkış noktası ise kentsel yerleşim yerleridir.

Aşağıda TÜİK verilerine dayanarak 1980–1985, 1985–1990 ve 1995–2000 dönemlerinde bu 14 ildeki nüfus hareketleri verilecektir. 1990–1995 döneminin nüfus sayımı yapılmadığı için bu periyoda ait istatistikî veriler verilmeyecektir. Bununla beraber yukarıda YON’un sayısal büyüklüğünü saptamaya ilişkin çalışmalar irdelenirken tespit edildiği gibi 1990–1995 döneminde güvenlik nedeniyle göç edenlerin sayısı yaklaşık olarak 1985–1990 döneminin iki katıdır.

Tablo 5.6: Güvenlik Nedeniyle Göç Veren İllerin 1975–2000 Döneminde Dışarıya Verdiği Göç Oranları, (Binde)

İLLER	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Adıyaman	67.06	71.91	77.94	97.20
Ağrı	107.97	89.53	132.94	106.39
Bingöl	83.77	79.02	125.76	107.91
Bitlis	126.12	79.80	115.50	92.59
Diyarbakır	73.40	67.03	83.89	90.70
Elazığ	98.28	84.72	100.08	92.05
Hakkari	52.68	45.23	83.02	83.01
Mardin	83.74	70.46	109.31	105.90
Muş	96.00	85.91	130.79	90.37
Siirt	75.12	81.67	177.50	148.38
Tunceli	134.18	172.32	206.87	217.00
Van	53.09	59.48	76.90	88.86
Batman	*	*	59.08	93.47
Şırnak	*	*	68.68	83.25

Kaynak (TÜİK, 2000)

1980 askeri darbesinden dolayı nüfusun hareketliliği 1980–1985 döneminde azaldığı için bu dönemde göç oranı Türkiye genelinde olduğu gibi OHAL bölgesinde düşmüştür. Terör saldırılarının yaşandığı 1985–1990 yılları arasında Adıyaman’ın dışındaki illerde göç hızında sert yükselişler yaşanmıştır. Buna karşın güvenliğin görece sağlandığı 1995–2000 döneminde ise bölgede göç hızının genel itibarıyla düştüğü gözlemlenmektedir.

Aşağıdaki grafik ise 1975–2000 döneminde 14 ilin nüfusundaki değişimi göstermektedir. Süreç içerisinde bölgenin önemli merkezleri olan Diyarbakır ve Van’ın toplam nüfusu yaklaşık iki katına çıkarken Tunceli’nin nüfus büyüklüğünün mütemadiyen düştüğü görülmektedir. Güvenlik gerekçesi ile göç edip bölge dışına çıkmak istemeyen YON’lar bölgenin önemli merkezleri olan Van ve Diyarbakır illerine

göç ettikleri için buralarda hızlı bir nüfus artışı olmuştur. Mardin'in nüfus grafiği ise zikzak çizmektedir. Terör saldırılarının yoğun olduğu 1985–1990 periyodunda Mardin'in nüfusu YON'ların dışarıya yoğun göçü nedeniyle düşerken kısmen güvenli olan 1995–2000 döneminde ise yeniden artmıştır. Diğer illerin nüfusunda ise düzenli bir artış görülmektedir.

Tablo 5.7: Güvenlik Nedeniyle Göç Veren İllerin Daimi İkametgah Nüfusu (1975–2000)

İLLER	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Adıyaman	321.959	378.092	454.013	559.772
Ağrı	297.713	345.873	372.450	451.287
Bingöl	190.193	206.716	216.793	222.139
Bitlis	206.691	245.287	274.864	331.728
Diyarbakır	643.619	774.782	910.683	1.176.390
Elazığ	384.332	426.601	448.882	513.839
Hakkâri	123.708	137.410	133.594	186.976
Mardin	469.193	551.803	477.854	601.621
Muş	246.476	283.438	319.813	390.308
Siirt	365.173	428.090	206.834	218.773
Tunceli	135.444	134.747	122.027	83.642
Van	383.254	450.377	537.978	726.202
Batman	*	*	285.194	390.289
Şırnak	*	*	206.434	276.300

Kaynak (TÜİK, 2000)

Aşağıdaki grafik ise 1975–2000 yılları arasında OHAL kapsamındaki illerden dışarıya göç eden nüfus büyüklüğünü göstermektedir. Bölge geri kalmışlık nedeniyle önemli oranda göç vermektedir. Ancak terör olaylarının yaşandığı 1985–1990 döneminde Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Mardin ve Muş illerinde dışarıya göç eden nüfus % 80 dolaylarında artış göstermiştir. Göç eden nüfus büyüklüğü daha güvenli periyotlarda ise hızını düşürmüştür.

Tablo 5.8: Güvenlik Nedeniyle Göç Veren İllerin Göç Rakamları (1975-2000)

İLLER	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Adıyaman	22.353	28.168	36.742	58.369
Ağrı	34.784	32.667	54.474	50.799
Bingöl	16.826	16.989	29.766	25.202
Bitlis	28.294	20.310	34.115	31.374
Diyarbakır	48.399	52.776	79.095	111.060
Elazığ	39.478	37.302	47.044	48.438
Hakkâri	6.626	28.168	11.462	15.715
Mardin	41.711	40.115	56.031	68.168
Muş	25.288	25.583	46.254	37.448
Siirt	28.252	36.449	42.271	34.994
Tunceli	19.916	26.286	29.450	18.828
Van	20.750	27.500	42.967	67.406
Batman	*	*	16.617	38.165
Şırnak	*	*	14.533	22.507

Kaynak (TÜİK, 2000)

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'na "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde Terörden Kaynaklanan Nedenlerle Yaşanan Göçlerin Aile Yapısına Etkileri" adlı çalışmaya göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kırsal kesiminden Türkiye'nin Batı bölgelerine ve bölgenin büyük merkezlerine göç hareketinde artış, özellikle PKK terörüyle paralellik göstermektedir. 1983 yılından önce %7 olan terörden kaynaklanan göç olayı 1983–1990 yılları arasında %64.5'e; 1991 'de %83.8'e; 1992 'de %81.4'e; 1993 'de %83.4'e çıkmaktadır. 1994 yılından itibaren güvenlik güçlerinin etkisiyle terörle ilgili göç olayları % 62.7'ye; 1995 yılında %51.2'ye; 1996 yılında %41.6'ya; 1997 yılında %28'e düşmüştür. Ayrıca 1994 'ten itibaren bölgedeki göç olayı yavaşlamıştır. Göç, güvenliğin kısmen sağlanması ve göç potansiyeli olan nüfusun azalmasından dolayı yavaşlamıştır (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:154).

Aynı çalışmaya göre en çok göç veren yerler ve göç oranları şöyledir: Diyarbakır (Merkez, Hazro, Bismil, Kulp, Dicle, Hani, Lice, Çınar, Silvan) %19.5, Siirt (Eruh, Pervari, Şirvan) %10.8, Mardin (Merkez, Midyat, Derik, Savur, Mazıdağı, Ömerli, Nusaybin, Yeşilli) %9.5; Tunceli (Merkez, Pülümür, Pertek, Çemişkezek, Hozat) %8.9; Hakkari (Merkez, Şemdinli, Çukurca, Yüksekova) %6.2; Şırnak (Merkez) %5.4; Muş (Merkez Varto, Bulanık) %4.0; Van (Merkez, Özalp, Gürpınar, Bahçesaray) %4.0; Ağrı (Merkez, Eleşkirt, Hamur, Patnos) %3.7; Bitlis (Merkez, Mutki) %3.1;

Bingöl (Kiğı, Solhan) %2.8; Batman (Merkez, Sason, Gercüş) %2.7; Kars (Digor, Arpaçay) %1.7; Erzincan (Merkez) %0.9 ve Şanlıurfa (Siverek) %0.5'dir (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:155).

5.4. YON'ların En Çok Göç Ettiği İller

Zorunlu göç ani ve plansızdır. Bunun için YON'ların önemli bir kısmı önceleri yakın ilçe ve illere göç edip daha sonra uzak merkezlere, batı illerine göç etmişlerdir. Bu sebeple özellikle doğudaki bazı ilçelerde önce nüfus patlaması yaşanmış daha sonra da ilçeden batıya göç nedeniyle ilçe nüfusları yeniden düşmüştür (Yüceşahin ve Özgür, 2006:27). Güvenlik sorunları nedeniyle kır nüfusu bölgenin önemli il ve ilçe merkezlerine ve batıdaki büyük kentlere yönelmiştir. YON'ların büyük çoğunluğunun kendi yörelerindeki şehir merkezlerini tercih ettikleri görülmektedir (Başbakanlık Aile Kurumu, 1993:155). Yöre illerinden en çok göç alan beş il ve aldıkları göç yüzdesi şöyledir: Diyarbakır %14.71, Siirt %7.34, Şırnak %7.10, Batman %6.07, Mardin %5.48'dir (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998). Bölgenin şehir merkezlerine yönelen bu yoğun göç nedeniyle il ve ilçe nüfuslarında çok hızlı bir artış meydana gelmiştir.

Türkiye'nin batı bölgelerinde akrabası ve tanıdıkları olanların da genellikle bu yörelere göç etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Başbakanlık Aile Kurumu'nun araştırmasına göre batıda en çok göç alan iller %7.08 Adana, %5 Antalya, %4.65 İçel, %4.04 İzmir ve %3.64 ile Manisa'dır.

HÜNEE ise Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması'nda "Yoğun göç alan iller" tabakasını genel nüfus sayımlarında yer alan "5 yıl önce bulunulan yerleşim yeri" ve "doğum yeri" bilgilerinin "sayım günü bulunulan yer" ile çaprazlanmasıyla oluşturmuştur. Araştırmada "Yoğun göç alan iller" tabakası "göç veren 14 il"den en fazla göç almış olan 10 il olarak belirlenmiştir. Bu iller İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin, Bursa, Antalya, Malatya, Manisa ve Kocaeli'dir. Buradaki 10 ilin Başbakanlık Aile Kurumu'nun araştırmasında belirlenen 5 ili de kapsadığı görülmektedir.

5.5. Yerinden Olmuş Nüfusun Nitelikleri

Yerinden olmuş nüfusu tanımak ve sorunlarına anlamlı çözümler sunmak için bu nüfusun niteliklerinin bilinmesine ihtiyaç vardır. YON'lar üzerinde yapılmış çalışmalar (Başbakanlık Aile Kurumu, HÜNEE) eğitim düzeylerinin düşük, ekonomik gelirlerinin yetersiz, ailelerin kalabalık ve erkek egemen olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nüfus etnik olarak çoğunlukla kendisini Kürt, Zaza veya Arap olarak tanımlamakta ve iletişim dili olarak Türkçe'den başka diller (Kırmanci, Zazaca ve Arapça) kullanmaktadır. Aşağıda YON'ların niteliklerine dair veriler ele alınmaktadır.

5.5.1. Eğitim Düzeyi

Eğitim, gelişmişlik ve göç edilen yere uyum açısından önemli bir göstergedir. Eğitim düzeyi yüksek olan göçmenlerin daha kolay uyum sağlayacağı aşikârdır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri zaten gelişmişlik açısından sıkıntılı ve eğitim düzeyi düşük yerlerdir. Bölgeden göç edenlerin bu yörelerin taşrasından ve göç eğilimi yüksek kimseler olduğu göz önüne alınırsa karşılaşılan tablonun daha kötü olması kaçınılmazdır. Nitekim aşağıdaki verilere göre Yerinden Olmuş Nüfus içinde bulunan kadınların %49.8'i, erkeklerin ise % 40.7'si okur-yazar değildir. Türkiye'deki okur-yazar oranı ise 2009 yılı itibariyle kadınlarda %80.4, erkeklerde %96 düzeyindedir (Toprak, 2010). Üniversite mezunu olan YON oranı ise %0.7'dir. Buna karşın 2007 yılı itibariyle Türkiye'deki nüfusun %11.2'si yüksek öğretim mezunudur (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/7440994.asp?m=1>, 06 Mart 2010). Bu veriler YON'ların eğitim düzeylerinin Türkiye ortalamasının çok altında olduğunu ve dezavantajlı gruplar olarak acil önlemlere ihtiyaç duyduklarını ortaya koymaktadır. Yine eğitim düzeyindeki bu önemli farklılıkların kente uyum sürecini zorlaştırdığı ve YON'ları Türkiye'nin gerçeklerinden uzaklaştırdığı söylenebilir.

Tablo 5.9: YON’larda Cinsiyete Göre Eğitim Seviyesi Dağılımı

Cinsiyet	Eğitim								
	İlkokul	Orta okul	Lise	Üni.	Okur-yazar	Okur-yazar değil	Halen okuyor	Cevapsız	Toplam
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
	N	n	n	N	n	n	n	n	n
Erkek	29.8	5.0	2.2	0.7	10.1	40.7	0.3	1.2	100.0
	1605	202	89	28	406	1642	14	50	4036
Kadın	27.0	3.6	4.6	0.7	12.4	49.8	1.0	1.0	100.0
	83	11	14	2	38	153	3	3	307
Toplam	38.9	4.9	2.4	0.7	10.2	41.3	0.4	0.4	100.0
	1688	213	103	30	444	1795	17	17	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:53)

Aşağıdaki grafiğe göre çocuklarını okutmak isteyen YON oranı %31.8 iken, ekonomik şartlar uygun olduğunda okuturum diyenler %28.2 dir. Yerinden olmuş nüfusun önemli bir oranı da (%13.9) kızların okumasına tamamen karşıdır. Tablo 4.11’den de anlaşılacağı üzere ailelerin kız çocuklarının okumasına karşı olmalarının nedenleri; gelenek ve görenek(%70), erkeklere daha fazla önem verilmesi(%15) ve dini nedenlerdir (%4.7’si kızların okutulmasına günah olduğu gerekçesi ile karşı çıkmaktadır). Bu veriler YON’ların çocuklarının eğitimi konusunda yeterli bilince ve ekonomik kaynağa sahip olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 5.10: Çocukların Eğitimi Konusunda Neler Düşünüldüğü

Çocukların eğitimi konusunda neler düşünüyorsunuz?	%
	n
Çocuklarımın okumasını isterim	31.8 1382
Ekonomik şartlar müsait olduğu sürece okuturum	28.2 1224
Okusalar da okumasalar da fark etmez	15.1 655
Erkek çocuklarımın okumasını isterim, kızlarımın istemem	13.9 602
Okumalarındansa bir işte çalışsınlar	6.2 271
Cevapsız	4.8 209
Toplam	100.0 4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:55)

Tablo 5.11: Kız Çocuklarının Eğitimi

Kız çocuklarınızın okumasını neden istemiyorsunuz?	%	N
Gelenek göreneklere aykırı	70.3	423
Erkek çocukları okutmak daha önemli	15.0	90
Günah	4.7	28
Ekonomik şartlardan	1.2	7
Evlenip ayrılacak kızı neden okutayım	3.3	20
Kız erkek aynı sınıfta okuduğu için	1.2	7
Diğer	0.3	2
Cevapsız	4.2	25
Toplam	100.0	602

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:56)

5.5.2. Aile Yapısı

YON'ların aile yapısı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin aile yapısına paralel olarak kalabalıktır. Aşağıdaki şekle göre Yerinden Olmuş Nüfusun %57.3'ü çekirdek aile şeklinde, geri kalan yaklaşık %40'ı ise geniş aile niteliğindedir. Tablo 4.13'e göre ailelerin %95'i beş ve daha fazla nüfusa sahiptir. Her iki şekil beraber değerlendirildiğinde çekirdek aile oranının büyüklüğüne rağmen hanede yaşayan nüfus

sayısının fazla olduğu görülmektedir. Bunun nedeni doğum oranının ve dolayısıyla çocuk sayısının Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde fazla olmasıdır. Nitekim tablo 4.14'e göre ailelerin %90.9'u dört ve daha fazla çocuk sahibidir.

2006 yılında Türkiye genelinde TÜİK ve Başbakanlık Aile Kurumu'nun ortaklaşa yaptıkları bir araştırmaya göre ise ailelerin %80.7'si çekirdek aile, %13'ü geniş aile ve %6'sı tek kişilik hane halkından oluşmaktadır (<http://www.aile.gov.tr/images/aramalar/AileYapısı.pdf>, 16 Mart 2010). 1993 yılında yapılan bir araştırmaya göre ise Türkiye'deki ailelerin %9'u tek çocuk sahibi, %40'ı 2 çocuklu, %25'i 3, %18'i 4-5, %8'i de 6 ve daha fazla çocukludur (<http://www.aile.gov.tr/index/index/konu/123#07>, 13 Nisan 2010).

Aile yapısı konusunda Türkiye geneli ile YON'ların aile yapısı arasında önemli bir farklılık olduğu göze çarpmaktadır. YON'ların çekirdek aile oranı Türkiye geneli çekirdek aile oranının çok altında kalırken, çocuk sayısı da Türkiye ortalamasının çok üstünde kalmaktadır. Birden fazla ailenin aynı hanenin içinde yaşamasının önemli bir nedeni, aşağıda da değinileceği üzere, YON'ların yaşadığı barınma problemidir. Birçok aile bağımsız konut edinemediği için yakın akrabaları ile beraber ikamet etmek zorunda kalmaktadır.

Tablo 5.12: Aile Biçimi

Ailenizde kimler var?	%	N
Çekirdek aile	57.3	2490
Çekirdek aile+anne-baba	9.4	409
Çekirdek aile+kardeş	0.9	38
Çekirdek aile+kardeş-eşi ve çocukları	2.0	85
Çekirdek aile+anne-baba+kardeş-eşi ve çocukları	1.2	54
Çekirdek aile+oğlu- eşi ve çocukları	5.8	253
Çekirdek aile+anne-baba+kardeş eşi+oğlu-eşi ve çocukları	1.1	49
Çekirdek aile+anne-baba+kardeşi+oğuşu-eşi ve çocukları	0.3	15
Çekirdek aile+anne-baba+kardeşi-eşi+oğlu-eşi ve çocukları	0.3	12
Kardeş+abi	0.1	6
Bekar	0.4	17
Diğer	1.9	81
Cevapsız	19.2	834
Toplam	100.0	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:48)

Tablo 5.13: Ailede Kaç Kişi Olduğu

Ailede kaç kişi yaşıyorsunuz?	%	n
10 ve daha fazla	31.3	1358
9	19.2	833
8	18.9	820
7	12.3	536
6	8.6	373
5	4.7	204
4	2.6	112
3	0.9	41
2	0.7	31
1	0.5	21
Cevapsız	0.3	14
Toplam	100.0	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:50)

Tablo 5.14: Ailedeki Çocuk Sayısı

Ailedeki Çocuk Sayısı	%	n
1	1.4	61
2	3.3	143
3	4.4	191
4	8.7	376
5	13.1	571
6	19.9	863
7	20.8	904
8	8.7	376
9	9.2	401
10	3.9	171
11	1.9	83
12	0.5	20
13	0.2	9
15	0.1	3

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:51)

5.5.3. Etnik Köken

“Etnik köken olarak kendinizi nasıl ifade ediyorsunuz” sorusuna YON’lar aşağıdaki şekilde cevap vermişlerdir. Buna göre Yerinden Olmuş Nüfus’un %81’i kendisini “Türk etnisitesinin” dışında görmektedir.

Ümit Özdağ'ın başkanlığındaki bir ekip tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde ve bu bölgelerden batı illerine göç edenler üzerinde yapılan bir araştırmaya göre Doğu ve Güneydoğu'daki nüfusun %80,7'si kendisini Kürt, Zaza, Kırmançı ve Arap olarak tanımlarken (Özdağ, 1995:50); batıya göç edenlerin %83,3'ü kendisini Kürt, Zaza, Kırmançı ve Arap olarak tanımlamaktadır (Özdağ, 1995:206). Ancak çalışmaya göre batıya göç edenlerde kendini Kürt olarak tanımlama oranı doğudakilerden daha yüksektir. Batıya göç edenlerde kendisini Kürt olarak tanımlayanların oranı %65,5 iken doğuda bu oran %59,5'dir. Bu farklılığa ilişkin iki tez ileri sürülmektedir: Birincisi göç edenler zaten Kürtlerdir. Bundan dolayı batıda kendisini Kürt olarak tanımlayanların oranı daha yüksektir. İkincisi ise göç ile beraber etnik kimlik bilinci güçlendiği olduğu için bu oran batıya göç edenlerde daha yüksek çıkmaktadır.

Her iki araştırmaya göre kendisini Kürt, Zaza, Kırmançı ve Arap olarak tanımlayanların oranı %80 civarındadır. Bu veriler her iki çalışma arasında önemli bir korelasyon olduğunu ortaya koyduğu gibi, YON'ların Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kompozisyonunu yansıttıklarını da göstermektedir.

Tablo 5.15: Etnik Köken

Etnik Köken	%
	N
Kürt	40.4
	1754
Kırmançı	22.5
	978
Türk	19.0
	827
Zaza	7.8
	340
Arap	3.0
	132
Azeri	0.6
	27
Bilmiyorum	3.4
	146
Cevapsız	3.2
	139
Toplam	100.0
	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:125)

5.5.4. Konuşulan Dil

“Ana diliniz nedir?” sorusuna YON’ların %64.4’ü Kırmançı, %18.4’ü Zazaca, %7.8’i Türkçe, %5.7’si Arapça ve %3.3’ü Dersimce cevabını vermiştir. Ana dilim Türkçe diyenlerin oranı %7.8 olmasına rağmen kendisini Türk olarak tanımlayanların oranı %19.0’dur. Buna karşın ana dili Zazaca ve Arapça olanların önemli bir bölümünün kendilerini Zaza ve Arap olarak tanımlamadıkları görülmektedir.

Tablo 5.16: Anadil

Anadiliniz nedir?	%
	N
Kırmançı	64.4
	2795
Zazaca	18.4
	801
Türkçe	7.8
	340
Arapça	5.7
	249
Dersimce	3.3
	142
Cevapsız	0.4
	16
Toplam	100.0
	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:120)

Tablo 5.17: Evde En Çok Konuşulan Dil

Evde en çok konuşulan dil?	%	N
Kırmançı	52.9	2296
Türkçe	33.2	1441
Zazaca	10.3	446
Arapça	2.3	98
Dersimce	0.7	31
Cevapsız	0.7	31
Toplam	100.0	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:122)

Tablo 4.17 evde en çok konuşulan dile ait verileri göstermektedir. Yukarıdaki şekil ile beraber değerlendirildiğinde ana dili Kırmançı, Zazaca, Arapça ve Dersimce olanların önemli bir bölümü evlerinde Türkçe konuşmaktadır. Çünkü YON'lar arasında ana dili Türkçe olanların oranı sadece %7.8 olmasına rağmen, evinde Türkçe konuşan YON oranı %33.2'dir. Özdağ'ın araştırmasına göre ev hanımları, lise ve yüksek okul

mezunları, öğrenciler, memurlar ve emekliler arasında evde Türkçe konuşma oranı yüksek olmasına karşın; işportacılar, işsizler, işçiler, gelir düzeyi düşük olanlar, okur-yazar olmayanlar, ilkokul ve ortaokul mezunları arasında ise evde Türkçe yerine Kürtçe, Arapça ve Zazaca'nın tercih edildiğini ortaya koymaktadır (Özdağ, 1995:57-62).

Aşağıdaki tablo YON ailelerinde Türkçe bilmeyenlere ilişkin verileri içermektedir. Buna göre Türkçe bilmeyenlerde kadınların, yaşlıların ve çocukların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bu grupların eğitime katılım oranı düşük olduğu için Türkçe bilmeyenlerin ağırlıklı olarak kadınlardan, yaşlılardan ve çocuklardan meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Tablo 5.18: Ailede Türkçe Bilmeyenlerin Olup Olmadığı

Ailenizde TÜRKÇE bilmeyen var mı?	%
	N
Hayır	48.6 2112
Kadınlar	14.7 639
Eşim	11.5 498
Annem	4.1 179
Dede, nene	3.4 146
Evet	1.8 80
Eşi ve çocukları	0.8 35
Annem ve çocuklar	0.7 32
Hepsi	0.4 14
Babam	0.4 18
Çocuklar	0.3 15
Kendim	0.3 15
Cevapsız	12.9 561
Toplam	100.0 4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:123)

5.5.5. Meslekler

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri tarım ve hayvancılığa dayalı bölgeler oldukları için bu bölgelerin temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Türkiye'deki küçükbaş hayvanların %21'si, sığırların %25'i Doğu Anadolu Bölgesi'nde yetiştirilmektedir (www.wikipedia.org. 07 Mart 2010). Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise Türkiye'de en çok kırmızı mercimek ve Antep fıstığı yetiştiği bölgedir. Ayrıca buğday, pamuk, keten, susam, nohut, üzüm ile; batısında zeytin, incir ve sulanabilen alanlarda yaz sebzeleri ile vadilerde pirinç yetiştirilmektedir.

(http://www.ebilge.com/9006/Guneydoguanadolu_bolgesi_ile_ilgili;agecim_kayn.html. 07 Mart 2010). Her iki bölge de endüstriyel gelişim açısından çok geridedirler. Bu sebeple tablo 4.20'den de anlaşılacağı üzere YON'ların %90'dan fazlası göç etmeden önce tarım, hayvancılık ve bunların türevleri olan mesleklerle(arıcılık ve çobancılık) geçimlerini temin etmektedir.

Zorunlu göç ile beraber nitelikli ve eğitilmiş olmayan bu işgücü bir taraftan kent ortamında marjinal sektörleri beslerken öte yandan büyük oranda işçileşmiştir. Göç öncesinde kendisini işçi olarak tanımlayanların oranı %3.7 iken, göç sonrasında bu oran %24'e çıkmıştır. YON'ların önemli bir kısmının kent ortamında tarım(%10.5) ve hayvancılıkla(%14,8) uğraşmaya devam ettiği görülmektedir. Göç öncesi ve göç sonrası veriler karşılaştırıldığında YON'ların meslek bazında ciddi bir farklılaşma yaşadığı ve vasıfsızlıktan dolayı göçün YON'ları işçileştirdiği ifade edilebilir.

Tablo 5.19: Görüşülen Kişinin Mesleği

Görüşülen kişinin mesleği	%	N
Özel sektörde memur	0,4	16
Kamu sektöründe memur	0,6	27
Özel sektörde işçi	16,4	711
Kamu sektöründe işçi	1,2	54
Uzmanlık gerektiren meslekler	0,5	22
Küçük/orta ticaret	20,7	898
Tarım	10,5	454
Hayvancılık	14,8	643
Büyük ölçekli ticaret	0,3	11
Emekli	1,0	42
Ev kadını	4,8	207
Öğrenci	0,7	32
İşsiz fakat gelir sahibi	6,7	2936
İşsiz	6,2	269
Amele, inşaat işçisi	6,6	287
Seyyar satıcı	4,7	204
Pazarıcı	0,3	11
Usta	0,5	21
Şoför	0,6	26
Kamyoncu	2,1	91
Cevapsız	0,5	21
TOPLAM	100.0	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:57)

Tablo 5.20: Göç Öncesi Geçim Sağlama Yolları

Göç etmeden önce köyünüzde geçiminiz nasıl sağladınız?	%
	N
Çiftçi	48,4
	2103
Hayvan yetiştiricisi	37,3
	1622
Arıcı	4,0
	172
İşçi	3,7
	162
Çoban	3,3
	142
Esnaf	1,1
	46
İşsiz	0,4
	1,9
Diğer	0,5
	0,5
Cevapsız	1,2
	53
TOPLAM	100,0
	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:43)

5.6. Yerinden Olmuş Nüfusun(YON) Sorunları

YON'ların göç etmesi önceden tasarlanmış, planlanmış bir göç değildir. Bu göç, zorunlu ve ani olduğu için meydana getirdiği sorunlar da o ölçüde fazla olmuştur. YON'lar üzerinde yapılan araştırmalar en büyük sorunlarının işsizlik, yoksulluk ve konut sorunu olduğunu ortaya koymaktadır (Bilgili vd., 1997:331; Göktürk, 1997:362).

Bilgili vd.'lerinin(1997) Van ilinde yaptığı araştırmaya göre en büyük problem işsizliktir. “En büyük probleminiz nedir?” sorusuna YON'ların %49'u işsizlik, %27'si yiyecek ve giyecek sıkıntısı ve %23'ü de barınma cevabını vermiştir. Araştırmaya göre YON'ların %79'u valilik, belediye ve gönüllü kuruluşların yardımı ile geçinmekte, %16'sı geçici iş bulabilirken, %83'ü hiç iş bulamamakta ve ailelerin %15'i ise çocuklarının kazancı ile geçinmektedir. Van'a göç edenler eski veya başka amaçla yapılmış olan binaları onarmak suretiyle kalacak yer temin etmişlerdir. Yine bulgulara göre aynı evde akraba olan birkaç aile beraber barınmaktadır.

Diyarbakır'da yapılan benzer bir araştırmaya(Göktürk, 1997:362) göre de YON'ların en önemli sorunları işsizlik, yoksulluk ve barınmadır. Çalışmaya katılanların %79,8'i en büyük problemlerinin işsizlik olduğunu ifade ederken; %56,8'i ihtiyaçlarını karşılayamadığını, %54,7'si konut sorunlarının olduğunu, %24,6'sı ise beslenemeyip aç kaldığını belirtmiştir. Söz konusu YON'ların %95'inin yoksulluk sınırının altında yasadıkları ve düzensiz aile gelirlerinin kişi başına yıllık 204 doları ancak bulabildiği tespit edilmiştir. Yine Diyarbakır kentindeki YON'ların yaklaşık %70'i şimdiki yaşantısının göç öncesine göre kötüleştiğini belirtmişlerdir.

Tablo 5.21: Yerinden olmuş nüfusun yerleştiği seçilmiş bazı kentsel yerleşmelerde işsizlik oranları (1985–2000)

Yerleşim Birimi	İşsizlik oranları(%)		
	1985	1990	2000
<u>OHAL bölgesinden seçilmiş kentler</u>			
Diyarbakır	18.1	26.5	30.3
Van	19.1	25.2	32.2
Hakkari	10.3	15.9	31.0
Batman	27.7	24.8	36.8
<u>OHAL bölgesinden seçilmiş kasabalar</u>			
Kulp	17.2	27.7	50.9
Hazro	27.9	44.9	38.7
Bismil	24.0	39.3	56.1
Cizre	17.8	13.1	32.6
İdil	8.9	8.9	38.2
<u>OHAL bölgesine uzak/yakın kentler</u>			
Viranşehir	17.5	29.5	52.2
Şanlıurfa	15.0	17.6	30.0
Gaziantep	12.3	12.8	16.7
Tarsus	19.5	18.2	23.8
Mersin	17.7	17.3	22.7
Türkiye kentler ortalaması	11.5	11.4	17.2

Kaynak (Yüceşahin ve Özgür, 2006:30)

Yukarıdaki tabloya göre OHAL Bölgesindeki işsizlik genel itibari ile Türkiye ortalamasının çok üstündedir. Bununla beraber terör faaliyetlerinin başlamasından sonra bölge kentlerinde ve bölgeye yakın yerleşimlerde işsizlik oranlarının yer yer %50'lere kadar çıktığı görülmektedir.

İşsizliğin bu ölçekte artmasının nedeni kırdan kente güvenlik nedeniyle yaşanan kitlesel göçlerdir. Nitekim bu göçlerden dolayı bölgenin önemli kentlerinde(Diyarbakır ve Van) ve ilçelerinde nüfus patlaması yaşanmıştır. Ciddi bir sanayiye sahip olmayan ve geri kalmış bir bölge olan OHAL Bölgesi bu kitlesel göçle gelenleri hazmetme imkânına sahip değildir. Bölgede %30 ile %50 arasında değişen işsizlik oranları YON'ların yaşadığı yoksulluk ve barınma gibi sorunlarının nedenini açıklamaktadır.

Konu ile ilgili hem doğudaki YON'lar hem de Batı illerine göç eden YON'lar üzerinde araştırma yapan Başbakanlık Aile Kurumu en çok zorlanılan ilk üç konu olarak işsizlik, konut sorunu ve şehre uyumu tespit etmiştir. Aşağıdaki şekil bu çalışmada elde edilen verileri içermektedir. Buna göre Batı illerine göç eden YON'ların en büyük sorunları sırasıyla %35 ile işsizlik, %27.8 ile şehre uyum ve %15 ile konut sorunudur. Doğudaki kentlere göç eden YON'ların ilk üç problemi ise sırasıyla %45 ile şehre uyum, %21.5 ile işsizlik ve % 5.9 ile konut sorunudur. YON'lardan kendi kültürel havzasında kalanların, doğu kentlerine göç edenlerin, daha az dil sorunu yaşadığı görülmektedir. Buna karşın doğu kentlerine göç eden YON'ların batıya göç edenlerle karşılaştırıldığında kente uyum konusunda çok büyük bir sorun yaşamaları önemli bir ayrıntı olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5.22: En Çok Zorlanılan Konu

Yerleştikleri yer	Buraya ilk geldiğinizde en çok zorlandığınız konu ne oldu?								
	İşsizlik	Konut sorunu	Şehre uyum	Hayat Pahalılığı	Dil sorunu	Zorlanmam	Diğer	Cevapsız	Toplam
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
	n	N	n	N	n	n	N	N	
Batı	5.0	5.0	7.8	7.5	2.3	4.2	4.2	3.9	100.0
	37	88	47	94	29	53	53	49	1250
Doğu	1.5	.9	5.0	0.4	0.1	6.4	3.2	17.5	100.0
	66	82	392	11	4	198	98	542	3093
Toplam	5.4	.5	0.0	2.4	0.8	5.8	3.5	13.6	100.0
	103	70	739	105	33	251	151	591	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:79)

Yukarıda belirtilen çalışmalardan da görüldüğü üzere en YON'ların en önemli sorunlarından biri de konut problemidir. Aşağıdaki iki şekil YON'ların yaşadığı konut sorununu ortaya koymaktadır. Tablo 4.23 her bir evde kaç ailenin oturduğunu göstermektedir. Buna göre aynı hanede birden dörde kadar değişen değerlerde aileler yaşamaktadır. YON'lar barınma sorununu aşmak için birden fazla akraba aile aynı haneyi paylaşmaktadır. Bu durum bireylerin doğal bir ortamda, insan onuruna yakışır bir şekilde yaşayamamasına ve aşağıda detaylı olarak ele alınacak psikolojik ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Tablo 5.23: Doğu ve Batı Bölgelerinde Aynı Evi Kaç Ailenin Paylaştığı

Aynı evde kaç aile yaşamaktadır?	Doğu	Batı
	%-n	%-n
1	77.6-2399	73.6-920
2	19.2-594	16.6-208
3	0.7-21	4.7-59
4		3.6-45
Cevapsız	2.6-79	1.4-18
Toplam	100.0/3093	100.0/1250

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:64)

Tablo 4.24 ise oturlan konutun genişliği ve elektrik, su imkânlarını ortaya koymaktadır. Buna göre düşük bir oran da olsa daha elektriği ve suyu olmayan konutlar bulunmaktadır. Bu konutların küçüklüğü yukarıdaki şekil ile beraber okunduğunda YON'ların yaşadığı barınma sorunu daha açıkça ortaya çıkmaktadır. Çünkü küçük konutlarda birden fazla aile bir arada yaşamını sürdürmektedir.

Tablo 5.24: Oturulan Konutun Genişliği ve Elektrik, Su İmkânları

Oturulan mekânın genişliği	%	n
2+1 (elektrik, su var)	50.7	2201
3+1 (elektrik su var)	34.4	1494
1+1 (elektrik su var)	5.2	228
4+1 (elektrik su var)	1.1	46
1+1 (elektrik var su yok)	0.5	22
Elektrik su yok	0.4	19
2+1 (elektrik yok su var)	0.4	19
5+üzeri (elektrik su var)	0.4	16
3+1 (elektrik var su yok)	0.3	14
2+1 (elektrik var su yok)	0.2	8
1+1 (elektrik yok su var)	0.2	9
1+1 (elektrik su yok)	0.1	4
Cevapsız	6.0	259
TOPLAM	100.0	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:66)

Tablo 5.25: Doğu ve Batı Bölgelerine Göre Oturulan Mekânın Türü

Oturulan mekânın türü	Batı	Doğu
	%	%
	n	n
Müstakil ev	56.0	11.5
	1731	144
Gecekondu	25.3	73.8
	782	923
Apartman dairesi	12.3	10.2
	379	127
Kerpiç dam	3.0	1.3
	93	16
Baraka	0.2	1.8
	6	23
Çadır	0.4	0.5
	11	6
Cevapsız	2.9	0.9
	91	11
Toplam	100.0	100.0
	3093	1250

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:63)

Aşağıdaki iki şekil YON'ların ekonomik durumlarını ortaya koymaktadır. Buna göre YON'ların yaklaşık %85'i ekonomik durumlarının normal veya iyi olduğunu ifade etmektedir. Oysa YON'ların oturduğu konutlar, işsizlik oranları ve aşağıdaki şekilde görülen gelir durumu bu ifadeleri desteklememektedir. Nitekim HÜNEE'nin yaptığı Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş nüfus araştırması da YON'ların oturdukları hanelerinin ve ekonomik durumlarının bu ölçekte iyi olmadığını ortaya koymaktadır. Tablo 4.27'ye göre hanelerin %57'sinin ekonomik durumu yetersiz ve %36,3'ünün durumu çevredeki hanelerden daha kötüdür. Yine Göktürk tarafından 1996 yılında Diyarbakır'a göç eden YON'lar üzerinde yapılan araştırmaya göre yıllık gelir değerine göre göç edenlerin %95.3'ü yoksulluk sınırının altında yaşarken, evlerin %7'sinin iç sıvası, %45'nin dış sıvası, %52'sünün musluk suyu ve %24.6'sının mutfağı bulunmamaktadır.

Tablo 5.26: Köydeki Ekonomik Durum

Köyünüzde yaşarken ekonomik durumunuz nasıldı?	%
	n
Normal	46.6
	2023
İyi	37.3
	1620
Kötü	11.5
	501
Çok İyi	1.3
	55
Çok kötü	0.8
	33
Cevapsız	2.6
	111
TOPLAM	100.0
	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:82)

Tablo 5.27: Göç Edilen Yerdeki Ekonomik Durum

	14 il	10 il	57 il	Toplam
Hanenin maddi durumu				
Oldukça yeterli	2,2	3,3	1,9	2,6
Yeterli	14,1	26,1	22,5	23,6
Ancak yeterli	26,3	37,3	39,1	37,3
Yetersiz	57,5	32,9	36,4	36,3
Diğer	0,0	0,3	0,1	0,2
Hanenin maddi durumu				
Çevredeki hanelerden daha iyi	13,0	14,2	17,5	15,6
Çevredeki hanelerle aynı	48,0	51,4	48,8	50,1
Çevredeki hanelerden daha kötü	36,3	27,6	30,1	29,4
Diğer	2,4	6,9	3,3	5,0
Sayı	3.043	1.184	782	5.009

Kaynak (HÜNEE, 2005)

Tablo 4.28 ise YON'ların göç öncesi ve göç sonrasındaki ekonomik değişimlerini ortaya koymaktadır. Buna göre YON'ların yaklaşık %30'u ekonomik durumlarının göç öncesine göre bozulduğunu, %48.4'ü ise değişen bir şey olmadığını ifade etmiştir.

Tablo 5.28: Göç Öncesi ve Sonrası Ekonomik Durum Mukayesesi

Buraya göç etmeden önce ekonomik imkânlarınızla şimdiki durumunuzu mukayese eder misiniz?	%
	n
Değişen bir şey yok	48.4
	2100
Durumum bozuldu	29.9
	1298
İş buldum çalışıyorum	20.5
	890
Cevapsız	1.3
	55
TOPLAM	100.0
	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:82)

Tablo 5.29: Gelir Durumu/Günlük

Gelir	Genel	Genel	Genel	Genel
	%	%	%	%
	N	n	n	N
17 milyondan az	10,3	4.6	24.4	5.5
	446	141	305	103
18-30 milyon arası	36,8	38.1	33.8	18.3
	1600	1177	423	342
31-50 milyon arası	29,6	32.4	22.6	32.6
	1285	1002	283	608
51-80 milyon arası	12,8	13.9	10.1	26.7
	556	430	126	499
81-150 milyon arası	1,9	1.1	4.0	9.9
	84	34	50	185
151 milyondan fazla	2,6	3.3	0.9	2.8
	113	102	11	53
Cevapsız	6,0	6.7	4.2	4.1
	259	207	52	77
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0
	4343	3093	1250	1867

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:83)

Van ve Diyarbakır'da yapılan araştırmalar YON'ların büyük ölçüde yardımlarla geçindiğini ortaya koymaktadır (Bilgili, vd. 1997:331; Göktürk, 1997:362). Aşağıdaki şekle göre batıya göçen YON'ların %3.2 devletten yardım almış olmasına karşın, doğu kentlerine göçen YON'ların % 72.1 devletten maddi yardım almıştır. Şekil 5.31'e göre ise batıya göçenler doğudaki YON'lardan daha fazla yardım talep etmiştir. Buna rağmen doğudaki YON'lar ile karşılaştırıldığında çok daha az yardım almışlardır.

Tablo 5.30: Devletten Maddi Yardım Alıp Almadıkları

Yerleştikleri yer	Göç etmeden önce veya ettikten sonra devletten maddi yardım aldınız mı?			
	Evet	Hayır	Cevapsız	Toplam
	%	%	%	%
Batı	3.2	96.5	0.3	100.0
	1618	1206	4	1250
Doğu	72.1	21.4	6.4	100.0
	2231	663	199	3093
Toplam	52.3	43.0	4.7	100.0
	2271	1869	203	4343

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:105)

Tablo 5.31: Maddi Yardım Talebi Olup Olmadığı

Yerleştikleri yer	Bir maddi yardım talebiniz oldu mu?			
	Evet	Hayır	Cevapsız	Toplam
	%	%	%	%
Batı	11.4	88.0	0.6	100.0
	138	1061	7	1206
Doğu	0.8	97.1	2.1	100.0
	5	644	14	663
Toplam	7.7	91.2	1.1	100.0
	143	1705	21	1869

Kaynak (Başbakanlık Aile Kurumu, 1998:105)

ALTINCI BÖLÜM

ZORUNLU GÖÇÜN NEDEN OLDUĞU SORUNLAR

Göç, bir kısım sosyolojik nedenlerden kaynaklandığı gibi yeni sosyolojik süreçleri de tetikleyen bir olgudur. Göç sonrasında oluşan yeni toplumsal yapının tam olarak oturması zaman isteyen sancılı bir süreçtir. Söz konusu sancılar, göçün ve göç edenlerin niteliğine göre şekillenmektedir. Konumuz özelinde ele alındığında göçün terör kaynaklı zorunlu göç olması; YON'ların aile yapısının, eğitim düzeylerinin, gelir seviyelerinin ve kültürel yapılarının Türkiye ortalamasından çok farklı olması ve kamu kurumlarının YON'lara ait bu sorunları giderme imkân ve kabiliyetlerinin uzak olması, yaşanan sorunları arttırmaktadır. Kentleşme ile beraber ortaya çıkan sorunların nedeni göç edenler ile göç edilen yer arasındaki sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklardır ve bu farklılıkların YON'larda fazlasıyla bulunduğu yukarıdaki verilerle aşikârdır.

Öte yandan göç, sadece olumsuzluklar üreten bir olgu değildir. Uzun vadede topluma dinamizm kazandıran bir maniveladır. Bu sebeple kimisine göre göçün durması hayatın bitmesi ile eşdeğerdir (Ortaylı, 2005).

Bu bölümde Türkiye için tazeliğini korumaya devam eden bir konu olan terör kaynaklı zorunlu göçün neden olduğu sorunlar ele alınacaktır. Güvenlik nedeniyle göçün ortaya çıkardığı sorunları bu göçten önceki iç göçlerden ayırmak mümkün değildir. Türkiye'nin kırdan kente göç nedeniyle yaşadığı sorunlar YON göçü ile daha da artmıştır. Dolayısıyla terör kaynaklı göç kentleşmeye ilişkin var olan problemleri daha görünür kılmıştır.

6.1. Kentleşme Üzerindeki Etkileri

Türkiye'de kentleşme iç göçün yoğunlaşmaya başladığı 1950'den beri sorunlu bir alan olarak kalmaya devam etmektedir. Kırdaki tarım işletmelerinin dönüşümü, tarımdaki makineleşme ve şehrin çekiciliği bu göçün esas sebepleridir. Bununla beraber ekonomik büyüme göçmenlere iş imkânı sağlayacak ölçüde olmadığı için göçmenler kent ortamına geliştirdikleri informel yapı ile uyum sağlamaya çalıştılar. Göçmenlerin kente, kentleşmenin dinamiklerine dahil olmadan, palyatif çözümlerle dahil olmaları 60 yıldır çözülememiş, hatta 1958 ve 1984 yıllarında çıkarılan imar afları ile yasal hale

getirilmiştir. Dolayısıyla hukuksuzluk ve keyfilik ülkemiz kentlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Türkiye'deki toplumsal dönüşümden kaynaklanan iç göçlere 1980'den sonra yeni bir göç türü daha eklenmiştir. PKK terör örgütünden kaynaklanan bu göç büyük ölçüde kitlesel nitelikte meydana gelmiştir. Kısa sürede ve bir milyonu bulan bu göç Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun önemli il ve ilçelerine ve batıdaki büyük kentlere yönelmiştir. Batıdaki kentler iç göçün baskısı altında oldukları için yaşadıkları sorunlar YON göçü ile daha da artmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun önemli il ve ilçeleri ise bu göçe hazırlıksız oldukları için kentleşme konusunda önemli sorunlar ortaya çıkmıştır.

YON göçünün kentleşme üzerinde birinci olumsuz etkisi bu göçün yoğunlaştığı kentlerde meydana gelen ani nüfus patlamasıdır. YON göçünün en fazla yoğunlaştığı bölge kentlerinden olan Diyarbakır'ın nüfusu 1980–2000 yılları arasında 643 binden 1.176 bine çıkarken aynı dönemde Van'ın nüfusu 383 binden 726 bine çıkmıştır (TÜİK, 2000). YON'ların bölge dışında en çok tercih ettiği illerden olan Mersin'in nüfusu ise 1986–1995 döneminde %40 oranında artmış ve göç edenlerin %83.3'ü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gelmiştir (Erjem, 2009:134–135). Özellikle Diyarbakır, Siirt, Şırnak, Bitlis, Adıyaman ve Urfa gibi kentlerden gelen bu göçmenler ekonomik nedenlerle değil, güvenlik gerekçesi ile göç ettiklerini ifade etmişlerdir (Erjem, 2009:135).

Geride mallarını bırakarak kente göç eden YON'lar eğitim düzeyi düşük olup %90 dolaylarında kendilerini yoksul olarak tanımlamaktadır (Göktürk, 1997:361). Göç etmeden önce %90 (Başbakanlık Aile Kurumu: 1998) oranında tarım ve hayvancılıkla uğraşan YON'lar kalifiye elemanlar olmadıkları için kent ortamında iş bulmakta daha çok zorlanmaktadır. Ekonomik yoksunluk ve işsizlik nedeniyle YON göçünün kentleri olumsuz olarak etkileyen ikinci yönü çarpık kentleşmedir. Göçmenler konut ihtiyaçlarını büyük ölçüde gecekondularla gidermektedir. Gecekondulaşma, şehirlerin konut ihtiyacından ziyade göçmenlerin yoksulluğundan kaynaklanmaktadır. YON'lar yoksulluk nedeniyle kira gelirlerini karşılayamadıkları için kendilerine ait düşük nitelikli konutlarla, gecekondularla barınma ihtiyaçlarını gidermektedir. Ancak bu

yapılaşma plansız, imarsız ve kamu arazilerinin işgal edilmesi suretiyle yapıldığı için keyfiliğe ve çarpık yapılaşmaya neden olmaktadır.

Mersin'e göç edenler üzerinde yapılan araştırmaya göre ailelerin %23'ü gecekondularda ikamet etmektedir (Erjem, 2009:80). Başbakanlık Aile Kurumu'nun araştırmasına(1998) göre ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin il ve ilçelerine göç eden YON'ların %73.8'i, batı illerine göç eden YON'ların ise %25.3'ü gecekondularda yaşamaktadır.

Gecekondu mahalleleri plansız yapılanma sonucu ortaya çıktığı için çevre ve imar kirliliğine neden olmaktadır. Kamu arazilerinin üzerindeki bu yapılar aynı zamanda adaletsizliğe ve kanunsuzluğa kapı açmaktadır. Çünkü yıllarca çalışan ve emeği ile konut edinenlerin yanı başında göçmenler hiçbir emek sarf etmeden hazine arazilerini işgal ederek konut edinmektedir.

YON göçünün kentleşme üzerindeki bir diğer olumsuz etkisi eğitim, sağlık, ulaşım, su, kanalizasyon ve diğer kamu hizmetlerinin sunumunda yetersizliğe yol açmasıdır. Bu kamu hizmetleri kaynak gerektiren, sunumu kısa sürede arttırılamayan hizmetlerdir. Merkezi ve yerel idareler YON göçünden önce de bu hizmetlerin sunumunda zaten zorlanıyorlardı. Ancak bu göçün ani ve kitlesel oluşu idareler üzerindeki yükü daha da arttırmıştır. Bu sebeple YON göçünün yoğun olarak yaşandığı bölgelerin çoğu temel hizmetleri etkin bir şekilde alamamaktadır. Hastane ve hekim başına düşen hasta, okul ve öğretmen başına düşen öğrenci artmaktadır. Göçmenler böylece kentin hızlı ve ucuz ulaşım, kanalizasyon, musluk suyu gibi hizmetlerinden yeterince faydalanamamaktadır.

Göktürk'ün (1997) araştırmasına göre Diyarbakır'a göç eden YON'ların oturduğu evlerin %52'sinin musluk suyu, %48'nin ise yolu bulunmamaktadır. Aynı araştırmaya göre Diyarbakır'daki ruhsatlı konut oranı % 1.6'dır. Kentin ihtiyaç duyduğu su 4000lt/sn olmasına rağmen kaynak potansiyeli 1150lt/sn olan üç kaynaktan su verilmektedir. Yine kentin mevcut kanalizasyon şebekesi toplam şebeke ihtiyacının %5.3'ü düzeyindedir.

Gerek gecekondu oranlarına gerekse kentsel altyapı hizmetlerine bakıldığında batı illerindeki sorunların daha az olduğu görülmektedir. Batı kentleri uzun bir süredir

göç baskısı altında olduğu için buraların göç konusunda daha deneyimli ve hazırlıklı olduğu değerlendirilmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında %24 olan kent nüfusu bu günlerde %75'lere ulaşmıştır. Türkiye'deki kentleşme hareketi esas itibari ile 1950'den sonra başlamıştır. Kırdan kente göçün olumsuz etkileri çözülmediği için bu sorunlar büyüyerek devam etmiştir. Hatta 1958 ve 1984 yıllarında çıkarılan imar afları ile çarpık kentleşmenin nedeni olan gecekondu meşrulaştırılmıştır. 1980'den sonra başlayan YON göçü ise Türkiye'deki nüfus hareketlerine yeni bir boyut kazandırmış, kentlerin üzerindeki yükü daha da arttırmıştır. Bu süreçte özellikle yoğun YON göçüne maruz kalan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin önemli merkezleri deneyimsizlikten ve kaynak yetersizliğinden dolayı daha çok sorun yaşamaktadır.

6.2. Ekonomik Etkileri

Sanayi devrimi ile beraber başlayan modern göç olgusunda göçmenler, sanayi kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu işçileri temin etmekteydi. Kır hayatında ailelerin büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla uğraşırken göç sonrasında işçileşmektedir. Daha önce kendi işletmesinde ve kendisi için çalışan köylüler yeni dönemde işverenin artı değerden daha fazla pay almasına hizmet edecektir. Dolayısıyla kırdan kente göçün öncelikli etkisi ailenin ekonomik işlevini değiştirmesidir (Sevim, 2004:120).

Batı toplumlarında ve Türkiye'deki kentleşme sürecinde meydana gelen bu ekonomik işlev değişimi YON'lar için de söz konusudur. Göç etmeden önce YON'ların %93'ü tarım ve hayvancılıktan geçinirken, bu oran göç sonrasında %25.3'e düşmüştür. Buna karşın YON'ların sadece %3.7'si göç öncesinde işçi iken, göç sonrasında bu oran %30'a çıkmıştır (Başbakanlık Aile Kurumu: 1998).

Kayıt dışılık ve enformel sektörlerin varlığı Türkiye'nin kronik ekonomik sorunlarıdır. Esasen bu iki yapı aynı zamanda birbirini besleyen unsurlardır. Çünkü enformel sektör olarak da isimlendirilen marjinal sektör vergi vermeyen, kamu idarelerince denetlenmeyen ve sosyal güvenliğe dahil olmayan bir yapıdadır. İşportacılık, tablacılık ve seyyar satıcılık gibi alanlarda etkin olan bu sektör mobil olduğu için etkin denetimden uzaktır. Sektörün kontrol altında olmaması kaçakçılığa, sağlıksız ve kalitesiz mal ve hizmet satışına, çevre kirliliğine ve devletin vergi ve sigorta

kaybına uğramasına neden olmaktadır. Türkiye'deki kayıt dışılık bazı uluslar arası kuruluşların hesaplamalarına göre GSMH'nin %32-34 arasındadır (ATO, <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=526>, 11 Mart 2010). Buna karşın yerel kaynaklara göre Türkiye'deki kayıt dışılık oranı daha da fazladır. 4 Ekim 2006 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi'yle ilgili genelgede (2006/28) Türkiye'de kayıt dışı ekonominin GSMH'nin yüzde 50'sinden fazla olduğu belirtilmiştir. 2006 yılında bu nedenle devletin alamadığı vergi 30.3 milyar YTL düzeyinde hesaplanırken, aynı yıl kayıt dışı istihdam nedeniyle uğranan prim kaybı ise 17 milyar YTL civarında seyretmektedir (ATO, <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=526>, 11 Mart 2010).

HÜNEE'nin yaptığı Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırmasına göre YON'dan çalışan erkeklerin %54.5'i sosyal güvencesiz işlerde çalışmaktadır (HÜNEE, 2005:49). Çalışma kapsamında sosyal güvencesiz çalışma oranının OHAL bölge kentlerinde çok daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Kentlerin göçmenlere yeterli istihdamı sağlayamaması ve göç eden bireylerin kalifiye eleman olmaması nedeniyle YON göçü enformel piyasaya da katkıda bulunmaktadır. Başbakanlık Aile Kurumu'nun araştırmasına göre YON'lardan göç öncesinde seyyar satıcılık ve pazarcılık yapan olmamasına karşın göç sonrasında bu nüfusun %5'i enformel sektörün içinde yer alan seyyar satıcılık ve pazarcılık yaparak geçinmektedir.

YON göçünün en büyük ekonomik etkisi bu göçün meydana getirdiği doğrudan maddi kayıplardır. Güvenlik nedeniyle göçün sebep olduğu doğrudan maddi kayıp Prof. Dr. Servet Mutlu (2008) tarafından hesaplanmıştır. Mutlu'ya göre bu göç iki tür doğrudan maliyet getirmiştir: Birincisi göç nedeniyle boşaltılan yerleşim yerlerindeki üretim kaybı, ikincisi ise göç edenlerin yeniden iskân maliyetidir.

Çalışmada boşalan yerleşim yerlerindeki hâsıla kaybı 2005 yılı fiyatlarıyla 16.33 milyar T.L. olarak hesaplanmıştır. Bu miktar doğrudan üretim kaybıdır. Bunun yanında üretimin çarpan etkisi de dikkate alındığında maddi kaybın daha çok olduğu görülecektir. Mutlu (2008), Erzurum Albölgesi'ne ilişkin bir girdi- çıktı analizinden hareketle göç nedeniyle meydana gelen dolaylı üretim kaybını hesaplamaktadır. Buna göre hesaplanan dolaylı üretim kaybı ise 3.92 milyar TL'dir.

YON'ların iki tür yeniden iskân maliyeti vardır. Bunlar; güvenlik gerekçesi ile göç ettikten sonraki iskân maliyeti ve Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi kapsamında boşalan yerleşmelere geri dönüşün maliyetidir. Birinci maliyeti karşılayan göçmenlerin kendisi iken ikincisini karşılayan devlettir. Çalışmaya göre (Mutlu, 2008) göç eden hanelerin yeniden iskân maliyeti 2981 milyon TL'dir. Devletin 2009 yılı sonuna kadar Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi kapsamında geri dönen haneler için yaptığı harcama ise 95.700.000 TL'dir.

YON göçünün doğrudan maliyetinin toplamı hesaplanacak olursa; 16.33 milyar TL boşalan yerleşim yerlerindeki hâsıla kaybı, 3.92 milyar TL dolaylı üretim kaybı, 2.981 milyar TL göç eden hanelerin yeniden iskan maliyeti ve 95.7 milyon TL Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi kapsamında geri dönen haneler için yapılan harcama olmak üzere toplam 24.181 milyar TL'dir.

YON göçü tam olarak durulmuş bir olgu değildir. Bundan sonraki süreçte de Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi kapsamında bir kısmı geri dönecektir. Bu sebeple Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi halen uygulanmakta olan bir proje olduğu için bu maliyetler daha da artacaktır. Kent ortamında kalacak olan YON'ların ise enformel sektördeki varlığının en azından bir süre daha devam edeceği ve bu yönüyle ekonomik hayatı etkilemeyi sürdüreceği açıktır.

6.3. Aile Kurumu Üzerindeki Etkileri

Göç, hem göç alan yeri değiştirir hem de göç ile gelenleri değiştirmektedir. Modernitenin bir olgusu olan kırdan kente göç, toplumu değiştirdiği gibi aileler de bu dönüşümden derin bir şekilde etkilenmektedir (Aydoğan, 1997:546). Çünkü fiziki değişim sosyo-ekonomik değişimi beraberinde getirmekte ve bu da doğal olarak yeni ilişkiler ağının doğuşuna neden olmaktadır. Yeni ilişkiler ağı zamanla toplumu bütün yönleri ile değişime uğrattırırken en küçük sosyal kurum olan aile de bu değişimden kendisine düşen payı almaktadır.

Zorunlu göç ile geleneksel yapı çerçevesinde şekillenen aile ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda farklılık gösteren kente göç nedeniyle kökten sarsılmıştır. Ekonomik dengenin bozulmasına bağlı olarak ortaya çıkan konut sorunundan dolayı birkaç ailenin beraber yaşadığı ortamlarda aile bireyleri sosyal anlamda zorlandıkları gibi çocuklarına

gereken ihtimamı da gösterememektedir (Şirin, 1997). Bu durum ailenin mahremiyetini zedelemiş, aile fertleri en doğal ihtiyaçlarını bile karşılayamaz olmuşlardır.

Göç ile beraber ortaya çıkan ekonomik sorunları aşmak için çocuklar çalışmaya başlamış ve çocuğun fiziksel güç olarak aileye katkısının olması zorunlu hale gelmiştir. Diyarbakır'da sokakta çalışan çocuklar üzerinde yapılan bir çalışmaya göre (Oğuzsoy, 2008) sokakta çalışan çocukların % 62.2'si göçle kente gelen ailelerin çocuklarıdır.

6.4. Psikolojik Etkileri

Göçün etkileri göçe iten etmenlere, göç edenlerin niteliklerine ve göç edilen yerin yapısına göre şekillendiği için psikolojik etkileri de kişiye ve gruba özgüdür. Kişileri göçe iten nedenler, göçün süresi ve göç sonrası yaşanan sorunlar karmaşık bir etkileşim içinde göç edenlerin psikolojisini olumsuz olarak etkilemektedir (Sır vd. 1998:84). Dolayısıyla göçün ruh sağlığı üzerindeki etkileri göç öncesinde, göç sürecinde ve göç edilen yerde yaşanan olaylara göre farklılık göstermektedir. Sır vd. göçün psikolojik etkilerini şöyle açıklamaktadır:

“Göçle ilgili yapılan çalışmalarda göçmenler arasında ruhsal bozuklukların yaygınlığı, yerleşik nüfusa göre daha yüksek bulunmuştur (Kinzie ve Mason 1983, Lin ve ark. 1979). Göçün travmatik etkisiyle gelişen ruhsal rahatsızlıklar kısa reaktif psikoz, major depresyon, alkol kötüye kullanımı, psikosomatik hastalıklar, uyum bozuklukları gibi çok geniş bir yelpazeye dağılırlar (Horowitz 1975 ve 1986). Literatürde en sık bildirilen ruhsal bozukluk major depresyondur. Kinzie ve arkadaşlarının (1984) yaptıkları çalışmanın ardından travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve buna eşlik eden tek uçlu depresyon ve anksiyete bozuklukları en sık bildirilen tanılar olmuşlardır (Bohenlien ve ark. 1985).” (Sır vd. 1998:84)

Kişinin göç ile kaybedeceği, geride bırakacağı şey çok ise ve göç isteğe bağlı olmayan, zorunlu göç niteliğinde ise meydana getireceği ruhsal tahrip daha çok olacaktır. Çünkü zorunlu göç, ani olarak ortaya çıkan ve kişiye yönelen bir tehdidi bertaraf etmek için başvurulmuş bir yöntemdir. Birey zaten kendisine yönelen dış tehditten dolayı bir travma yaşamaktadır. Buna ek olarak akrabalarını, mal ve mülkünü geride bırakan zorunlu göçerler yabancı oldukları kent ortamına göç ederek daha büyük psikolojik sorunlar yaşamaktadır. Göç sonrasında kişi, yeni çevreye uyum sağlayıncaya kadar üzüntü duymaktadır.

En sık görülen psikolojik zorluklar reaktif psikoz, aşırı alkol kullanımı, psikosomatik hastalıklar, uyum bozuklukları, depresyon, anksiyete (bunaltı/endişe) ve ilişki problemleridir (Sır vd. 1998:84). Bu sorunlar cinsiyete, yaşa, kültürel yapıya, eğitim

düzeyine ve ekonomik duruma göre farklılık göstermektedir. Örneğin göç edilen yerdeki dil farklılıklarına çocuklar yaşlılara göre daha hızlı uyum sağlamaktadır. Yine göç edilen yerde düzenli işi olan bireyler işi olmayanlara ve ev hanımlarına nazaran daha hızlı yeni sürece ayak uydurmakta ve travma dönemini erken atlattıklarıdır.

Terör nedeniyle ve zorunlu olarak yerlerinden göç olan YON'lar açısından bakıldığında göç sürecinin üç aşaması da, yani göç öncesi, göç aşaması ve göç sonrasında karşılaşılan tablo, sorunlu görülmektedir. Öncelikle YON'lar isteğe bağlı göç etmemişlerdir. Terör baskısı veya güvenlik güçlerinin talebi ile yerlerinden olmuşlardır. İkincisi Yerinden Olmuş Nüfus göç ederken geride akrabalarını, geçim kaynakları olan mal, tarla ve bahçelerini bırakmışlardır. Nitekim Diyarbakır'a göç eden YON'lar üzerinde yapılan bir araştırmaya göre (Göktürk, 1997:365) hanelerin %81.6'sı geride evlerini, %63.5'i bağ-bahçelerini, %67.7'si tarlalarını ve %44.8'de canlı hayvanlarını bırakarak göç etmişlerdir. Çalışmaya göre geride bir şey bırakmayanların oranı ise sadece %16.61'dir. Son olarak YON'lar ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına yabancı oldukları kent ortamına göç etmişlerdir. Türkiye'de kentler zaten 1950'den sonra göç baskısı altındaydı ve kentsel altyapı göç edenleri emebilme kapasitesine sahip değildi. Kent kurumları ise bu sorunların çözümünde yetersiz kalmaktaydı. 1950'den sonraki göçlerden dolayı malul olan kentler terör nedeniyle başlayan bu yeni göç dalgasının bireylerine kent hayatının sosyo-ekonomik ve kültürel şartlarını sağlamaktan uzaktı. Göçün ruh sağlığı üzerindeki etkilerine dair yukarıdaki parametreler ışığında bakıldığında zorunlu göçün YON'ların psikolojileri üzerindeki büyük etkisi kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan çalışmalarda istemli gerçekleşen göçlere göre, zorlamayla gerçekleşen göçlerde ruhsal bozuklukların daha fazla ortaya çıktığı görülmektedir (Sır vd. 1998:84).

Zorunlu göçün YON'lar üzerindeki psikolojik etkisi üzerine yapılan az sayıda çalışma vardır. Sır vd.(1998) tarafından Diyarbakır'a göç eden YON'lar üzerinde yapılan araştırmaya göre göç edenlerin öfke dışındaki bütün psikolojik özelliklerinin göçten etkilendiğini ortaya koymaktadır. Çalışmaya göre YON'lar kendilerini güvende hissetmedikleri için göçün meydana getirdiği öfkeyi dışa yansıtmamakta bu da göçmenler arasında öfkenin düşük çıkmasına neden olmaktadır. Araştırmaya göre YON'lar terör nedeniyle kimden zarar geleceğini kestiremedikleri için paranoid, şüpheli olmakta ve etraflarına güven duymamaktadırlar. Yine göç edenler arasında

şizofreni vakalarının ve aşırı strese bağlı olarak obsesif- kompulsif bozukluğu vakalarının arttığı görülmüştür. Kişiler yaşanan sorunlar nedeniyle topluma yabancılaşmış, özgüvenlerini yitirmiş, depresyon, uyku bozukluğu ve büyük oranda somatizasyon tespit edilmiştir. Çalışmanın sonunda evlerinden, topraklarından ayrı kalan bu insanların şehir ortamına da uyum sağlayamadıkları ve psikiyatrik sorunlarına yardımcı olunması, uyum konusunda programlar hazırlanması gerektiği belirtilmiştir.

Bir diğer çalışma ise Aker ve ark. tarafından 2002 yılında İstanbul'un çeşitli semtlerine göç eden YON'lar üzerine yapılan araştırmadır. Araştırmaya göre zorunlu göç ruhsal hastalıkların gelişmesine eğilim yaratmış, travmatik yaşantı depresyon ve diğer anksiyete ve somatoform bozukluklarına sebep olmuştur. Hem işkence gören hem de zorunlu göç yaşamış kişilerde TSSB ya da psikopatoloji oranı arttığı görülmüştür. Bu YON'larda travmatik stres belirtilerinin yanı sıra, diğer anksiyete ya da somatoform bozukluklar da tespit edilmiştir.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde zorunlu göç mağdurlarıyla yapılan çalışmada, güvenlik nedeniyle köy ve mezralardan Van il merkezine göç etmek zorunda kalan kişiler arasında ruhsal hastalıkların yaygınlığı araştırılmıştır (Kara, 1997). Çalışmanın sonucunda %30'a yakın oranda depresyon, %15 oranında panik bozukluğu ve %19 oranında somatizasyon bozukluğuna rastlanılmıştır. Sonuçların Türkiye'de yapılmış diğer alan çalışmalarına göre daha yüksek olması, göçmenlerin yaşamlarının tehdit altında olduğu bir ortam içinde bulunmalarına, işlerini kaybetmelerine, ekonomik durumlarının kötüleşmesine, toplumsal yaşamlarının bozulmasına, istemedikleri bir göçe zorlanmalarına, göç sonrası kötü koşullarda yaşamak zorunda kalmalarına ve toplumsal desteklerini kaybetmelerine bağlanmıştır (Aker ve vd. 2002:98). Çalışmada güvensizlik, ümitsizlik ve bastırılmış öfke duyguları içinde yaşayan göçmenlerin depresif bir zeminde kuşkucu, çekingen, içe kapalı bir davranış kalıbı geliştirdikleri gözlemlenmiştir (Aker vd., 2002:102).

Bu konuda yapılan bir başka çalışmada yaşamlarının bir döneminde işkenceye maruz kalmış 32 kişi ile görüşülmüş, Güneydoğu Anadolu'dan zorunlu olarak göç etmiş bir grup ile politik olarak aktif ve İstanbul'da yaşayan ayrı bir grup incelenmiştir (Aker vd., 2002:101). Çalışmanın sonuçları, işkence ile birlikte göçe zorlanmış kişilerde daha fazla oranda ruhsal sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmaya katılanların

%70'inden çoğunda dikkatini toplamakta güçlük, kendini huzursuz, sinirli hissetme ve acı veren anların istemedikleri halde sürekli zihinlerine gelmesi gibi belirtiler gözlemlenmiştir.

Psikolog Diyar Oğuzsoy(2008) tarafından Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde yaşayan 12–17 yaş grubunda ve yarısı sokakta çalışan toplam 164 çocuğun örneklem alındığı çalışma sonucunda, sokakta çalışan çocukların depresyon düzeylerinin, sokakta çalışmayan çocuklara göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Sokakta çalışan çocukların yüzde 50'sinde orta düzey, yüzde 22'sinde hafif düzeyde depresif belirtiler bulunurken sokakta çalışmayan çocuklarda orta düzey depresif belirti oranının yüzde 23.2 olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre sokakta çalışan çocuklarda, çalışmayanlara göre 2 kat daha fazla depresif belirtiler görülmüştür (<http://www.diyarbakirgazetesi.com/haberdetay.asp?bolum=601&uyeid=0>, 02.05.2010).

Yukarıdaki çalışmalar YON'ların göç nedeniyle başta güvensizlik, kaygı, ümitsizlik, özgüven eksikliği, bastırılmış öfke duyguları olmak üzere bir çok ruhsal sorun yaşadığını ortaya koymaktadır. Göçün zorunlu nitelikte olması ise yaşanan psikolojik sorunları ağırlaştırmış ve çeşitlendirmiştir.

6.5. Kimlik Sorunu ve Etnik Ayrışma

Kimlik kavramı sosyal bilimlerde giderek daha çok konuşulan ve farklı anlamlar yüklenen bir terimdir. Sosyal, ekonomik ve kültürel çevre, kimliğin oluşumunda büyük pay sahibi olduğu için göç sonrası yeni kimlikler oluşmaktadır. Çünkü yeni toplumsal yapı yeni bir kimliğin oluşumunu ateşlemektedir.

Türkiye'de etnik ayrışmanın son yıllarda özellikle bazı batı kentlerinin sokaklarında kendisini göstermektedir. Bu kentler ise en çok YON göçüne uğrayan Adana, Mersin, İstanbul gibi kentlerdir. Buralardaki etnik ayrışmayı sadece YON'larla açıklamak fazla indirgemeci bir yaklaşım olur. Bu gelişmeler Türkiye'deki siyasi gelişmeler, ekonomik yapı ve PKK terör örgütü gibi birçok aktörün ve gelişmenin etkisinde ortaya çıkan kompleks bir süreçtir. Ancak konunun mahiyeti gereği burada sadece YON'lar üzerinde durulacaktır.

Bu bölümde öncelikle kimlik kavramı kısaca açıklanacaktır. İkinci olarak Türkiye’deki kentleşme sürecinde göçmenlerin kente nasıl uyum sağladığı ele alınacaktır. Son kısımda ise YON’lardan kaynaklanan etnik polarizasyon konusu işlenecektir.

6.5.1. Kimlik Kavramı

Kimlik, kısaca çeşitli büyüklük ve nitelikteki grupların “kimsiniz, kimlersiniz?” sorusuna verdikleri cevaplardır (Güvenç, 1993:3). Bu soruyu sorduran birinci şey hayatın sorunsallaştırılmasıdır, ikinci şey ise bu soruyu sorduracak bir etkinin meydana gelmesidir (Yıldız, 2007:9). Kişinin kim olduğunu ortaya koyan bütün sorular kimlikle ilgilidir. İnsanın kendisini ne olarak/neye dayanarak tanımladığı ve kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu kimlik ile ilgilidir ki buna “mensubiyet”, “aidiyet” denir (Yıldız, 2007:9).

16.yüzyıla kadar Avrupa’da göçmen olan iki kimlik vardır. Bunlar; kilise yani din ve feodal yapılarıdır (Sadoğlu, 2003:8-9). Din adamları ve eğitimci kesimler din eksenli kimlik tanımlaması yaparken, gelir ve eğitim düzeyi düşük kimseler de kendilerini feodal yapılar ile özdeşleştirmekteydi. Rönesans, Reform ve aydınlanma hareketleriyle beraber laikleşen Avrupa’da kilise siyasal alanın dışına itilmiş ve feodal unsurlar da ortadan kaldırılarak mutlak monarşiler ortaya çıkmıştır (Sadoğlu, 2003:9). Bu merkezîyetçi ve yeni siyasal yapılar ile Avrupa ulus devletleri doğmuştur. Böylece ortaçağın dine ve feodaliteye dayalı tanımlamaları, yerini “ulus” bilincine bırakmıştır.

Benzer bir kimlik dönüşümü Osmanlı coğrafyasında yaşanmıştır. Klasik Osmanlı toplumunda kimlik “millet” kavramı etrafında şekilleniyordu. Ancak Osmanlı İmparatorluğu’nda “millet” kavramı “ulus” anlamında kullanılmıyordu. İslam hukukundan hareketle “millet” kavramı, belli bir din veya mezhebe bağlı olanlar topluluğu anlamına geliyordu (Sadoğlu, 2003:54). Batıdaki uluslaşmanın etkisi ile Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar devam eden kimlik arayışı “ulus devlet”in doğuşu ile sonuçlanmış ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur.

Kişiler ve toplumlar ilişkiler ağı içerisinde ve karşılıklı etkileşimle bireysel ve sosyal kimliklerini oluştururlar. Bu yönüyle kimliğin oluşumu dinamik bir süreç olup

mütemadiyen kendisini yenilemektedir (Şimşek, 2002:35). Normal koşullarda bireysel ve toplumsal örüntüler çatışmaya yol açmadan ve karşılıklı etkileşim ile kimlik inşa edilirken, hızlı toplumsal değişimlerin yaşandığı dönemlerde söz konusu ilişkiler çelişkilere, ayrışmalara ve çatışmalara neden olabilmektedir (Şimşek 2002:35). Bu noktadan hareketle zorunlu kitlesel göçlerle farklı bir kültürel, sosyal ve ekonomik ortama göç eden YON'ların kent ortamında yeni kimliklerini oluştururken kentin geri kalanı ile bir kısım gerilimler yaşamaları beklenebilir.

Kişi veya grupların tek kimliği olmaz, duruma göre sahip olunan kimlikler vardır. Kimlik iki yönlü bir etkileşim ile şekillenir. Denklem bir tarafında birey, öte tarafında ise toplum vardır. Kimlik bir ölçüde kişinin kendisi tarafından inşa edilir; öte yandan toplumun kişiye attığı değer yargıları da kişinin kimliğini etkilemektedir (Genç, 1997:312-313). Bunun için kimlik hem öznel hem de toplumsaldır. Kimliği bir grubun ortak değeri haline getiren de kimliğe şekil veren iki şeyden biri olan toplumsallık unsurudur.

Kimlikler; bireysel, kişisel, resmi-ulusal ve tarihi-kültürel olarak dörde ayrılırlar. Yani bir kişinin dört farklı kimliği bulunmaktadır. Bunlardan ilk ikisi tekil olup sadece kişiyi etkilediği için sorunlu alanlar değildir. Birey; bireysel ve kişisel kimliklerden isteğini seçer ve istediği zaman da bu kimliklerini değiştirir. Bu seçimler veya değiştirmeler sorun doğurmaz. Buna karşın resmi-ulusal ve tarihi-kültürel kimlikler kolektif nitelikte olduğu için günümüzde sorun üreten alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimliğin tanımını ve kimlik çatışmasını Yıldız(2007) şöyle ele almaktadır:

“... belirli bir toplumsal alanda başkalarıyla etkileşim sonucunda edindiği, kendisini içinde saydığı, birtakım konulara ilişkin rollerin toplamı (Güleç 1992:15-16) olarak düşünüldüğünde, kimlik; belirli toplumsal imgeler söz konusu olduğunda kişinin kendisini içinde hissettiği, çeşitli büyüklüklerdeki gruplara ilişkin grup içi ve grup dışı imajların bütünlüğü ve uyumu olarak da görülebilmektedir bu imajlar arasında uyumsuzluklar büyüdüğü zaman çeşitli biçimlerdeki kimlik sorunları doğmaktadır.” (Yıldız, 2007:10-11)

Kişinin gündelik yaşamdaki ilişkiler ağı onun kimliğini etkilemektedir. Bir toplumun değer yargıları ve yaşam tarzı kimliği şekillendirmektedir. O halde ekonomik ve sosyal yapı ile uyuşmayan bir kimliğin sorunlar yaşaması kaçınılmazdır. Nitekim Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler kimlik krizi yaşamışlardır. Kendi kültürel değerlerini bırakmak istemeyen, aynı zamanda Almanya'da yaşamak zorunda olan göçmenler her iki toplumsal yapıdan etkilenecek üçüncü bir kimlik geliştirmişlerdir.

6.5.2. Türkiye’de Kentleşme Süreci, Kültürel Gecekondukluk ve Hemşericilik Anlayışı

Modernleşme, kırdan kente göç etmiş bireyin zamanla değer yargılarında, davranış kalıplarında, toplumsal hayatta özgülleşmesini ve bir kısım özellikler edinmesini bekler (Genç, 1997:313). Kişi ancak böylesi bir kimlik dönüşümü yaşadığında kentlileşir. Ancak, böylesi bir kimlik dönüşümü Batı toplumuna has bir durumdur. Çünkü sanayileşmenin hızından dolayı Batı’daki sosyo-ekonomik ortam kentlileşmeyi biçimlendirecek bir yapıda olduğu için kentli bir yapı inşa edilmiştir.

Türkiye’de kırdan kente göç ile gelen kitleler kent ortamında, kentlileşme olanaklarından mahrum oldukları için kendi çözümlerini geliştirmişlerdir. “Kültürel Gecekondukluk” doğuran bu süreç esas itibarıyla kent kurumlarının ve toplumsal aktörlerin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bireyi kent ortamında özgürleştirecek, özgül bir aktör olarak ortaya çıkmasını sağlayacak ekonomik, sosyal ve kültürel ortam olmadığı için göçmenler, yeni yaşam alanlarında(kent) kırsal değerleri yeniden üretmektedir. Üretilen bu yeni değerler bütününe ise “Kültürel Gecekondukluk” denir.

“Kültürel Gecekondukluk” kırsal ve kentsel hayata ait değerleri bir arada bulunduran, melez yapıya sahip bir kimliktir. Arabesk kültür olarak da isimlendirilen bu yapı göçmenlerin kentte yaşadıkları gerilim ve kimlik sorunlarına karşı geliştirdikleri bir yaşam tarzıdır.

Kitlesel ve zincirleme göçlerde kent kurumları yetersiz kaldığı için bireyler kökene dayalı tanımlamalar yaparak “hemşericilik” gibi yeni kimlikler geliştirmektedir (Güneş-Ayata, 1991:97). Hemşericilik, duruma göre değişen bir kimlik olsa da temelinde din ve dil ve köken birliği eksenine dayanmaktadır (Güneş-Ayata, 1991:97). Kent kurumlarının konut, iş, eğitim, sağlık ve kültür alanlarında eksik kalması göçmenleri enformel piyasalara itmektedir. Bireyler bu ihtiyaçlarını karşılamak ve kente eklemlenmek için hemşeri derneklerine ve akrabalara başvurmaktadır. Kamu kurumlarının düzenlemediği bu alan, enformel ilişkilerle yürütülmektedir. Oysa kent hayatında katmanlaşma ekonomik örgütlenme ve sınıfa dayanmaktadır.

Göçmenlerin göç edip geldikleri köy ortamının sosyal yapısı ile kent ortamının sosyo-ekonomik yapısı farklıdır. Bu farklılık göç edenlerin kimlik sorunu yaşamalarına neden olmaktadır. Göçmenler yabancı oldukları şehirde konut ve iş ihtiyaçlarını

hemşerilerinin yardımı ile karşılarlar (Güneş-Ayata, 1991:90–91). Hemşerilik ekonomik ihtiyaçları gidermenin yanında kente eklenmenin ve sosyalleşmenin de bir aracıdır. Böylece göçmenler, geleneksel değerlere sahip köyü bırakıp anonim ilişkilerin hâkim olduğu kente göçtüğünde kendisini yeniden tanımlama ve yeni bir kimlik edinme gereği duymaktadır (Güneş-Ayata, 1991:98). Hemşerilik, kolektif niteliği ile alternatif bir kimlik olarak ortaya çıkmaktadır. Gecekondularda kümelenen akraba, aynı din, mezhep ve dil toplulukları kentin heterojen yapısında yeni kimliklerini inşa etmektedir. Bunun nedeni hemşericiliğin kente adapte olmanın aracı haline gelmesi, kent kurumlarının fonksiyonunu yerine getirmemesidir.

Göçmenler, uzun vadede farklı kişi ve gruplarla iletişime geçmelerine rağmen hemşerilik kimliği giderek belirginleşmektedir (Güneş-Ayata, 1991:98). Bireyler akraba ve hemşeri dernekleri ile sosyalleştikleri için bu kişi ve dernekler göçerlerin siyasi tercihlerinde ve iş seçimlerinde belirleyici olmaktadır. Bu nedenle büyük kentlerde bazı iş kolları belli bir il veya ilçeden gelenlerin kontrolündedir (minibüsçülük, fırıncılık vb.). Kentin yönetimine dâhil olma ve ekonomik değerlerinden pay alma hemşericilik kimliği üzerinden yürümektedir.

6.5.3. YON’larda Kimlik Sorunu ve Etnik Ayrışma

Türkiye son dönemlerde artan bir şekilde etnik, dini ve kültürel farklılıkları konuşmaktadır. Bu tartışmanın birçok sebebi vardır; Avrupa Birliği Uyum Süreci, PKK terörü, büyük kentlerdeki etnik ayrışma ve Türkiye’deki ifade özgürlüğünün giderek artması bunlardan birkaçıdır.

Türkiye’de etnik ayrışmanın ortaya çıkışını Güneş-Ayata (1997) üç sebebe bağlamaktadır. Bunlar; Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde Balkanlar ve Kafkaslardan Anadolu’ya göç, farklı etnisiteler ve kültürler arasındaki evlilikler ile 1950’den sonra köyden kente göçtür. Bu üç nedenden dolayı farklı etnik unsurlar birbirlerine daha yakın yaşamaya başlamış ve daha fazla ilişkiye girmiştir. Birbirlerine yakın yaşama nedeniyle etnik gruplar kimliklerini tanımaya, sorgulamaya ve diğer etnik gruplardan etkilenmeye başlamışlardır. Kişi veya grup diğer gruplarla karşılaştığında karşılıklı etkileşim içinde “ben kimim” sorusunu sorarak kimliğini tanımlamaktadır. Kendi kimliğini tanımladığı ölçüde de diğer grupları ötekileştirdiği için gerilimler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla

Türkiye'deki etnik nitelikli problemler ekonomik ve siyasal hayatın bu gruplara daha fazla nüfuz etmesinden ve bu grupların birbirlerine daha fazla benzeşmelerinden kaynaklanmaktadır (Güneş-Ayata, 1997:225).

Göç, dini ve kültürel kimliği güçlendiren bir olgudur (Karpat, 2003:10). Kişiler yabancı bir ortama girdiklerinde genellikle savunma psikolojisine girerler. Din ve kültür bu savunma mekanizmasının en önemli silahlarıdır. Almanya'ya göç eden Türklerin daha çok dindarlaşması ve kentlere göç eden Alevilerin kültürel kimliklerini koruma refleksi göstermesi bunun örneklerindedir (Karpat, 2003:10).

YON kaynaklı etnik ayrışmada, göçten dolayı farklı grupların aynı mekânı paylaşmalarının ve sıkılaştıran ilişkiler ağının etkisi vardır. Ancak YON'ların niteliğinin de etnik ayrışmada önemli bir etken olduğu değerlendirilmektedir.

YON'ların göç sonrasında içine girdikleri toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı onları yeni bir kimlik inşasına itmektedir. Çünkü kırsal geleneksel yapısı, tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomisi ve ataerkil aile yapısı ile kentteki ekonomik ve toplumsal yapı farklılık arz etmektedir. YON'ların kimliklerini inşa için soracakları "ben kimim" sorusuna verecekleri cevap, doğrudan doğruya onların sosyo-ekonomik ve kültürel nitelikleri ile ilintili olacaktır.

YON'lar eğitim ve gelir düzeyleri düşük, kent ortamına yabancı ve patriarkal aile yapısına sahip kitlelerdir. Kent hayatı, iş ve konut gibi ihtiyaçları sağlamadığı için YON'lar da diğer göçmenler gibi bu ihtiyaçlarını akraba ve hemşeri yardımlarıyla geçekondularda ve enformel piyasada karşılamaktadır. Hemşeri yardımları ile kente adapte olmaya çalışan YON'lar aynı bölgelere toplanarak sınıfsal olmayan, kökene dayalı tabakalaşma meydana getirmektedir. Ayrışmanın bu birinci ayağı yoksulluktan, işsizlikten ve kent kurumlarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

YON'ların kapalı aile yapısı ve kent hayatına yabancı olması, kökene dayalı tabakalaşma ile birleştiğinde dışarıdan bağımsız bir ilişkiler ağı oluşmaktadır. Artık aynı bölgelerden göç eden insanlar birbirleri ile iletişime geçmekte, kız alıp vermekte ve ticaret yapmaktadır. Böylece ekonomik ve sosyal hayattaki akraba ve hemşeri odaklı ilişkiler ağı nedeniyle biz ve onlar ayrımına gidilmektedir. Bu durum karşılıklı etkileşim ile ulusal bir kimliğin oluşumunu zorlaştırmaktadır.

Benzer bir konuda yapılan bir araştırma, kapalı toplumların entegrasyonu zorlaştırdığını ortaya koymaktadır. Sadoğlu (2007), Stalin tarafından zorunlu olarak yerlerinden göç ettirilen Türkler üzerinde yaptığı araştırmasında kentin sosyo-kültürel hayatına alışkın Tatarların Ruslarla kaynaştığını, dil ve kültürlerini unuttuklarını, Ruslarla kız alıp verdiklerini ortaya koymaktadır. Buna karşın kırdan göç ettirilen ve kent yaşamına yabancı olan Ahıska Türkleri, Ruslardan kültürel anlamda izole bir hayat düzeni kurmuş, kendi dillerini ve kültürlerini muhafaza etmişlerdir.

Ortak bir kültürün inşasında en önemli unsurlardan birisi dildir. Ulusçuluk sürecinde devlet vatandaşlarını tek bir kimlik altında toplamaya yönelik politika gütmeye yoluna giderken, vatandaşları bir arada tutma aracı olarak ulusal dil ve kültürü kullanmıştır (Şimşek ve Ilgaz, 2007:194). YON'lar üzerinde yapılan araştırmalar, YON'ların %70'lere varan oranda evde ve sokakta iletişim dili olarak Türkçe'den başka diller kullandıklarını ve bir kısmının da hiç Türkçe bilmediğini ortaya koymaktadır.

Kimlik bunalımlarının temelinde yaşam tarzı ve inanç farklılıkları ile kültürel değişimler yer almaktadır (Yıldız, 2007:12). Smith'e (aktaran, Yıldız) göre ulusal bir kimliğin oluşmasını sağlayan en temel öğelerden birisi de ortak bir tarihsel bellektir. Oysa YON'ların eğitim düzeyleri ve sosyal çevreleri göz önüne alındığında böylesi bir tarih bilincinin var olduğunu ileri sürmek aşırı iyimserlik olur. Eğitim düzeyinin düşüklüğü, YON'lar ve YON'ların göçüp geldiği bölgeler için tarihsel bir gerçekliktir. Orta çağlardan beri süregelen feodal yapı, ağalık ve şeyhlik sistemi ve devletin hiçbir zaman kurumları ile tam olarak nüfuz edemediği kapalı toplumsal yapı bu sorunun ana kaynaklarıdır.

Bir grubun farklı niteliklerde olması tek başına bir etnik polarizasyon nedeni değildir. Grubun bu farklılıkları idrak ederek bir kimliğe dönüştürmesi ve siyasal alana taşınması ile gerilimler ortaya çıkmaktadır. Terör örgütüne yönelik operasyonlar, örgütün düzenlediği saldırılar, sokak gösterileri bu ayrışmayı beslemekte ve göçmenlerin manipüle edilmesini kolaylaştırmaktadır.

Gerek Sadoğlu'nun (2007) çalışması gerekse Türkiye'de kırdan kente göçü konu alan diğer çalışmalar şunu ortaya koymaktadır: Göç edenlerin yeni ortamlarına uyumu, onların sosyo-ekonomik ve kültürel niteliklerine ve kapasitelerine bağlıdır. Kentin kültürel yaşamını bilen, eğitilmiş ve kentin üretim çarkına dâhil olabilen göçerler uyum

sorunu yaşamazlar. Buna karşın kent hayatına yabancı, eğitim düzeyi düşük ve içe kapalı yapılar gettolar oluşturarak “biz” ve “onlar” ayrımını keskinleştirerek hayatlarına devam etmektedirler.

Türkiye’de, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin dışındaki bölgelerden kente göç edenlerde ortaya çıkan sorunlar sosyo-ekonomik ve kültürel(kent kültürüne ilişkin sorunlar) olmakla sınırlı kalmaktadır. Buna karşın Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden göç eden YON’larda yukarıdaki sorunlara ek olarak, farklı dinamiklerin de etkisiyle etnik polarizasyon ortaya çıkmaktadır. YON’ların akraba ve hemşerileriyle kurdukları gettolar ve enformel piyasa çarkı, kamu kurumlarının etkisinden uzak olduğu için sosyolojik anlamda kendisini bağımsız bir şekilde kurgulamaktadır.

Özelde YON ve genelde ise Kürt etnisitesini temel alan etnik polarizasyonun Türkiye’nin gündemini daha çok meşgul edeceği muhakkaktır. Bu konuyu daha da hassas kılan ise YON’lardır. Zira Türkiye’nin batısında yaşayan bu kitlelerden dolayı ortaya çıkacak bir toplumsal olayın meydana getireceği yıkım Türkiye’nin birlik ve beraberliği hususunda telafisi imkânsız zararlar meydana getirebilir.

6.6. Suç Oranları Üzerindeki Etkileri

Suç belli davranışların yasak sayılması ve bu hareketleri yapanlara devlet tarafından yasalarla belirlenmiş müeyyidelerin uygulanmasıdır (Kocadaş, 2007:159). Bireylerin neden suç işledikleri konusunda birçok teori ortaya atılmıştır. Bu teorileri üç ana grupta toplamak mümkündür. Bunlar; Biyolojik Suç Teori’leri, Psikolojik Suç Teori’leri ve Ekolojik Suç Teorileridir (Kocadaş, 2007:161). Biyolojik Suç Teori’lerine göre bireyler suçlu doğarlar ve farklı fiziksel özellikleri ile bunu belli ederler. Psikolojik Suç Teorileri’ne göre ise suç işleme kişinin davranış bozukluğundan veya kişilik unsurları arasındaki etkileşimden kaynaklanmaktadır. Son grupta bulunan Ekolojik Suç Teorileri’ne göre ise kişi yüksek suç oranlarının işlendiği yerlerde yaşadığı, norm çatışması yaşadığı, düşük gelire sahip olduğu veya yüksek sosyal hareketlilik yaşadığı için suç işlemektedir. Dolayısıyla son teori suç işleme nedenini çevresel faktörlere bağlamaktadır.

Yukarıdaki teorilerin çeşitliliğine rağmen genellikle suç ve suçluluk ile ilgili çalışmalarda suç eylemi ile düşük sosyo-ekonomik düzey arasında güçlü bir ilişki

olduğu kabul edilmektedir (Kocadaş, 2007:157). Kentleşme ile beraber kırdan kopup gelen kitlelere, kent kurumlarınca yeterli altyapı hizmetlerinin sunulmaması ve sanayideki büyümenin göçle gelen nüfusa yeterli istihdamı sağlamaması, göç edenler ile kentin eski sakinleri arasındaki sosyo ekonomik makasın açılmasına neden olmaktadır. Türkiye örneğinde olduğu gibi göçmenler kentin çarklarına dâhil olmadığı için gettolar oluşturmaktadır. Çarpık kentleşme, yüksek işsizlik oranları ve aynı kenti paylaşan bireyler arasındaki adaletsiz gelir dağılımı bireyleri suça itmektedir (http://www.kriminoloji.com/Stres_Kentlesme_Suc.Balcioglu.htm, 12 Nisan 2010). Kentleşme gelenekleri ve göreneklere eriterek düzensizliklerin ve problemlerin kaynağı olmakta, insanları ruhsal stresle karşı karşıya bırakmaktadır. Göçle birlikte geleneksel mekanizmalar çözülür, ancak yenileri eskilerin yerini hemen almamaktadır. Ortaya sapkın davranışlar çıkar. Belli başlıları; suçluluk, alkolizm, fuhuş, ruh sağlığı bozukluklarıdır. Kentte, koruyucu, denetleyici ve gözetici mekanizmalar çözülür, başıboşluk meydana gelir (http://www.kriminoloji.com/Stres_Kentlesme_Suc.Balcioglu.htm, 12 Nisan 2010).

Gecekondu bölgeleri, plansız ve imarsız yapılaşmadan kaynaklanan karmaşık bir yapıya, getto bölgeleri ise dışa kapalı sosyal bir yapıya sahiptir. Bu yapılar, organize suç ve terör örgütleri açısından uygun barınma ve hareket alanı oluşturmaktadır. Bu sebeple 1970–1980 arasında yasadışı örgütleri bu alanlarda etkin olmuşlardır.

Talat Paşa'ya göre “Göçmen, temelde toprağından, yetiştiği, yerleştiği kaynaklardan sökülüp atılmanın acısını kendisi ile birlikte sürükler. Bu sürükleniş içinde, toplumsal bir depresi aklıyla, duygusuyla sezer.” (Karpuz, 2003:8). Bu “onulmaz üzüntü”nün meydana getirdiği stres; yoksulluk, değerler sisteminin yıkılışı ve aile yapısının değişimi ile birleştiğinde ortaya suç fiili çıkabilmektedir. Göç tek başına suça iten bir etmen değildir. Göç sonrasında karşılaşılan sosyo-ekonomik ve kültürel ortam suçu doğurmaktadır. Aileler geçimlerini temin etmek için çocuklarını çalıştırmaktadır. Aile ortamından, eğitim kurumlarından uzak olan çocuklar sınırlayıcı bir değerler sisteminin olmadığı kentte suça meyilli hale gelmekte ve çocukların erken yaşta suç ve kabahat teşkil eden fiillerle tanışmalarına neden olmaktadır.

Göç eden ailelerin kentte karşılaştıkları sosyal ve ekonomik sorunlar, aile yapısını olumsuz etkilemektedir. Geleneksel kültür ve aile baskısı ile kentin sosyal hayatı arasında uyum sorunu yaşayan çocuk ve gençler, ya evden kaçmak suretiyle sokağa gitmekte ya da uyumsuz ve bunalımlı bir tavır sergilemektedirler. Diğer yandan ortaya çıkan aile içi şiddet, ihmal, istismar ve ailelerin parçalanması gibi unsurlar çocukları sahipsiz ve korumasız duruma düşürmekte ve sokağa itmektir. Bu durum da, “sokak çocukları” sorununun kaynaklarından birini teşkil etmektedir

Suçla karışan çocuklar, ıslah evlerinin sayısı olarak yetersiz olması ve var olanların da görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmemesi gibi nedenlerle rehabilite edilememektedir. Bu durum, suç işleyen çocukların tekrar suça karışmasına ve suç oranlarının artmasına neden olmaktadır.

Güvenlik nedeniyle ve zorunlu olarak ani bir şekilde göç eden YON’lar geride mal ve mülklerini bırakarak ve yabancısı oldukları kent ortamına göç ettikleri için bir kısım psikolojik sorunlar yaşadıkları yukarıda işlenmişti. Yine başta Van ve Diyarbakır olmak üzere YON’ların önemli bir bölümü çocuklarının kazancı ile geçinmektedir. Van’da yapılan bir araştırmada (Bilgili vd., 1997:332) ailelerin %21’i okul çağında olmalarına rağmen çocuklarını okula hiç göndermezken, %26’sı da çocuklarının bir kısmını okula göndermektedir. Bu çalışmanın verileri Diyarbakır’daki YON’lar üzerinde yapılan araştırma ile de desteklenmektedir. Dolayısıyla göçün meydana getirdiği çevresel değişim sosyo-ekonomik ortam ile beraber ele alındığında YON’ları suça itecek sebeplerin yeterince var olduğu görülmektedir.

Yusuf Ay’ın “İç Göç Suç İlişkisi: Mersin Örneği” adlı tezinde (2004) elde edilen sonuçlar YON göçünün suç oranları üzerindeki etkisi hakkında da fikir vermektedir. Çünkü inceleme konusu alan olan Mersin merkez ilçesi, aynı zamanda YON göçüne yoğun bir şekilde maruz kalan bir kenttir. Aşağıdaki tablo 1993–2002 yılları arasında Mersin merkez ilçede mala, hürriyete, şahsa, devlet yönetimine, adliyeye ve kamu görevlilerine karşı işlenen suçların seyrini göstermektedir. Tablo’ya göre bütün bu suçlar 1993-2002 yılları arasında kademeli olarak artmıştır.

Tablo 6.1: Mersin’de 1993-2002 Yılları Arasında İşlenen Suçların Seyri

Mersin'de 1993–2002 Yılları Arası İşlenen Suçların Seyri											
Suç Çeşitleri	Yıllar										Toplam
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
Mala karşı işlenen suçlar	746	953	1524	2553	2363	2337	2555	2908	3366	3420	22725
Hürriyete karşı işlenen suçlar	76	84	132	203	269	253	295	353	352	386	2403
Kişilere karşı işlenen suçlar	636	552	815	1166	1184	1457	1657	1733	1670	1784	12654
Devlet yönetimine karşı işlenen suçlar	85	91	72	70	77	103	95	84	128	121	926
Adliyeye karşı işlenen suçlar	34	40	67	61	67	91	109	127	138	155	889
Kamu görevlilerine karşı işlenen suçlar	53	76	85	94	95	103	126	131	166	176	1105

Kaynak (Ay, 2004)

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YON'LARIN

MAĞDURİYETİNİ GİDERMEK İÇİN ALDIĞI TEDBİRLER

7.1. T.C.'nin YON Sorununun Çözümü İçin Attığı Adımlar

Türkiye zorunlu olarak yerinden olmuş nüfusun mağduriyetlerini gidermek amacıyla 2004 yılında 5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanun'nu çıkarmıştır. Kanun'un amacı terör nedeniyle uğranılan zararları tazmin etmektir. Yine 1994'ten beri Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi(KDRP) uygulanmaktadır.

7.1.1. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi(KDRP)

KDRP 1994 yılından beri uygulanmaktadır. 1998 yılına kadar GAP İdaresi Başkanlığı, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve valilikler tarafından yürütülen projenin koordinatörlüğü 1998'de İçişleri Bakanlığı'na verilmiştir. KDRP, terör nedeniyle Yerinden Olmuş Nüfus'tan kendi isteği ile geri dönmek isteyenleri yeniden iskan etmeyi amaçlamaktadır. Geri dönmek isteyenler İl Emniyet Komisyonlarınca belirlenen güvenli yerlere yerleştirilmektedir. Yani YON'lar eski yerleşimlerine değil, güvenli olduğu düşünülen alanlarda iskân edilmektedir. Bu kapsamda dönülecek yerleşim yerlerinin alt yapısı kamu kurumlarınca hazırlanmaktadır. Yine 2009 yılına kadar geri dönenlere ev yapımı konusunda yardım edilmiş, mali durumu iyi olmayan vatandaşlara da yörenin ekonomik yapısına göre hayvan, arı kovanı ve sera verilmiştir.

2009'da İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan genelge ile KDRP daha profesyonelce ve daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. 2009 yılına kadar sadece köy ve mezralarına geri dönenlere yönelik çalışmalar yapılırken bu tarihten itibaren şehirde kalmak isteyen YON'lar da hedef kitesine dâhil edilmiştir. Dolayısıyla yeni dönemde KDRP kapsamında kentlerdeki YON'ların işsizlik, yoksulluk, kente uyum sorunu gibi problemlerine de çözüm aranmaya başlanmıştır.

Bu genelgede;

a) Kamu kurumları, mahalli idareler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile geliştirilecek kapsamlı ve bütüncül yaklaşımların benimsenmesinin önemi,

b) Proje kapsamındaki yerleşimlerin altyapı ihtiyaçlarının karşılanacağı,

c) Terörden bireysel anlamda zarar görenlerin zararlarının 5233 sayılı “Terör Ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun” kapsamında ele alınacağı,

d) Sağlık ve eğitim gibi temel hizmet yatırımlarının, ihtiyaç duyulduğunda KDRP kapsamında finanse edileceği,

e) Tarım ve hayvancılığı geliştirmeye yönelik projelerin önem arz ettiği,

f) Şehirlerde kalmaya devam edecek YON’ların şehir hayatına uyum, kültürel, ekonomik ve sosyal konularda destekleneceği ifade edilmiştir. KDRP’ye ilişkin mevzuat bir bütün olarak ele alındığında, devletin YON’lara hem kır hem de kent ortamında daha yaşanabilir bir sosyal, ekonomik ve kültürel ortam sağlamayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

İçişleri Bakanlığı bünyesinde yürütülen KDRP, illerde valilikler tarafından yürütülmektedir. Yukarıda belirtilen konularda hazırlanan projeler önce valiliklerde değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Uygun görülen projeler vali imzasıyla İçişleri Bakanlığı’na sunulmaktadır. Bakanlıkça uygun görülen projelerin ödenekleri Köylere Hizmet Götürme Birlikleri’ne aktarılmaktadır.

KDRP kapsamında 2009 sonu itibariyle 187.861 kişi geri dönmüş ve genel bütçeden 95.700.000 TL harcanmıştır. 2010 yılı bütçe ödeneği ise 16.159.000 TL’dir.

7.1.2. 5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun

Devlet terörden zarar görenlerin mağduriyetlerini gidermek amacıyla “5233 Sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun’nu çıkarmıştır. Kanun’un amacı terör eylemleri ve terörle mücadele

kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle zarara uğrayanların bu zararlarını karşılamaktadır.

Kanun'a göre terör nedeniyle maddi kayba uğrayanlar illerde vali yardımcısının başkanlığında kurulan Zarar Tespit Komisyonu'na başvuracaklardır. Yapılan inceleme sonucunda kişinin maddi zarara uğradığı tespit edilirse sulhname tasarısı hazırlanır. Taraflar sulhnamede belirtilen parasal değer konusunda anlaşılırsa sulhname imzalanır, anlaşma olmazsa uyuşmazlık tutanağı tutularak bir örneği ilgiliye, bir örneği İçişleri Bakanlığı'na gönderilir. Sulhname taraflarca imzalandıktan sonra vali tarafından onaylanır ve belirtilen zarar İçişleri Bakanlığı bütçesinden ödenir.

Kanun'a göre sulh yoluyla karşılanabilecek zararlar şunlardır:

a) Hayvanlara, ağaçlara, ürünlere ve diğer taşınır ve taşınmazlara verilen her türlü zarar.

b) Yaralanma, sakatlanma ve ölüm hallerinde uğranılan zararlar ile tedavi ve cenaze giderleri.

c) Terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle kişilerin mal varlıklarına ulaşamamalarından kaynaklanan maddi zararlar.

Kanun, zararların karşılanmasında aynî ifaya öncelik vermiştir. Aynî olarak ifa edilemeyen zararlar ise nakdi olarak ödenecektir. 17.07.2004 tarihinde çıkan kanuna göre terör nedeniyle zarar görenler kanunun yayım tarihinden itibaren bir yıl içinde ilgili valilik veya kaymakamlığa başvurmak zorundadır. Kanun başvuruları iki yıl içinde sonuca bağlamayı öngörmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Anadolu Yarımadası önemli bir geçiş güzergâhı olduğu için tarih boyunca demografik anlamda hareketli bir coğrafyadır. Nüfusun yer değiştirmesi Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde de yoğun bir şekilde devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme döneminde nüfus hareketi imparatorluğun Balkanlar'daki topraklarına yoğunlaşmıştır. Devletin gerileme ve dağılma döneminde ise göçün yönü değişmiş, Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan Anadolu'ya kitlesel göçler olmuştur. Bu göçler Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Osmanlı'nın dağılmaya başladığı dönemden günümüze yaklaşık 9 milyon kişi Balkanlar'dan ve Kafkaslar'dan Anadolu'ya göç etmiştir (Karpat, 2003:16). 1950'den sonra ise kırdan kente doğru yoğun göç başlamış, Türkiye'deki kent nüfusu hızlı bir şekilde artmıştır.

Türkiye'nin doğu bölgeleri kentleşme sürecinde az gelişmişlik, hızlı nüfus artışı gibi nedenlerle batı bölgelerine yoğun olarak göç veriyorlardı. Ancak 1984 yılından sonra Türkiye farklı bir göç dalgası ile tanıştı. 1984 yılında silahlı eylemlere başlayan PKK terör örgütünden dolayı can ve mal güvenliği tehlikede olan insanlar kitleler halinde göç etmeye başladılar. Bu göçün iki itici gücü vardı. Bunlar; güvenlik güçleri ve PKK terör örgütüdür. Devlet bölgenin zor şartlarından dolayı yerel destek almak, yerel halkın PKK terör örgütüne kaymasını engellemek ve sorunun etnik değil bir terör sorunu olduğunu göstermek için koruculuk sistemini uygulamaya sokmuştur. Köy ve mezralarda yaşayan halkın bir kısmı korucu olmayı kabul ederken, diğer bir kısmı da ret etmiştir. Korucu olmayı kabul edenlere PKK baskı uygulamış, kabul etmeyenlere ise güvenlik güçleri şüphyle bakmış bu yörelerde operasyonları yoğunlaştırmış ve yer yer göç etmeleri konusunda telkinlerde bulunmuştur. Çatışmalar nedeniyle ekonomik ve sosyal hayat durma noktasına gelmiş, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetler sekteye uğramıştır.

Yukarıdaki nedenlerle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin önemli kentlerine ve batıdaki gelişmiş şehirlere yoğun bir göç başlamıştır. Güvenlik sebebiyle 1 milyonu aşkın kişi zorunlu olarak yerlerinden olmuştur. Zorunlu Olarak Yerinden Olmuş Nüfusun (YON) yaklaşık % 75'i kırdan kente göç ederken % 25'i ise kentten

kente göç etmiş ve 3046 köy ve mezra tamamen boşaltılmıştır. Güvenlik nedeniyle göç veren yerleşimler 14 vilayete bağlı yerlerdir. Bunlar; Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van İl'leridir. YON göçünün yoğunlaştığı İl'ler ise Diyarbakır, Siirt, Şırnak, Batman, Mardin, Adana, Antalya, İçel, İzmir ve Manisa'dır.

YON'lar plansız olarak, öngöremedikleri bir şekilde göç ettikleri için birçok mağduriyet yaşamışlardır. Göç edenler kalifiye olmayan, çoğunluğu eğitimsiz ve kent ortamına yabancı kimseler oldukları için kent hayatına uyum sorunu yaşanmıştır. İşsizlik, yoksulluk, çocuğunu çalıştırarak geçinme ve gecekonduarda yaşam YON'ların soysa-ekonomik hayatının özelliklerindedir. Daha önce esas itibariyle tarım ve hayvancılıkla geçinen YON'lar göç sonrasında vasıfsız işçiye dönüşmüş veya enformel piyasada çalışmaya başlamışlardır.

YON'ların yaklaşık % 81'i etnik kökenini Kürt, Kırmançı, Zaza, Arap olarak ifade etmektedir. Bu nüfusun % 92'sinin ana dili Kırmançı, Zazaca, Arapça veya Dersimce'dir ve % 67'si evde Türkçe'nin dışındaki dilleri kullanmaktadır. Zorunlu olarak göç edenlerin % 1.5'i uzmanlık gerektiren bir işte veya memur olarak çalışırken, % 27'si ticaretle uğraşırken geri kalan yaklaşık % 78'inin mesleği şoför, seyyar satıcı, pazarcı, işçi, ev kadını...

Zorunlu olarak göç etmiş nüfusun sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda göç ettikleri ortamdaki farklı olmaları önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kentlerdeki gettolaşma marjinal piyasada çalışan kişi sayısı artmıştır. Sokakta çalışan çocuk sayısı ve çocuk suçları Türkiye'nin gündemini meşgul edecek boyutlara ulaşmıştır. Kırsal yerleşimlerdeki geleneksel patriarkal aile yapısı kent ortamında çözülmeye başlamış, birey eksenli yaşam tarzı yaygınlaşmıştır. Ancak kentin sosyo-ekonomik ve kültürel imkânları birey eksenli yaşamı destekleyecek potansiyelde olmadığı için YON ailelerindeki çözülme, aile kurumunun zarar görmesine neden olmuştur.

Çalışma sırasında ortaya çıkan bir diğer önemli sonuç ise baş gösteren etnik polarizasyondur. Göç ile beraber kimlik arayışına giren YON'lar iki nedenle marjinalleşmişlerdir. Öncelikle YON'ların etnik yapısı, ana dilleri ve kültürel yapıları göç ettikleri yerlerin kültürel ve etnik yapıdan farklıdır. İkincisi, YON'lar işsizlik,

yoksulluk, eğitimsizlik ve barınma sorunu nedeniyle kentin eski sakinleriyle ve kent hayatıyla bütünleşmemiş, gettolarda hemşeri ve akrabalarından oluşan kitlelerle beraber izole bir yaşam çarkı kurmuşlardır. Yeni yaşam alanlarında “ben kimim” sorusunu kendine soran YON’lar bu iki nedenle kentle bütünleşememiş, kır ortamındaki değerlerini kentte yeniden inşa sürecine girmiştir. Bir kısım yönlendirmelerle beraber bu yeni kimlik ötekileştirici ve çatışmacı bir durum almıştır.

Türkiye terör örgütünün neden olduğu mağduriyetleri ortadan kaldırmak için iki proje hayata geçirmiştir. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi ile köy ve mezralarından olmuş YON’lara geri dönme olanağı tanınmıştır. Diğer uygulama ise 5233 sayılı Terör Ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun’dur. Bu kanunla terörden doğan zararlar devletten tazmin edilmiştir. Bu iki proje ile atılan adımlar, ortaya çıkan mağduriyetleri giderme açısından doğru adımlardır. Çünkü esas itibariyle iki türlü mağduriyet söz konusudur. Birincisi terör nedeniyle yerinden olmuş kitlelerdir ve bunlara KDRP ile geri dönme imkânı verilmektedir. İkincisi ise terörün sebep olduğu zararlardır. Bunların zararları da 5233 sayılı kanun ile tazmin edilmektedir. Ancak bu iki adım YON göçünün ortaya çıkardığı sorunları çözmekten uzaktır. Zira YON’lar göç öncesi YON’lar olmadığı gibi Türkiye toplumu da 1985’lerin Türkiye’si değildir. Bu sebeple tersine göç ile Türkiye’nin demografik yapısını 1985 öncesi yapıya dönüştürmek mümkün değildir. YON göçü ile hem YON’lar hem de Türkiye değiştiği için karşımızda yönetilmesi gereken yeni bir demografik yapı ve yeni toplumsal dinamikler var. Göç etmiş insanların mağduriyetlerini gidermek, ortaya çıkan toplumsal sorunları çözmek ve Türkiye’nin birliğini, huzurunu sağlamak için daha kapsamlı projelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Çözüm Önerileri

YON göçü terör kaynaklı güvenlik sorunlarının tetiklediği ve ekonomik yoksunluk nedeniyle göç eğilimi yüksek olan kitlelerin göçüdür. Göç sonrasında ise ekonomik, sosyal, psikolojik ve kentsel sorunlar ortaya çıkmıştır. Kamu otoritesinin bu kitlesel güçlere karşı duyarsız davranması ortaya çıkan problemleri daha da ağırlaştırmıştır. Oysa Anadolu’nun son bin yıllık tarihi göçler tarafından yazılmış, modern Türkiye’yi kuran ve şekil verenler de göçmenler olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu Balkan göçmenlerini sistemli bir iskâna tabi tutmasına rağmen göçmenler uyum sorunları yaşamış, muhacirlerle yerliler yer yer birbirlerine zarar vermiştir. Yine yoksulluk ve yoksunluk nedeniyle muhacirler de suç işleme eğiliminin arttığı görülmüştür.

Eğitim düzeyleri düşük, yoksul ve farklı kültürel dokulara sahip YON' lar Anadolu kentlerine gelişigüzel göç etmişlerdir. Kente uyum sorunu yaşayan kitleler, çeşitli sorunlar yaşamışlardır. YON göçü güvenlik kaynaklı olup, ekonomik, sosyal, kentsel ve psikolojik problemlere neden olduğu için, geliştirilecek çözümlerin bütün bu unsurları içermesi gerekmektedir. Bunlardan birisinin ihmal edilmesinin bir kısır döngü oluşturacağı ve sorunun çözümünü zorlaştıracağı söylenebilir. Bu sebeple konunun ulusal düzeyde ele alınması, bir hükümet politikası haline getirilmesi gerekmektedir. Ulusal düzeyde bir yaklaşıma iki nedenle ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle Türkiye gibi yetki ve kaynakları merkezde toplamış bir ülkede yerel idarelerin ve merkezi idarenin taşra teşkilatının tek başına bu sorunu çözecek imkân ve kaynağı bulunmamaktadır. Dolayısıyla YON'lara ilişkin sorunların çözümü için merkezi bütçeden daha fazla pay ayrılması ve yerel idarenin teknik anlamda desteklenmesine ihtiyaç vardır. Türkiye Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi ile köylerine geri dönmek isteyen YON' lara belli bir miktar yardım yapmaktadır. Ancak kentlerde yaşayan YON'lara yönelik herhangi bir çözüm geliştirilmediği gibi köylerine dönenlerin yaşadıkları psikolojik travma ve sosyal sorunlara ilişkin bir çalışma da bulunmamaktadır.

YON'ların neden olduğu etnik polarizasyon, birçok kişinin bu konuya siyasi anlamlar yüklemesine yol açmaktadır. Bir kamu görevlisinin veya bir yerel yöneticinin tek başına siyasi anlamlar yüklenen bu sürece dair rasyonel çözümler ortaya koyması olası görünmemektedir. Sorunun ulusal düzeyde ele alınmasının ikinci faydası bu noktada ortaya çıkmaktadır. İktidarlar ve toplum önderleri kitlelerin düşüncelerini etkileyen önemli aktörlerdir. YON'lara yönelik uygulanacak politikaların ülke düzeyinde tartışılıp karara bağlanması idarecilerin ve memurların elini güçlendirecek, uygulamalara dair meşruiyeti arttıracaktır.

YON'ların sayısı sorunları ve çözüm önerileri konusunda etraflı bir çalışma yapılmalıdır. Çalışmanın başlarında da görüldüğü gibi Türkiye YON sayısı konusunda bile bir mutabakata varamamıştır. Sorunların tespiti ve bu sorunlara ilişkin çözümler

daha sonraki aşamalar olmasına rağmen YON sayısı ile doğrudan ilintilidir. Planlamanın başarılı olması için öncelikle YON sayısının belirlenmesi gerekir.

Çözüm önerilerine geçmeden önce vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta göç edilen yerlerdeki YON'lara ilişkin toplumsal algıdır. Algının niteliği sorunun çözümünü kolaylaştırabildiği gibi zorlaştırıcı bir rol de oynayabilmektedir. Başbakanlık Aile Kurumu'nun araştırmasına göre yerli halkın %30'undan fazlasının YON' ları istemediği görülmektedir. Bu algıyı değiştirme konusunda medyaya, idarecilere ve kamuoyu önderlerine sorumluluklar düşmektedir. Özellikle YON göçünün isteğe bağlı olmayan, zorunlu bir göç olduğu, göç edenlerin can korkusuyla ve mallarını mülklerini terk ederek göç ettiklerinin iyice işlenmesi gerekmektedir. Böylesi bir yaklaşım dışlayıcı değil, kucaklayıcı olacağı için karşılıklı anlayış temelinde kaynaşmayı kolaylaştıracaktır. YON göçü bir yönüyle nüfusun kitlesel olarak kentleşmesidir. YON'ların işsizlik, gecekondulaşma, enformel piyasada çalışma, kültürel anlamda yozlaşması, esas itibarı ile Türkiye'nin 1950'lerden beri karşı karşıya olduğu problemlerdir. Dolayısıyla bu sorunların çözümü biraz da Türkiye'nin bundan sonraki ekonomik performansına ve kentleşme sorununa getireceği çözümlerle doğrudan ilişkilidir.

Yapılan araştırmalara göre YON' ların bir kısmı köylerine geri dönmek isterken, geri kalanların kentte kalmaya niyetli olduğunu ortaya koymaktadır. Evvela YON'lara yardım yapılırken belli bir yerleşim yerinin dayatılmaması gerekir. Köye göç etmek isteyenler köye göçebilmeli ve kentte kalmaya devam etmek isteyenler de kentte kalabilmelidir. Uygulanacak sosyal politikalar YON' ların yerleşmek istedikleri yere göre belirlenmelidir. Yani kentte kalmaya devam etmek isteyenlere kentin sosyo-ekonomik yapısına uygun çözümler getirilmesi, köylerine dönmek isteyenlere de kır yaşamına uygun politikalar uygulanmalıdır. Kır ve kentlerin farklılığından hareketle bu çalışmada çözüm önerileri de iki hususu kapsayacak şekilde ele alınacaktır.

Mesleki Eğitim ve İş İmkânları Sunulmalı

Göç edenler kalifiye elemanlar olmadıkları için iş bulma ihtimalleri düşüktür. YON' ların %70' e yakını 40 yaşının altındadır. Türkiye'deki ortalama yaşam süresinden hareketle bu genç nüfusun 30-40 yıl daha yaşaması muhtemeldir. Yine

Türkiye sanayileşen, uzmanlaşan ve iş bölümünün arttığı bir ülkedir. Dolayısıyla bundan sonraki süreçte kalifiye olmayanların iş bulması daha da zorlaşacaktır. Bu sebeple kalifiye olmayan genç YON nüfusunu mesleki kurslarda eğitmek, onları sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikli birer eleman haline getirmek gerekir.

İŞKUR bünyesinde hazırlanacak bir proje ile genç ve eğitim çağının dışında bulunan YON' lar tespit edilerek ihtiyaç duyulan mesleki kollarda eğitilmelidir. Kursa katılımı sağlamak ve geçim sıkıntısı içinde olan YON' lara geçici de olsa mali yardımda bulunmak için kursiyerlere belli bir ücret verilmelidir. Aksi takdirde yoksullukla mücadele eden bu kitlelerin mesleki eğitim kurslarına katılımı zorlaşacaktır.

Sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu ara elemanları tespit etmek mesleki kurslar sonunda iş garantisi sağlamak için İŞKUR ulusal ve yerel düzeydeki sanayi örgütleri ile işbirliğinin yolları aramalıdır. Böylece hem sanayi sektörünün ihtiyacı karşılanmış olur, hem de mesleki kursların iş garantisi olması katılımı ve motivasyonu arttıracaktır. Daha da önemlisi meslek edinecek ve iş bulacak olan YON' lar kentin üretim sürecine dâhil olacağı için kente adaptasyon hızlanacaktır.

Meslek edinmiş YON' lara yönelik ikinci bir öneri de şudur; Devlet YON istihdamına öncelik tanıyan şirketlere bir kısım avantajlar da tanıyabilir. İlk bakışta işsizlik oranının yüksek olduğu Türkiye'de bu uygulama adaletsizlik olarak algılanabilir. Oysa YON göçünün nedeni güvenlidir. Bir devletin en temel görevi vatandaşını korumaktır. Bölgedeki güvensizliğe PKK terör örgütünün neden olması devletin bu temel sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Çünkü kamu otoritesi vatandaşlarını hem bireylere hem de yasa dışı farklı örgütlere karşı korumakla görevlidir. Nitekim 1982 Anayasa'sının beşinci maddesinde devletin temel amaç ve görevleri sıralanırken “ ... kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya ... çalışmaktır” şeklinde ifade edilmiştir. Bireyin en temel haklarından biri can güvenliği olduğu için kişinin can güvenliğini korumak da devletin temel amaç ve görevlerindedir. Dolayısıyla güvenlik endişesiyle yerlerinden olmuş kişilerin terör örgütünden kaynaklanan mağduriyetlerini gidermek ve onları yeniden topluma kazandırmak devletin görevidir. Bu göçün ortaya çıkardığı problemlerin giderilmesi

toplumsal huzura ve barışa hizmet edeceği, özellikle batı kentlerinde baş gösteren etnik polarizasyonu frenleyeceği düşünülmektedir.

Çalışma çağındaki YON' ların meslek ve iş edinmesi sokakta çalışan çocuk sayısını ve çocuk suç oranlarını düşürerek enformel piyasayı daraltacaktır. Yine eğitim-öğretime dâhil olan çocuk sayısını arttıracaktır.

Bölgede Sanayi Kentlerinin Oluşturulması

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bulunan kentler ekonomik anlamda Türkiye'nin en geri kalmış kentleri arasında bulunmaktadır. Aşağıdaki şekil gelişmişlik endeksine göre il gruplarını göstermektedir. Şekle göre bu kentlerin tamamı son iki derecedeki iller arasında bulunmaktadır.

Tablo 8.1: Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Grupları

1.Derece Gelişmiş İl	Endeks	2.Derece Gelişmiş İl	Endeks	3.Derece Gelişmiş İl	Endeks	4.Derece Gelişmiş İl	Endeks	5.Derece Gelişmiş İller	Endeks
İstanbul	4,80	Eskişehir	1,10	Konya	0,25	Osmaniye	-0,73	Bayburt	-0,80
Ankara	3,31	Tekirdağ	1,05	Karabük	0,21	K.Maraş	-0,34	Kars	-0,81
İzmir	2,52	Adana	0,94	Isparta	0,21	Niğde	-0,35	Şanlıurfa	-0,83
Kocaeli	1,94	Yalova	0,93	Hatay	0,19	Giresun	-0,36	Iğdır	-0,89
Bursa	1,67	Antalya	0,91	Uşak	0,16	Kastamonu	-0,37	Batman	-0,90
		Kırklareli	0,86	Burdur	0,14	Tunceli	-0,40	Gümüşhanev	-0,92
		Denizli	0,71	Samsun	0,08	Sivas	-0,40	Mardin	-0,98
		Muğla	0,71	Kırıkkale	0,05	Kilis	-0,41	Siirt	-1,00
		Bolu	0,60	Nevşehir	-0,07	Bartın	-0,41	Ardahan	-1,07
		Balıkesir	0,56	Karaman	-0,09	Aksaray	-0,45	Van	-1,09
		Edirne	0,56	Elazığ	-0,10	Sinop	-0,48	Bingöl	-1,12
		Mersin	0,51	Rize	-0,17	Erzincan	-0,49	Hakkari	-1,13
		Bilecik	0,50	Trabzon	-0,18	Çankırı	-0,51	Şırnak	-1,13
		Kayseri	0,47	Amasya	-0,20	Erzurum	-0,53	Bitlis	-1,15
		Gaziantep	0,46	Kütahya	-0,22	Tokat	-0,59	Ağrı	-1,28
		Zonguldak	0,44	Malatya	-0,22	Ordu	-0,64	Muş	-1,43
		Aydın	0,42	Kırşehir	-0,26	Diyarbakır	-0,66		
		Sakarya	0,40	Artvin	-0,27	Yozgat	-0,71		
		Çanakkale	0,36	Afyon	-0,27	Adıyaman	-0,77		
		Manisa	0,34	Düzce	-0,27				
				Çorum	-0,32				

Kaynak (Dinler,2005:234)

Projeler kapsamında köylerine dönen veya bölge şehirlerinde kalmayı tercih eden YON'ların buralarda kalıcı olması yörenin ekonomik performansına bağlıdır. YON'ların tekrar batı illerine göç etmemesi için bölgenin ekonomik anlamda kalkındırılması gerekir.

YON göçünün en fazla yoğunlaştığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki önemli kentler (Van, Diyarbakır, Şanlıurfa ...) seçilerek bunları yeni sanayi kentleri olarak planlamak gerekir. YON göçünün yoğunlaştığı bölge şehirleri genel anlamda yörenin tarihsel, kültürel, coğrafi ve ekonomik anlamdaki önemli yerleşimleridir. Bu yerlerin sanayi kentleri olarak planlanması YON'ların işsizlik, yoksulluk ve çalışan çocuk problemlerini azaltacağı gibi bölgedeki ekonomik yapıyı dinamik hale getirecektir. Böylece Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin ekonomik nedenlerle sürekli verdiği göçler de azalacaktır.

Altyapı Sorunlarının Giderilmesi

Bölgesel kalkınma ajansları bölgelerin potansiyellerini dikkate alarak kalkınma planları hazırlamalı ve bu planları hayata geçirmelidir.

KDRP kapsamında geri dönülecek kırsal alanlardaki altyapı hizmetleri tamamlanmalıdır. 2005 yılından beri uygulanan KÖYDES projeleri ile kırsal kesimlerin içme suyu ve yol gibi sorunları önemli ölçüde giderildi. Ancak bu altyapı hizmetlerinin kalite ve miktar açısından artırılması kırsal yerleşimleri daha çekici hale getireceği için KÖYDES uygulaması özellikle YON göçünü veren yerlerde artırılarak devam etmelidir.

YON'ların Kent Yönetimine Katılımının Arttırılması

YON'ların kent yönetimine dâhil olması, onları içinde yaşadıkları şehirleri benimsemesi, kentin ortak değerlerine karşı daha sorumlu kılacaktır. Bunun yerel yönetimlerle YON'ların yoğun olarak yaşadığı bölgelerden temsilcinin bulunması gerekir. Kentin yönetimine katılım YON'lardan kaynaklanan sorunların çözümünü daha kolaylaştıracaktır.

Kentsel Dönüşüm Projeleri

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki kentlere göç eden YON'ların %73'ü, Batı'daki kentlere göç edenlerin de %23'ü gecekonduarda yaşamaktadır. Yine yoksulluk nedeniyle birçok hanede birden fazla aile beraber ikamet etmektedir. Kentlerdeki gettolaşmayı önlemek ve YON'ların insan onuruna yakışır bir şekilde yaşayabilmeleri için kentsel dönüşüm projelerine ihtiyaç vardır. Son dönemlerde yerel idareler TOKİ ile işbirliği yaparak yer yer kentsel dönüşüm projeleri uygulanmakta ve bir kısım gettolar başarılı bir şekilde dönüştürülmektedir. YON göçünü yoğun olan şehirlerde YON'lara münhasır benzer dönüşüm projeleri uygulanmalıdır. Ancak YON'ların yoksulluğu göz önünde bulundurularak konutlar bedelsiz veya düşük bir fiyata verilmelidir. Kentsel dönüşüm projeleri YON'ların konut ihtiyacını karşılarken, onların kanalizasyon, içme suyu ve yol gibi beledi hizmetlerden faydalanmasına olanak tanıyacaktır. Belediyeler bu sayede hizmetlerini daha ucuz ve rahat sunacaktır. Yine merkezi idareler okul, hastane ve polis merkezlerini ihtiyaca göre etkin bir şekilde planlayacak, kamu hizmetlerinin verimliliği artacaktır.

Köye Dönenlerin Güvenliğinin Sağlanması

Güvenlik en temel ihtiyaçtır ve YON'ların göç etmesinin esas nedenidir. Dolayısıyla YON'ların köy ve mezralarına kalıcı bir şekilde geri dönmesi için buralarda güvenliğin sağlanması gerekir. Köy ve mezralardaki güvenliği tehdit eden üç unsur vardır. Bunlar; teröristler, mayınlar ve köy korucularıdır.

Günümüzde PKK terör örgütü 1984–1995 yılları ile karşılaştırıldığında etkinliği ve eylem yapma imkânını büyük ölçüde yitirmiş, bölge güvenlik birimlerinin etkin denetimine girmiştir. Bu sebeple PKK terör örgütünden kaynaklanan güvenlik tehdidi ilk on yıllık sürece nazaran azalmıştır.

Terör örgütüne yönelik olarak köy ve mezralarda döşenen mayınlar hem can güvenliğini tehdit etmekte hem de tarım ve hayvancılık faaliyetlerini engellemektedir. Köy ve mezralarına geri dönen YON'ların yayla ve meralarında güvenlik endişesi yaşamada hayvancılık yapabilmeleri için buralardaki mayınların temizlenmesi gerekir.

PKK bölgede destek bulmasını engellemek, vatandaşlara kendilerini koruma olanağı sunmak ve terörle mücadelede yerel destek elde etmek amacıyla koruculuk sistemi hayata geçirilmiştir. Benzer bir uygulama Celali isyanların artması üzerine Osmanlı İmparatorluğu tarafında da hayata geçirilmiştir. Köy korucuları yerel çıkarlar söz konusu olduğunda taraf durumundadırlar. Geleneksel kamu görevlileri gibi denetim altında olmadıkları için sahip oldukları kamu gücünü kendi çıkarlarına kullanmaları muhtemeldir. Mardin'in Bilge köyünde 2009'de meydana gelen katliam köy korucularının kamu imkânlarını yerel anlaşmazlıklarda kullanabileceğini ve korucu olmayanlar üzerinde baskı oluşturabileceğini ortaya koymaktadır. İçişleri Bakanlığı verilerine göre 1985–2006 döneminde 5139 korucu suç işlemiş, 853'ü tutuklanmıştır. Bunların 964'ü mala karşı, 1341'i şahsa karşı (öldürme, yaralama, tecavüz vb.), 443'ü kaçakçılık, geri kalanı ise terör ile ilgili suçlardır. Dolayısıyla YON'ların köy ve mezralarına dönüp mal ve can güvenliklerinden endişe duymamaları için koruculuk sisteminin de kaldırılması gerekir.

Köye Göçenlerin Ekonomik Anlamda Desteklenmesi

YON'lar yıllar önce evlerini, bağ ve bahçelerini terk ettikleri için buralar büyük oranda tahrip olmuşlardır. Köy ve mezralarına geri dönenlerin uğradıkları zararların

karşılanması ve yörenin ekonomik yapısına uygun olarak tarım ve hayvancılıkla desteklenmelidir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ekonomik nedenlerle en çok göç veren bölgelerdir. YON'ların geri dönüşünün kalıcı olması geçimlerini sağlaması ile mümkündür. Bunun için devletin gelir getirici projelerle köylere geri dönenlerin ekonomik çarkını harekete geçirmesi gerekir.

Bölgenin en önemli geçim kaynaklarından biri hayvancılıktır. Yöre hayvancılığı ise meralara dayalı yürütülmektedir. Hayvancılık faaliyetlerinin rahat yürütülmesi için mera yasaklarının kaldırılmasına ihtiyaç vardır.

Eğitime Katılımın Arttırılması

Kişiye toplumsal tabakalar arasında en hızlı dikey geçiş imkânı veren şey eğitimidir. YON'ların kente uyum sağlaması, kentteki tabakalaşmaya dâhil olması ve çocukların sokaklardan kopup, nitelikli meslekler edinmesi için eğitim-öğretime devamın sağlanması gerekir. Bu amaçla öncelikle YON'ların yoğun olarak bulunduğu yerlerdeki derslik ve öğretmen eksikliğini giderilmesi gerekir.

YON çocuklarının sokakta çalışıp, okula gitmemesinin önemli bir nedeni de yoksulluktur. Bu çocukların okula gelmesi için ŞNT kapsamında verilen parasal miktar artırılabilir. Şartlı Nakit Transferi (ŞNT), Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından yürütülen bir projedir. Buna göre yoksul ailelerin çocukları okula devam ettiği takdirde ilk öğretim çağındaki erkek çocuklar için ayda 20 lira, kız çocuklar için 25 lira verilirken, lise çağındaki erkek öğrencilere 35 lira, kız öğrencilere ise 45 lira verilmektedir. ŞNT kapsamında ödenen bu miktarın artırılması ailelerin çocuklarını sokak yerine okula göndermelerine katkıda bulunacaktır.

Toplum Merkezlerinin Kurulması

YON'lar zorunlu göç nedeniyle çeşitli psikolojik sorunlar yaşamışlardır. Göç eden nüfusun %75'i kırdan kente göç ettiği için kent hayatına uyum sağlama konusunda da sorunlar yaşanmaktadır. YON'ları kent ortamına adapte etmek ve çeşitli sorunlarına yardımcı olmak amacıyla toplum merkezlerinin sayısı ve etkinliği arttırılmalıdır.

Sosyal Hizmet ve Çocuk Esirgeme Kurumuna Bağlı Toplum Merkezleri Yönetmeliğinde toplum merkezleri;

“Hızlı toplumsal değişme, kentleşme ve göçün yarattığı sorunlar doğrultusunda, bireylerin, grupların, ailelerin ve toplumun sorunlarla baş edebilmeleri ve bireylerin katılımcı, üretken ve kendine yeterli hale gelmesi amacıyla; koruyucu-önleyici, eğitici-geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici işlevlerini, bir arada ve en kolay ulaşılabilir biçimde, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve gönüllüler ile işbirliği ve eşgüdüm içinde sunmakla görevli ve yükümlü bulunan ...”

yerler şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere YON’ların yaşadığı psikolojik ve sosyal birçok sorun bu merkezlerin görev alanına girmektedir.

GAP ve DAP Projelerinin Bitirilmesi

DAP (Doğu Anadolu Projesi) Doğu Anadolu’nun tamamıyla Bayburt ve Gümüşhane illerini kapsamaktadır. Proje kişi başına düşen gelir ve istihdamı arttırmayı, kalkınmayı hızlandıracak aktivitelerde bulunmayı, çevreyi iyileştirmeyi ve korumayı, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamayı ve bölgede sanayi merkezleri oluşturmayı hedeflemektedir.

GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ni ekonomik ve sosyal anlamda rahatlatarak bir projedir. GAP tamamlandığında bölgedeki 16.9 milyon dekarlık alan sulu tarıma açılacaktır. Sulu tarıma geçiş nedeniyle bölgenin ürün yapısı ve verimliliği değişeceği için ekonomik ve sosyal alanda da değişimler yaşanacak, tarımda modernizasyona gidilecektir.

GAP ve DAP projelerinin hızlı ve etkin bir şekilde hayata geçirilmesi hem bölgelerden dışarıya ekonomik nedenlerle yönelen göçü azaltacak hem de her iki bölgedeki YON sorununu hafifletecektir.

KAYNAKLAR

- Ağanoğlu, Y., (2001), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, Kum Saati, İstanbul.
- Akan, Y., İ. Arslan, (2008), *Göç Ekonomisi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Aker, T., Ayata, B., Özeren, M., Buran, B., Bay, A., (2002), “Zorunlu İç Göç: Ruhsal ve Toplumsal Sonuçları”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, S.3, ss.97-103, <http://lokman.cu.edu.tr/psikiyatri/derindex/apd/fulltext/2002/97.pdf> (13 Nisan 2010).
- ATO, (2007), *Kayıtdışı 2007 Raporu*, <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=526>, (11 Mart 2010).
- Ay, Y., (2004), *İç Göç-Suç İlişkisi: Mersin Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu, Ankara.
- Aydoğan, F., (1997), “Köyden Kente Göçün Ailenin Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri Üzerindeki Etkisi”, *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara, ss.546-555.
- Babuş, F., (2006), *Osmanlı'dan Günümüze Göç ve İskan*, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- Balcıoğlu, İ., (2002), *Stres, Kentleşme ve Suç*, http://www.kriminoloji.com/Stres_Kentlesme_Suc.Balcioğlu.htm, (12 Nisan 2010).
- Barkan, Ö. L., (2000), *Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler*, (Ed.) H. Özdeğer, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi* içinde, İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayınları, İstanbul, ss.555-577.
- Barut, M., (2002), *Zorunlu Göç Araştırması*, Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği, İstanbul.
- Başbakanlık Aile Kurumu, (1993), <http://www.aile.gov.tr/index/index/konu/123#07>, (13 Nisan 2010).
- Başbakanlık Aile Kurumu, (1998), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan terör nedeniyle göç eden ailelerin sorunları*, AAK Yayınları, Ankara.
- Başbakanlık Aile Kurumu, (2006), <http://www.aile.gov.tr/images/arastirmalar/AileYapısı.pdf>, 06.03.2010.
- Bayhan, V., (1997), “Türkiye’de İç Göçler ve Anomik Kentleşme”, *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara, ss.178-193.
- Bilgili, A., Aydoğan, F. ve Güngör, C., (1997) “Doğu Anadolu Bölgesinde Zorunlu Göç Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi: Van Örneği”, *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara, ss.327-338.
- Boratav, K., (1990), *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1984*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- CHP Somut Politikalar Çalışma Grubu (CHP-SPÇG), (1999), *Doğu ve Güneydoğu bölgesinden göç- ön rapor*, (Ed.) O. Baydar, *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde, Tarih Vakfı, İstanbul, ss.334–341.
- DİE, (1996), *İstatistikî Göstergeler 1923–1995*, DİE, Ankara.

- DİE, (1997), 1990 Nüfus Sayımı: Daimi -İkametgâha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE, Ankara.
- Dinler, Z., (2005), *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göçeden Ailelerin Sorunları*, (1998), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- Durugönül, E., (1997), "Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler", Toplum ve Göç, II. Sosyoloji Kongresi, DİE, Ankara.
- Erjem, Y., (2009), *Mersin'de Göç, Kentleşme ve Sosyal Problemler*, Güven Ofset, Mersin.
- Ersoy, M., (1985), *Göç ve Kentsel Bütünleşme*, A.Ü.S.B.F. ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara.
- Erder, S. (1995), "Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları" *Toplum ve Bilim*, S.66, İstanbul, ss.106-119.
- Genç, E., (1997), " "Kentlileşme", Geleneksel-Modern Geriliminde Kimlikler", *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara, ss.308-317.
- Göktürk, A., (1997) "Zorunlu Göç ve Bir Kent: Diyarbakır", *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara, ss.356-367.
- Görmez, K., (1998), "Göç, Yerleşme ve Kültürel Kimlik", *Cumhuriyetin 75. Yılında Doğu Anadolu'da Güvenlik ve Huzur Sempozyumu, (17-19 Aralık 1998)*, Elazığ, ss.307-312.
- Gürbüz, M., Yetim, N., (1997), "Terör ve Göç", *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara, ss.109-117.
- Güneş-Ayata, A., (1991), "Gecekonduarda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik", *Toplum ve Bilim*, S.51/52, İstanbul, ss.89-101.
- Güneş-Ayata, A., (1997), "Türkiye'de Etnik Kimlik ve Etnik Gruplar", *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara, ss.221-230.
- Güvenç, B., (1993), *Türk Kimliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- http://www.ebilge.com/9006/Guneydoguanadolu_bolgesi_ile_ilgili;agecim_kayn.html, (07 Mart 2010).
- Halaçoğlu, Y., (2006), *18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- HÜNEE, (2005), *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*, http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tgyona/TGYONA_rapor.pdf, (12 Nisan 2010).
- Hürriyet Gazetesi, (2010), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/7440994.asp?m=1>, (06 Mart 2010).
- Işık, O., (1993), "Modernizm Kenti-Postmodernizm Kenti", *Birikim Dergis*, S.53, İstanbul, ss.27-34.

- Işık, O., (1994), “Globalleşme Süreci ve Kentin Kentliliğin Değişen Anlamları”, *Birikim Dergisi*, S.68-69, İstanbul, ss.98-105.
- Işıkpınar, Ü., (2000), *Türkiye’de İç Göçler ve Toplumsal Dayanışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- İçduygu, A., Sirkeci, İ., ve Aydınğün, İ., (1998), *Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketlerine Etkisi*,(Ed.) A. İçduygu, *Türkiye’de İçgöç* içinde, Tarih Vakfı, İstanbul, ss.207-234.
- İçduygu, A., Sirkeci, İ., (1999), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Göç Hareketleri*, (Ed.) O. Baydar, *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde, Tarih Vakfı, İstanbul, ss.249-268.
- İpek, N., (1999), *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kara, H., (1997), “Göç ve psikiyatri”, *6. Anadolu Psikiyatri Günleri Bilimsel Çalışmalar Kitabı*, Erzurum, ss.169-174.
- Kâlin, W., (2005), *Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler*, (çev.) K., Altıparmak, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Karpat, K., (2003), *Osmanlı Nüfusu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kaygalak, S. (2009), *Kentin Mültecileri*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Keleş, R., (1984), *Kentleşme ve Konut Politikası*, SBF Yayınları, Ankara.
- Keleş, R., (1993), *Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar: 1975-1992*, IULA-EMME, İstanbul.
- Keleş, R., (2008), *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kocadaş, B. (2007), “Düşük Sosyo-Ekonomik Yapı Suç İlişkisi: Malatya’da Çocuk Suçluluğu”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, S.2007/1, Ankara, ss.157-186.
- Köymen, O., (1999), *Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları*, (Ed.) O. Baydar, *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde, Tarih Vakfı, İstanbul, ss.1-30.
- Laçiner, Ö., (2006), *Merkez(ler) ve Taşra(lar) Dönüşürken*, (Ed.) T. Bora, *Taşraya Bakmak* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.13-36.
- Milliyet Gazetesi, (8.9.2006).
- Mutlu, S., (2008), “Ayrılkıçı PKK Terörünün Ekonomik Maliyeti”, *21. Yüzyıl Dergisi*, S.5, Ankara, ss.63-86.
- Oğuzsoy, D., (2008),
<http://www.diyarbakirgazetesi.com/haberdetay.asp?bolum=601&uyeyid=0>, (02 Mayıs 2010).
- Orhonlu, C., (1963), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretleri İskan Teşebbüsü(1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Ortaylı, İ., (2005), “Genel Göç Olgusu”, Uluslar arası Göç Sempozyumu, İstanbul.
- Özdağ, Ü., (1995), *Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Batı’ya Göç Edenlerde Kültürel Yapı ve Kültürel Kimlik Sorunu*, Türk Ar, Ankara.
- Peker, M., (1999), *Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı*, (Ed.) O. Baydar, *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde, Tarih Vakfı, İstanbul, ss.295-304.

- Sadoğlu, H., (2007) “Orta Asya’da Kırım Tatar Kimliği”, *IV. Uluslararası Türk Dnyası Sosyal Bilimler Kongresi (4-11 Haziran 2007-Celalabad)*, Türk Dnyası İşletme Fakóltesi Yayınları, Celalabad.
- Sadoğlu, H., (2003), *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sevim, Y., (2004), “Terör Nedeniyle Göç: Ekonomik Tutum Ve Davranışlar Açısından Bir Değerlendirme”, *Doğu Anadolu Araştırmaları*, www.firat.edu.tr, (13 Nisan 2010).
- Sır, A., Bayram, Y., Özkan, M., (1998), “Zoraki İç Göçün Ruh Sağlığına Etkileri Üzerine Bir Ön Çalışma”, *Klinik Psikiyatri*, S.2, ss.83-88, <http://www.klinikpsikiyatri.org/files/journals/1/16.pdf> (12 Nisan 2010).
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna Bağlı Toplum Merkezleri Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/20534.html> (22 Temmuz 2010)
- şimşek, S., (2002), “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”, *Uludađ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakóltesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, Bursa, ss.29-39.
- şimşek, U. ve S. Ilgaz, (2007), “Küreselleşme ve Ulusal Kimlik”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, IX, S.1, Erzurum, ss.189-199, <http://edergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/index> , (12 Nisan 2010).
- şirin, M. R., (1997), *Terörün Tükettiği Çocuklar*, http://www.cocukvakfi.org.tr/cocuk_sefkat.htm, (02 Mayıs 2010).
- Tabakoğlu, A., (2009), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- T.B.M.M., (1998), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*.
- Tekeli, İ., (1996), “1980’lerde Yetersiz Kalan “Kentleşme” Kavramı”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, XIII, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.804-806.
- Tekeli, İ., (2008), *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TESEV, (2005), *Türkiye’de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler Ve Çözüm Önerileri*, http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/TESEV_UYE_Grubu_Raporu.pdf, (12 Nisan 2010).
- Toprak, B., (2010), Kadınlar da Okuma Yazma Oranı, <http://www.haberler.com/kadinlarda-okuma-yazma-orani-yuzde-80-4-haberi/>, (06 Mart 2010).
- Tosun, C., Timonhy, D.J., Öztürk, Y., (2003) “Tourism growth, national development and regional inequality in Turkey”, *Journal of Sustainable Tourism*, 11(2-3), ss.133-161.
- TÜİK, (2000), *Genel Nüfus Sayımı 2000 Göç İstatistikleri*, TÜİK Yay., Ankara.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), (2004) *Zorunlu Göç Raporu (Report of Forced Migration)*, <http://www.tmmob.org.tr>, (12 Nisan 2010).

Ünalın, T., (1998), *Türkiye’de İçgöç İlişkin Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi*, (Ed.) A. İçduygu, *Türkiye’de İçgöç içinde*, Tarih Vakfı, İstanbul, ss.91-103.

Üner, S. (1972), *Nüfus Bilim Sözlüğü*, Ankara.

www.wikipedia.org, (07 Mart 2010).

www.saglikbilgisi.com, (12 Nisan 2010).

Yıldız, S., (2007), “Kimlik Ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”, *Milli Folklor*, S.74, Ankara, ss.9-16.

Yüceşahin, M. ve Özgür, M., (2006), “ Türkiye’nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekansal Örüntü”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, IV, S.2, Ankara, ss.15-35.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Deniz ZEYREK
Doğum Yeri ve Tarihi : Ağrı - 09.06.1979

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

İletişim

Adres : Eski Hükümet Konağı Eski/Aksaray
Tel : 5059228004
E-Posta Adresi : deniz.zeyrek@hotmail.com

Diğer:

Tarih:

İmza